

KÖROĞLU VE TOKAT-ÇAMLIBEL

DR. DOĞAN KAYA

ÇAMLIBEL BELEDİYESİ KÜLTÜR HİZMETİDİR.

**KÖROĞLU
VE
TOKAT-ÇAMLIBEL**

Dr. Doğan KAYA

Dr. Doğan KAYA

KÖROğLU VE TOKAT-ÇAMLIBEL

I. Baskı: 2016

Kapak Tasarımı:

Dizgi Ofset:

2

Baskı:

*5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca bu kitabın her türlü yayın hakkı yazara mahfuzdur. Hiçbir şekil ve teknikle kısmen veya tamamen çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek kaydıyla alıntı yapılabilir.

SUNUŞ

ÖNSÖZ

Balkanlardan Uyguristan'a kadar büyük Türklük coğrafyası içinde kabul görmüş, kültürümüzün kilometre taşları diyebileceğimiz önemli eserlerimiz vardır. Dede Korkut ve Nasreddin Hoca bunların başında gelir. İşte bunlardan birisi de Köroğlu'dur.

Köroğlu, farklı Türk kavimlerin asırlar boyu kendi estetik değerleriyle yoğurup şekillendirdiği ve bu arada birtakım çeşitlenmelerin de vücuda getirildiği önemli bir destanımızdır. Geniş bir coğrafyada bilinir ve yaşatılır.

Köroğlu'nun hüküm sürdüğü yerlerden birisi de Tokat-Çamlıbel olarak kabul edilir. Elinizdeki bu çalışmanın vücut bulması da bir bakıma bu sebebe dayanmaktadır. Köroğlu'nun Tokat'la ilişkisini hangi ögeler belirlemektedir. "Zaman, mekân, anlatmalar ve Köroğlu ile kollar, ne ölçüde bu fikre destek olmaktadır?" sorusu "Köroğlu ve Tokat" adlı bu eserde konuyu ele alırken bizim için hareket noktası olmuştur. Kitapta asıl konuya geçmeden önce "Köroğlu'nun Yaşadığı Yüzyıl ve Coğrafya", "Köroğlu'nun Kimliği", "Köroğlu Konusunda İlk Çalışmalar", "Köroğlu'nun Mekânı ve Delileri" üzerinde durulduktan sonra "Köroğlu ve Tokat" konusu irdelenmiş ve bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Köroğlu, hakkında yaptığımız çalışmaların üzerinde yirmi yıldan fazla zaman geçmiştir. Bu süre içinde bütün Türk dünyasında Köroğlu ile ilgili çalışmaları toplamaya çalıştım ve 200'e yakın Köroğlu kolu tespit ettim. Bunların 145'i hakkında metin bazında bilgiye ulaşabildim. Ne var ki varlığından haberdar olduğumuz halde ulaşamadığımız kollar da oldu. Sözkonusu 145 kol içinde 13'ü Tokat'la ilgilidir. Bu, hiç de azımsanacak bir rakam değildir. Bu kitapta onları okuyucu ve araştırmacılarla buluşturmaya çalıştık. Kollar anlatılırken

hakkında kısmen bilgi verilmiş, kolun özeti yapılmış ve sonunda faydalanılan kaynaklar kaydedilmiştir.

Kitabın vücut bulmasında pay sahibi olan kültüre sevdalı Çamlıbel Belediye Başkanı Adem Akgül'e, Muhammet Avşar'a, Turan Arslan'a ve basılmasında emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

Dilerim bu kitap hayırlara vesile olur.

Dr. Doğan KAYA
Sivas, 5 Haziran 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Köroğlu'nun Yaşadığı Yüzyıl ve Coğrafya

Köroğlu'nun Kimliği

Köroğlu Konusunda İlk Çalışmalar

Köroğlu'nun Mekânı ve Delileri

KÖROĞLU KOLLARI

1. Alı Kişi
2. Bolu Bey ve Koç Köroğlu
3. Dermircioğlu ile Reyhan Arap
4. Hamza'nın Kırat'ı Çalması
5. Hasan Paşa'nın Çamlıbel'e Gelmesi
6. Kara Kul'un Kaçması
7. Kiziroğlu Mustafa Bey'in Çamlıbel'e Gelmesi
8. Koca Yılkıcı
9. Köroğlu ile Bolu Bey
10. Köroğlu ile Saadet Begim Hanım
11. Köroğlu'nun Bayazıt Seferi
12. Köroğlu'nun Kars Seferi
13. Köroğlu'nun Tokat Seferi

Kaynakça

KÖROĞLUNUN YAŞADIĞI YÜZYIL VE COĞRAFYA

Türk Edebiyatına geniş açıdan bakıldığında Kitab-ı Dede Korkut, Alpamış, Tahir ile Zühre, Âşık Garip, Arzu Kamber gibi kendisine büyük bir coğrafyada yaşama imkânı bulmuş destan ve hikâyelerimiz vardır. Bunlardan birisi de Köroğlu'dur. Bu eserler, asırlar boyunca halkımızı bir yandan eğlendirmiş ve bir yandan da içinde taşıdığı kültür öğeleriyle eğitmiştir.

Günümüz Türklük coğrafyası içerisinde, Köroğlu'nun yaygınlığı azımsanmayacak ölçüdedir. Köroğlu'nun hangi yüzyılda ve nerede yaşadığı konusu açıklığa kavuşmuş değildir. Köroğlu kolları coğrafyasına bakıldığında onun Azerbaycan, Başkurdistan, Karakalpakistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tataristan, Türkmenistan, Uygur, İran, Mısır, Kafkasya, Türkiye, Siliste, Suriye ve Balkanlarda Köroğlu'nun yaşadığı görülür. Hatta Ermenice, Gürcüce, Kürtçe, Abazaca, Arapça, Tacikçe Afganca anlatıldığı kollar da olmuştur.

8

Araştırmacılar çalışmalarında Köroğlu'nu Anadolu'daki Celalîler İsyanı, Tebriz Ayaklanması, Safevî-Osmanlı Münasebetleri, Safevî-Özbek Münasebetleri ve nihayet Safevî-Türkmen savaşları ile ilişkilendirirler. Hâlbuki biraz önce ifade edildiği gibi Köroğlu salt bu coğrafyalarda değil, diğer Türk boylarının yaşadığı yerlerde ve hatta gayr-ı Türklerin arasında da yayılmıştır. Bu yüzden Köroğlu'nun teşekkülünü yukarıdaki sebeplere bağlamak doğru olmaz.

Fuat Köprülü "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde destanın teşekkül zamanını Göktürklerle kadar götürür.

"Göktürk" devrine mensup olup bize kadar gelen ikinci derecedeki menkıbelerden biri de "Köroğlu" menkıbesidir. Oğuz Türklerinin bir kısmı daha "Sasanîler"ın son devirlerinde "Horasan" ve "Mavera-yı Hazer" çöllerinde "Harezmi-Esterabad" hududunda yaşayarak "Tu-kiie"lerin **hudut** bekçiliğini yaparlar,

fırsat buldukça İran içerilerine çapullar yaparlardı. 717 senesinde “Yezid bin Muhelleb” tarafından **fetholunan** “Sol” hükümdarlığı da, Göktürklerle bağlı olan bu göçebe Oğuzlar tarafından teşkil edilmişti. İşte “Köroğlu” menkıbesi, bu çöllerdeki Türkler arasında “İran-Oğuz” mücadelelerinin bir hatırası olarak daha İslamiyet’ten evvel vücuda gelmiş, İslamiyet’ten sonra, Oğuzların Horasan’dan “İran, Azerbaycan, Anadolu”ya geldikleri sırada bu sahalara da naklolunmuştur. Bu menkıbede müstakil ve büyük bir hükümdarın değil hakana tabi alelâde bir hudut “Tarhan”ın İranlılarla mücadeleleri bahis mevzuudur. Göçebe Türkmenler vasıtasıyla -yani onlardan bazı şubelerin meselâ Özbekler gibi sonradan siyasi kuruluşlara girmeleri sebebiyle- Özbeklere ve Kazaklara da geçen bu menkıbe, asırlardan beri “Mavera-yı Hazer” Türkmenleri, Azerbaycan ve Anadolu Oğuzları arasında yaşamaktadır. Bu uzun devirlerdeki siyasî ve içtimaî tekâmülün muhtelif sahalarda birbirinden farklı bir hareket hattı takip etmesi neticesinde tabîi bu menkıbe de birçok değişmelere uğramış ve onun muhtelif rivayetleri meydana çıkmıştır.”¹

Köprülü’nün bu görüşleri sahanın önde gelen bilim adamları tarafından kabul görmüştür.

Fuzuli Bayat bu konuda; “Prototürk döneminde Tanrıoğlu-kurtarıcı kahramanın, zamanla Türk topluluklarında geçmişi anma gibi hatırlanır ve destan şekline girer... Korkut Ata’nın şaman, ozan statüsünü veya bu fonksiyonu taşıması nasıl gerçekleşirse, Köroğlu’nda da alplik, erenlik, âşıklık fonksiyonu destanın poetik arhitektonikasında (ilk yapısında) o şekilde gerçekleşir.”² diyerek önemli tespitlerde bulunur.

Bayat, bir başka eserinde de “Köroğlu’nun epik kahraman tipi olarak şekillenmesinde ilk evvel İslamiyet’ten önceki

¹Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003 s. 83.

² Fuzuli Bayat, *Köroğlu-Şamandan Âşık*, Alptan Erene, AKÇAĞ Yay., Ankara, 2003, s. 14-15.

kültürümüzün yönlendiricisi konumunda olan Şamanlığın esaslı rol oynadığını bir kez daha vurgulamak gerekir. Ancak Türk toplumu ortaçağa girdiğinde İslamiyet'in halk **sufizmi** katmanı bu kahramanı yeniden şekillendirmiştir. Ve Köroğlu bütün yönleri ile halk sufizminin erenlik kategorisi üzerine geçirilmiştir. Kısacası, Köroğlu eski mitolojik tefekkürden ortaçağ İslâmî tefekkürüne, başka bir sözle Şamanlık olgusundan halk **sufizmi** düşüncesine ve (alp)ten (eren)e geçmiş, bu geçişte yeni olgularla donatılmıştır.”³ sözleriyle önceki ifadelerini pekiştirir.

Türk insanın hayalini süsleyen, kahramanlık ruhunu aksettiren mert kişi Köroğlu, dikkatle incelendiğinde çoğu zaman alp olarak karşımıza çıkar. Onun yüzyıllar boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasında halkın okuduğu veya dinlediği Köroğlu destanında kendisini bulmasının, kahramanlık ve coşkunun ön planda yer almasının, Köroğlu'nun, zenginlere ve zalimlere karşı acımasız olmasının, fakire ve zavallıya daima hamilik yapmasının büyük bir payı vardır.

10

Destanların doğması ve gelişmesi, çekirdek unsurun ilerleyen zaman içerisinde üzerine yeni hadise ve hâl, his, heyecan, arzu ve idealler eklenir, böylelikle destan / hikâye şekillenip vücut bulur. Türk kültürü dairesinde Battal Gazi, Eba Müslim Horasanî, Hazret-i Ali Cenklere bu şekilde tezahür etmiştir. Nitekim Arap-Fars kültüründe bu hikâyeler / destanlar bizdeki kadar zengin ve çeşitli değildir. Köroğlu için de aynı şeyler söylenebilir. Orta-Asya'da neşet etmiş Köroğlu'nun birtakım ilavelerle yeni kollarla zenginleştiği ve geniş bir coğrafyaya yayıldığı aşikârdır. Zeki Velidi Togan; “*Köroğlu Destanı'nın* mebdeini Türkmenlerin garbî Asya'yaintişarından evvel, belki kable'l-İslâm devirlerde, Türkistan ile İran'ın temas ettiği mıntikalardaki hayatta, meselâ Sasanîler devrinde 'Gürgen'da 'Çor' (Sol, Hiyonit) Türkmenleri ve Herat'ın şarkında

³ Fuzuli Bayat, Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı-Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi”, Ötüken Yay., İstanbul, 2009, s. 12.

‘Gürcistan’ın hududunda yaşayan Türkmenler gibi yüksek dağların çöllerle birleştiği mıntikalarda aramalıdır.”⁴dedikten sonra “ diyerek Köroğlu’nun vücut bulduğu coğrafya olarak Türkmenistan’ı işaret eder. Boratav da; “Bu hikâye sonradan Anadolu ve Azerbaycan’da bilhassa Türk-İran mücadeleleriyle zenginleşti... Çok muhtemeldir ki Zeki Velidi Bey’in dediği gibi bu destan (Dede Korkut’taki Oğuznameler gibi) çok eskiden Türklerin İslâmiyetinden evvel de mevcuttu ve epizotların bir kısmı, tıpkı Manas’ta olduğu gibi yeni hadiselerle yeni epizotlar şeklini aldı.”⁵

Köroğlu konusunda ilk çalışmalardan birisini ortaya koyan **Aleksandr Hodzko**, elindeki dokümanterlerden hareketle Köroğlu’nun yaşadığı yüzyıla ve coğrafyaya işaret ederken; “XVII. yüzyıldaki Köroğlu türkülerinin ilk olarak kaydedildikleri XVIII. yüzyıl başlarında Güney Azerbaycan bölgesinde bilindiğini göstermektedir. Bu bölgede şair ve iyi binici Köroğlu’yla ilgili hikâyenin daha önceki versiyonları da kaydedilmiştir... Başlangıçta Köroğlu’nun epik devri **Azerbaycan**-Türkmen ortamında oluşmuştur” der.⁶

11

Nitekim Pertev Naili Boratav da “Köroğlu Destanı” adlı kitabında, Köroğlu’nun menşeyini Türkmenlere bağlar. Bunun için de üç sebepten hareket eder:

1. Köroğlu hemen hemen bütün rivayetlerde Türkmen addedilir.
2. Köroğlu Türkmenlerle çok alâkadar gösterilir.
3. En eski, en destanî ve en zengin olduğu tahmin edilen rivayet Türkmen rivayetidir.

⁴ Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 138.

⁵ Pertev Naili Boratav, a. g. e., s. 139.

⁶ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, (Çev. Fikret Türkmen-Muvaffak Duranlı-Feyzullah Rahmankul), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 42-43.

Bu hikâye sonradan Anadolu ve Azerbaycan'da bilhassa Türk-İran münasebetleriyle zenginleşti.”⁷

Evliya Çelebi, Ziya Gökalp, Arakel Tebrizi, Ümit Kaftancıoğlu, M. H. Tehmasib, Cafer Cabbarlı, Sırrı Numan Köroğlu'nun yaşadığı yer olarak Anadolu'yu işaret ederken, N. G. Cerişevski Köroğlu'nu Azerbaycanlı olarak gösterir. Chotdzko, Fahrettin Kırzioğlu, Tahir Alangu Köroğlu'nun II. Abbas (1642-1667) zamanında Horasan'da yaşadığını ileri sürerken, Faruk Sümer Köroğlu'nun Anadolu'dan İran coğrafyasına yayıldığı, Fuat Köprülü, Rıza Nur, Dumezil ve Kafkasyalı da onun Astrabatlı olduğu görüşündedir. Mezaros'la A. H. Krappe ise Köroğlu'nun Fars olduğunu savunurken, Ermeni araştırmacı onun Ermeni olduğu konusunda ısrar eder.⁸

Tarihçi Mustafa Akdağ, Celali İsyanları adlı eserinde Köroğlu'nu XVI. yüzyılda Celâli isyanlarında rol almış bir çetebaşı olarak niteler. Nejat Birdoğan Köroğlu destanında yer alan kahramanlardan Demircioğlu, Hasan Paşa, Kabiresiğmaz, Dardoğan, Tanrıtanımaz, Kiziroğlu Mustafa Bey, Köse Sefer'in Celali İsyanları sırasında XVI. yüzyılda Anadolu'da yaşamış kişiler olduğuna işaret eder.⁹

Pertev Naili Boratav'ın Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı kitabında¹⁰ ve Baki Yaşa Altınok'un Bolu'da yapılan bir bilgi şöleninde sunduğu bildiride¹¹ Köroğlu'nun XVI. yüzyılda Bolu civarında yaşadığı vesikalara dayanılarak ispatlanmaya çalışılmışsa da Fahrettin Kırzioğlu, Folklor Postası dergisinde

⁷ Pertev Naili Boratav, a. g. e., s. 139.

⁸ Enver Uzun, *Köroğlu*, Trabzon, 1997, Eser Ofset, s. 86-87.

⁹ Nejat Birdoğan, *Köroğlu-Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, İstanbul, 1996, s. 30.

¹⁰ Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, MEB. Yay., Ankara, 1946, s. 83, 96.

¹¹ Baki Yaşa Altınok, “Köroğlu ile Kiziroğlu Mustafa'nın Orta Anadolu'da Egemenlik Mücadelesi”, *Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni (2-4 Kasım 2006, Bolu)*, Bolu, 2008, s. 145-152.

yayımladığı “Köroğlu’nun Şahsiyeti” adlı makalesinde bunun aksini savunmuş; İslam Ansiklopedisindeki “Avşar” maddesinde yer alan bilgilerden hareketle 1567/68 yıllarında Köprülü’nün adının İran Avşarları içinde zikredildiğini söylemiş ve şunları ilave etmiştir:

“Pertev N. Boratav’ın H. 988-1013 yılları arasındaki arşiv vesikalarından adlarını naklettiği: Bolu, İçel ve Hasankeyf ‘Köroğlu’ları ise, zamanımızda olduğu gibi, 16. asır sonlarında da kahramanımızın bayağılaştırılan adını lâkap edinen veya öz ad olarak taşıyan kimselerden ibarettir. Bunların “Celâlîlikleri” belki de bizim kahramanımızın asıl destanındaki teferruata ve şiirlere tesir ederek, yeni yeni katmalar ve mahallîleştirmelere sebep olmuştur. Fakat bunların hiçbirisi, bütün Ön Asya Türkleri arasında pek yaygın olarak yaşayan asıl destan kahramanı Köroğlu’nun şahsını temsil edememiştir... Pertev N. Boratav’ın arşiv vesikalarından adlarını naklettiği 16. Asır sonlarındaki Bolu, İçel ve Hasankeyf ‘Köroğlu’ları da 19. Asır sonlarındaki ‘Çolak Hacı’ çetesindeki ‘Köroğlu’ lakaplı eşkiya soyundan olup bizim destan kahramanımızla -isim benzerliğinden başka- hiçbir alâkası olmayan şahıslardır.”¹²

Şurası bir gerçektir ki, önceden de işaret edildiği gibi Köroğlu anlatmaları sadece Anadolu’da değil, Faruk Sümer’in işaret ettiği gibi “Balkanlardaki Üsküp’ten, Doğu Türkistan’daki Kaşgar’a, Güney Batı Anadolu’daki Dalaman Çayı’ndan Batı Sibirya’daki Tobol Boylarına kadar”¹³ hemen hemen bütün Türk dünyasında vardır. Köroğlu’nun yaşadığı coğrafyayı tayin ederken sadece belli bir bölgeyi değil Köroğlu’nun yaşatıldığı bütün Türk dünyasına ait verileri göz önüne almak gerekir.

Ziya Gökalp Millî Tettebbular Mecmuasının ilk cildinin üçüncü sayısında “Eski Türklerde İçtimaî ve Mantikî Tasnifler

¹²M. Fahrettin Kırzioğlu, “Köroğlu’nun Şahsiyeti II”, s. Folklor Postası, Ekim-Kasım-Aralık 1946, s. 5-6.

¹³ Faruk Sümer, “Türk Destanları I-IV”, *Türk Dünyası Dergisi*, Ocak-Ekim 1992.

Arasında Tenazur” adlı yazısında Köroğlu’nu Sakalara kadar götürür. Zeki Velidi Togan ise Türk Yurdu dergisindeki makalesinde Köroğlu’nun X. yüzyıldan önce Batı Afganistan yaşamış birisi olarak gösterir.¹⁴ Köroğlu, Türkçenin pek çok şivesinde anlatıldığı gibi muhtelif dillerde de anlatılmıştır ve anlatılmaktadır. Memmed Hüseyin Tehmasib, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi adlı eserinde, bu destanın doğuş yeri olarak Azerbaycan’ın Muratbeyli köyü ve bu köyde meydana gelen bir hâdisiye kaynak göstermektedir.¹⁵ Ümit Kaftancıoğlu da “Benim araştırmalarıma göre Köroğlu Erzincanlıdır. Kaynak kişiler ‘Erzincan o sıralarda Sivas’a bağlıydı. Sivas Paşası’nın hükmü geçerdi. Refahiye’nin yakınlarında Akça köyde doğdu.’ dediler. Bugün adı geçen köy Kemah ilçesine bağlıdır.”¹⁶ diyerek Köroğlu’nun Erzincanlı olduğunu ifade eder ve “Sivas batısında Çamlıbel denen yerde yurt yuva kuran Köroğlu’nun, Bolu Kentiyle hemen hemen hiçbir ilgisi yoktur. Bolu çevresinde Köroğlu adını duyanlara bile rastlanmaz. Sivas çevresinden devşirme olarak götürülen, sonra Enderun’da paşalık rütbesine ulaşan Bolu / Balı adındaki birinin Köroğlu’yla uzun boylu savaşı olduğu akla daha yakın geliyor. Destanlarda ‘Bolu Beyi’ değil ‘Bolu Bey’, ‘Bolu Paşa’ sözleri giderek değişmişe benziyor.”¹⁷ ifadesiyle onun Bolu ile hiç bir bağlantısının olmadığını ileri sürer.

Babasının gözlerini kör eden kişi de kollarda Bolu Beyi, Hasan Paşa, İstanbul Padişahı, Erzurum Paşası, Türkistan Padişahı Murat, İran Şahı gibi farklı isimlerle anılır. Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş adlı eserinde gözü kör edilen

¹⁴ Zeki Velidi Togan, “Köroğlu Destanının Bazı Eski Rivayetlerine Dair”, *Türk Yurdu*, İstanbul, 1966, S. 7.

¹⁵ M[emmed Hüseyin] Tehmasib, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan Elmler Akademiyası, Bakı, 1960, s. 466.

¹⁶ Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1979, s. VIII.

¹⁷ Ümit Kaftancıoğlu, a. g. e., s. X.

kişinin Köroğlu'nun babası değil de dedesi Yıgallı (Çıgalı) Bey olduğunu ifade eder.¹⁸

Türkiye'de anlatılan kollarda Köroğlu'nun babasının gözlerini kör eden kişi olarak bilinen Bolu Beyi'nden dolayı yukarıda da anlatıldığı gibi Köroğlu'nun coğrafyası olarak Bolu ve civarı ön plana çıkmıştır. Pek çok araştırmacı buna karşı çıkar, kelimenin aslının Bolu Bey olduğunu ve belde olan Bolu ile ilgisi olmadığını ileri sürer.

Doğu Anadolu'da anlatılan kollarda Erzincanlı Bolu Bey, Kadirli'de anlatılan kollarda da bu isim, Dolu Bey olarak geçer. **Aleksandr Hodzko** bu kişiyi Bolli Bey olarak zikreder. Aynı şahıs Türkmen ve Özbek **eşmetinlerinde** de Bali Bek şeklinde telaffuz edilir. Hatice İçel, "Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında Bolu Beyi Kolu ile ilgili olarak yedi Türkiye'den ve birer adet de Azerbaycan'da, Türkmenistan'da, Gürcistan'da olmak üzere 10 kol tespit etmiş; incelemesi sonunda eşmetinlerde Bolu Beyi, Bolu Bey, Balı Bey ve Dolu Bey isimleri etrafından bir karakterin varlığı oluştuğuna işaret etmiştir.¹⁹

Köroğlu'nun yaşadığı coğrafya ile ilgili olarak "Türk Dünyasında Köroğlu" adlı çalışmasında son hükmü Metin Ekici vermiş ve şunları ifade etmiştir:

"Köroğlu muhtemelen Türklerin Batı'ya ilk göçleri döneminde bir '*Uç Beyi*' veya '*bir beyin oğlu*' olarak yaşamış ve onun yaşadığı maceralar da yine aynı dönemde anlatılmaya başlanarak belli bir temel veya 'tabaka' bu dönemde oluşmuştur. Ancak Türk boylarının batıya doğru göçleri ve özellikle Oğuz-Türkmen gruplarının hem batıya göçleri ve hem de Orta Asya'daki diğer Türk boylarıyla ilişkileri sonucu, Köroğlu

¹⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, 1991, C. 9, s. 423.

¹⁹ Hatice İçel, *Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme*, Kömen Yay., Konya, 2010, s. 3 ve 173.

anlatmaları Türk sözlü geleneğinde sürekli bir gelişme ve değişme ve de genişleme kaydetmiştir. Bu gelişme, genişleme ve değişme sırasında da anlatıcılar tarafından büyük ölçüde ‘yerelleştirme’ olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu ‘yeniden yapılandırma’, bu anlatmaların sürekliliğini ve her zaman dinleyici bulma şansını arttırırken, anlatmanın birbirinden farklı iki ana versiyona ayrılmasına da yol açmıştır. ‘Doğu Versiyonları’ ilk kolda destanın eski şekline daha bağlı kalırken, ‘Batı Versiyonları’ kendi yeni bölgelerindeki yeni olayları destana sokan anlatıcılarla ilk kolda bile ciddi bir farklılığa ulaşımı ve bunun sonucunda Anadolu ve Azerbaycan sahalarıyla, bunlara komşu olan toplumlarda Köroğlu karakteri oldukça farklılaşmış ve Köroğlu Destanı Anadolu ve Azerbaycan sahalarında tür bakımından da değişime uğrayarak ‘hikâye’ türüne yaklaşan yeni bir çizgiye ulaştırılmıştır.”²⁰

²⁰Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu*, AKÇAĞ Yay., Ankara, 2004, s. 99-100.

KÖROĞLU'NUN KİMLİĞİ

Köroğlu hakkında pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen kimliği meselesi de hâlâ halledilmiş değildir. Bir destan kahramanı mıdır, gerçekten yaşamış mıdır, bir Celâlî midir, tarihî şahsiyet midir, âşık mıdır konuları, halledilmesi gereken problem olarak karşımızda durmaktadır. Nihat Sami Banarlı; “Bugün, Türk illerinin muhtelif köşelerinde bilinmekte ve söylenmekte olan bir Köroğlu Destanı vardır. Bu destanın, Anadolu'da XVI. asır sonlarında tazelandığı ve yayıldığı sanılmaktadır. Belki de destan, şair Köroğlu veya hem şair, hem eşkıya Köroğlu'nun hayatı, şahsiyeti ve macerası ile birleşerek tazelenmiş ve gelişmiştir. Köroğlu Destanı, bugün elimizde bulunan çeşitli rivayetlerine göre büyük bir aşk ve yiğitlik macerasıdır; zamanla hikâyeleşmiş bir halk destanıdır.”²¹ diyerek destanî kimlik olarak karşımıza çıkan Köroğlu ile Anadolu'da yaşamış ozan Köroğlu'nu birleştirme yoluna gider.

17

Köroğlu'nun asıl ismi Ruşen Ali'dir, ancak Köroğlu lakabı isminin önüne geçerek ona ad olmuştur. Muhtelif kollarda Kûroğlu, Goroğlu, Karaoğlu, Rencum, Ruşan, Ruşen Ali, Renpul Ruşen, Kördöbiloğlu, Deli Yusuf, Mirza Sarraf, Kür Batır, Kurt Bahadır, Ubeyd şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir.²² Kadirli kollarını anlatan Yusuf Sıra, onu Uruşan Ali olarak adlandırır ve bunu da iyi çarpıştığı, iyi vuruştugu için Uruşan Ali denildiği sebebine bağlar.

Köroğlu denilmesi, bazı sebeplere bağlanmaktadır. Bunların başında babasının gözüne mil çektirildiği için bu ad ile anılmıştır. İkincisi ise çok farklı bir anlatımla ilişkilendirilir. Köroğlu'nun Türkmen, Kazak, Uygur ve Özbek eşmetinlerinde kadın hamile

²¹Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar, Devlet Kitapları, İstanbul, 1983, s. 631.

²²Memet Fuat, *Köroğlu*, YKY, İstanbul, 2004, s. 19.

iken vefat eder ve karnındaki çocukla birlikte defnedilir. Bir süre sonra mezardan çocuk sesi gelir. Çocuğa mezarda doğduğu için Goroğlu denilir. “Gor” Farsça “mezar” demektir.

Köroğlu’nun babası Kadirli eşmetninde Paytar Ahmet, Kahramanmaraş’ta Deli Yusuf olarak karşımıza çıkar. Azerbaycan eşmetninde Mirze Bey, Kazak eşmetninde Bozay Han, Gürcü eşmetninde de Mirze Sefer olarak görülür. Azerbaycan’da anlatılan kolların çoğunda Alı Kişi olarak adlandırılır. İsrail Abbasov da Köroğlu’nun babasının Ali Aldede, annesinin de Mahpeyker olduğunu söyler.²³ Türkmenistan’daki kollarda Köroğlu’nun babası Pehlivan olarak adlandırılır.

Köroğlu Destanı adlı eserinde Boratav’ın bildirdiğine göre Fransız gezgin Frederic Dubois, 1839 yılında yayımladığı Kafkasya ile ilgili kitabında Köroğlu, İran Şahı’nın gözlerini kör ettiği seyisin oğludur. Ümit Kaftancıoğlu, Köroğlu’nu soyguncu, kan içici olarak görenlere karşı çıkararak ezilen ve yoksul halkın hamisi olduğunu ileri sürerken,²⁴ Boratav da Köroğlu’nu; “İster yaşamış bir bahadır, ister efsanevî bir şahsiyet olsun, milletin zaman ve mekân içinde bütün meziyet ve kusurlarını özünde toplayan bir kahraman” olarak niteler.²⁵ Cahit Öztelli ise Köroğlu’nun kanun kaçağı ve devlete karşı gelmiş bir dağ adamı olarak vasıflandırmıştır.²⁶

Mevcut kollardaki zaman ve anlatım farklılığı, şiirlerin çeşitliliği göz önünde tutulduğunda, onun *muhayyel bir kişi* olduğu ön plana çıkmaktadır. Meselenin karmaşık hale gelmesinin sebebi; tespit edilemeyen bir coğrafyada ve tespit

²³İsrail Abbasov, *Azerbaycan Şifahi Halg Eebiyatına Dair Tetkikler*, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı, 1987, s. 177.

²⁴ Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kolları Halk Destanları*, Büyük Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 1974, s. 5.

²⁵Perteve Naili Boratav, a. g. e., s. 12.

²⁶ Cahit Öztelli, *Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu*, Özgür Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s. 11.

edilemeyen bir tarihte yaşamış yiğit / mert / kahraman Köroğlu'nun bütün Türk milleti tarafından sahiplenilmesi neticesi, eşmetinler vücuda getirilmesi ve muhtelif zamanlarda yaşamış Köroğlu lakaplı kişilerin varlığıdır.

Ahmet Kutsi Tecer, kavganın, yiğitliğin, başına buyruk hür yaşamının sembolü olan Köroğlu'nu; "Köroğlu, fonksiyonu bakımından eski Türk Mitolojisinin kam, şaman, ozan görevlerini üstlenmiştir. O, Türk Mitolojisinin Hermes'i ya da Olimpos'udur." diyerek mitolojik kimlik olarak niteler.²⁷

Dursun Yıldırım; Türkistan'dan Balkanlara kadar birçok Türk kavmi içerisinde boy ve grubunda, yer almasıyla ilgili olarak; "Köroğlu Destanı'nın, uzun asırlar ötesinden günümüze ulaşan ve hâlâ anlatım geleneği içindeki yerini muhafaza eden, sevilen ünlü bir destanımız olduğunu, hemen bütün Türk dünyasında ve Türklerle uzun asırlar beraber yaşamış milletlerin hayatında derin akisler bırakmış olan Köroğlu Destanı'nın, kültürümüzün müşterekliği açısından bakıldığında destanî bir eser olmasının yanı sıra maziye taşıyan abidevî bir kıymete de sahip bulunduğunu, bugün bile, anlatıldığı ve dinlendiği coğrafi alanın vüs'ati dikkate alınınca, Türkler arasında kültür bütünlüğünü koruma bakımından gördüğü işin ehemmiyetinin daha iyi anlaşılacağını"²⁸söyleyerek önemli bir tespitte bulunur.

Hodzko kitabında Köroğlu'nun yaşadığı yüzyıl, yer ve özelliğiyle ilgili olarak; "Bu hikâyenin kahramanı Köroğlu XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Horosan'da yaşamış Türk kabilesinden bir Türk romandır. Adı, İran'dan Türkiye'ye ulaşan ticaret yollarını izlemeye, kervanları soymaya başladığı sıralarda

²⁷Ahmet Kutsi Tecer, *Koçyiğit Köroğlu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1969, s. 110.

²⁸Dursun Yıldırım, "Köroğlu Destanının Orta Asya Rivayetleri".*Köroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara, 1983, 103-114.

nl olmuştur. Köroğlu onların örnek bir halk ozanıdır...” ifadesini kullanmıştır.²⁹

Türk muhayyilesinin ortaya koyduğu bir halk kahramanı olan Köroğlu’nun kimliği, yaşıadığı coğrafya ve zamanla ilgili olarak elde müşahhas bilgi ve belgelerin olmaması meseleyi girift hale getirmektedir.

Köroğlu, Anadolu halkının da gönlünde yer etmiş; Türk insanın hayalini süsleyen, kahramanlık ruhunu aksettiren mert kişidir. Aslında, Köroğlu kolları dikkatle incelendiğinde müstakil olarak alp **tipini** de veli tipini de temsil etmediği görülür. Köroğlu her iki tipi de birleştiren **alperen** olarak kendisini gösterir. Fuzuli Bayat’ın ifadesiyle; “Köroğlu’nda İslamî kahramanlık destanlarının ülküsü olan alp-erenlikle (menakıpnamelerde gazi tipi) aşk destanlarının hak âşığı anlayışı birleşmiştir.”³⁰

Bir bakıma Köroğlu babasının vasiyetini hayata geçirmiş kahramandır. Babası Deli Yusuf Köroğlu’na şu vasiyette bulunur:

- “1. Irz düşmanı olmayacaksın.
2. Zenginden insaflı olarak alacaksın ve fukaraya dağıtacaksın.
3. Haksız yere kan dkmeyeceksin.
4. Zayıfı ve hasta olanlara her zaman yardım edeceksin.
5. Kuvveti senden aşağı olanlarla, boy lşmeye kalkmayacaksın.”³¹

Köroğlu eski ile yeni birleştiren geçiş dönemi kahramanıdır. Anadolu insanı, okuduğu veya dinlediği Köroğlu destanında kendisini bulmuş, iini ferahlatmıştır. Köroğlu’nun kavgası sadece padişah, şah, paşa ve beylerle olmamış; zengin

²⁹ Garriyev, B[aymuhammet] A[taliyeviç], a. g. e., s. 31.

³⁰Fuzuli Bayat, a. g. e., s. 13.

³¹Ferruh Asunar, *Köroğlu Maraş Anlatması*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1963. s. 27.

tüccarlarla da mücadele etmiştir. Zenginlere ve zalimlere karşı acımasızdır. Fakirin, zavallının daima yanındadır. Halk Köroğlu'nu o kadar benimsemiştir ki saz meclislerinde mutlaka ona yer vermiştir. Hatta âşıkların saz fasıllarını onun türküsü ve ezgisi ile bitirmeleri gelenek haline gelmiştir. Bunun yanında Köroğlu, Karagöz oyununda, Ortaoyununda, Türk Halk oyunlarında da kendisine yer bulabilmiştir.

KÖROĞLU KONUSUNDA İLK ÇALIŞMALAR

Köroğlu ile ilgili ilk derleme ve çalışmalar XIX. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır. 1830 yılında Tiflis'te yayımlanan “Tiflisski Vedomosi” gazetesinin 68. sayısında yayımlanan makale bu alanda ortaya konulmuş ilk makaledir. Bu çalışmayı Rusya Misyonerler Cemiyeti tarafından İran'a gönderilen Aleksandır Hodzko Boreyko'nun derlemesi bunların başında gelir. Aleksandr Hodzko, Reşt ve Gilan konsolosluk yaparken Âşık Sadık'tan derlediği Köroğlu Destanını Londra'da İngilizce olarak 1842'de yayımlamıştır.³²

Eserinin bir yerinde şu bilgilere yer verir:

“Asya'da ve genellikle Doğu'da öyle bir köşe bulunmaz ki, orada “Köroğlu” adı meşhur olmasın. Siz onu Besarabya'da, Moldavya'da bile duyabilirsiniz. Bu Köroğlu'nun yalnız dağlar efesi olmayıp, belirli tarihî rol oynamış olduğunu da göstermiyor mu? Her hâlde onun Asya'daki şöhreti Homer'in Yunanistan'daki şöhreti kadar büyüktür.”³³

İçinde 13 kolun yer aldığı Aleksandır Hodzko'nun bu çalışması, daha sonra Fransızca, Almanca ve Rusça'ya da çevrilmiştir. Hodzko, kolları “meclis” olarak isimlendirmiştir. Metnin orijinali Paris'tedir. Destanın Tiflis, Bakü ve Tebriz'teki yazma nüshaları da yine XIX. yüzyılda istinsah edilmiştir.

Friedrich Wilhelm Radloff (1837-1918) da “Güney Sibirya ve Cungan Çöllerinde Yaşayan Türk Kabilelerinin Halk Edebiyatı Numuneleri “ adlı kitabının IV. cildinde Köroğlu'nun Tatar anlatımına yer vermiştir.

³² Enver Uzun, *a. g. e.*, s. 15-16.

³³ Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 2002, s. 410.

1946'da Kafkas Gazetesinin 39. Sayısında "B. A." rumuzuyla "Skazka O Karaoğlu" adlı bir yazı yayımlanır. Yazıda, "Kahraman" ve "Karaoğlu" adlarıyla şöhret ağlayan Köroğlu'nun pek çok eşmetninin olduğuna işaret edilmiş ve bunların derlenip yayımlanmasıyla Homer kadar ilginin çekileceğinden söz ettikten sonra Köroğlu'na ait iki kolun metnine yer verilmiştir.³⁴

S. S. Penn, Aleksandır Hodzko'nun çalışmasını Rusçaya çevirip Tiflis'te 1856'da da "Köroğlu Vistocniy Poet Navezdnik" adıyla yayımlamıştır. Kitap on üç bölümdür.

Bu çalışmaları Kafkas coğrafyasında XIX yüzyılın son çeyreğinde İ. N. Berezin, David Kivişvili, İ. Slivitskin, N. Gulak, P. Krasov, İ. Ahundov, E. Sultanov, Habib Babayev ve Mirza Velizade'nin çalışmaları takip eder. Köroğlu Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kazak, Tatar, Uygur, Gagauz Yeri gibi geniş bir coğrafyada yaşayan Köroğlu üzerinde sayısız çalışma yapılmıştır. Hatta bu çalışmalar içinde Rusça, İngilizce, Fransızca, Macarca ve Almanca yapılan çalışmalar azımsanmayacak derecede yekûn teşkil eder.

Türkiye'de 1829 yılında yazılmış bir cönkün içinde Köroğlu metnine (94a-110a) yer verilmiştir. Cönk, Sabri Koz'un özel arşivindedir. İlk matbu metin 1886'da "Meşhur Köroğlu" adıyla İstanbul'da basılmıştır.

Eminönü Halkevi yayınları arasında çıkan Halk Bilgisi Haberleri dergisinin 49, 50 ve 51. sayılarında Sabahat Yargün'ün yayımladığı bir Köroğlu metni vardır. Metin "İstanbul Masalları: Köroğlu" başlığı altında verilmiştir.³⁵

³⁴ Enver Uzun, a. g. e. s. 18-19.

³⁵ Sabahat Yargün, "İstanbul Masalları: Köroğlu", Halk Bilgisi Haberleri, S. 49, Ağustos 1935, s. 14-16 / S. 50, Eylül 1935, s. 23-26 / S. 51, İkinci Kanun 1936, s. 38-42.

Türkiye’de Köroğlu konusunda yapılmış ilk ilmî çalışma, Pertev Naili Boratav’a aittir. Boratav, “Köroğlu Destanı” bu çalışmasını mezuniyet tezi olarak hazırlamış, 1931’de yayımlamıştır. Kitabında, Köroğlu’nun Paris, Özbek, İstanbul ve Tobol rivayetlerine yer ve vermiş ve onların şekil ve muhteva yönünden incelemelerini yapmış. Söz konusu rivayetler Köroğlu’nun herhangi bir kolunu değil de muhtelif kolların bir arada verildiği bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır. Boratav 1936’da da Türkiyat Mecmuasında “*Anadolu’da ve Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar*, “ adıyla bir makale yayımlar.³⁶

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (Roman)³⁷, Süleyman Tevfik Özzorluoğlu³⁸, Muharrem Zeki Korgunal³⁹, Naki Tezel⁴⁰ İlhan Başgöz⁴¹, İbrahim Zeki Burdurlu⁴², Ferruh Arsunar⁴³ ve Selami Münir Yurdatap’ın⁴⁴ kitapları Köroğlu ile ilgili ülkemizde yapılan ilk kitap yayınlarıdır.

Bunların yanında Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali’nin Behçet Mahir’den derleyip Köroğlu Destanı

³⁶ Pertev Naili Boratav, *Anadolu’da ve Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, C. 5, s. 79-86.

³⁷ Nizamettin Nazif [Tepedelenlioğlu], *Köroğlu*. Kanaat Kitaphanesi, 2 C., İstanbul, 1928.

³⁸ Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Köroğlu*, İkbâl Kitapevi, İstanbul, 1920.

³⁹ Muharrem Zeki Korgunal, *Köroğlu*, V. Ziya-Emniyet Kitapevleri İstanbul, 1931, 1933, 1936.

⁴⁰ Naki Tezel, *Köroğlu Masalı: İstanbul Rivayeti*, Eminönü Halkevi Neşriyatı İstanbul, 1939.

⁴¹ İlhan Başgöz, *Köroğlu*, Emek Yay., Ankara 1957.

⁴² İbrahim Zeki Burdurlu, *Köroğlu Destanı*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1965.

⁴³ Ferruh Arsunar, *Köroğlu*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1963,

⁴⁴ Selami Münir Yurdatap, *Tam Köroğlu Hikâyesi*, İstanbul, 1968.

adıyla yayımlanan eser bu alanda ortaya konulmuş çok önemli bir çalışmadır.⁴⁵ Kitapta Köroğlu'na ait 15 kol bulunmaktadır.

Azerbaycan, Köroğlu destanı üzerinde en çok kolun anlatıldığı ve üzerinde en fazla araştırmaların yapıldığı bir yerdir. **Öyleki** Azerbaycan, bazı araştırmacılara göre Köroğlu'nun bir bakıma adresidir. Bununla ilgili olarak Enver Uzun şunları ifade eder: "Kafkasya halklarında (Gürcü ve Ermenilerde) ve Orta Asya halklarında (Bilhassa Özbek Goroğlu'sunda) Azerbaycan Köroğlu'sunun geniş ve derin izleri görülür. Hatta bu halkların edebî literatürlerinde yer almış olan Köroğlu Destanı'nın mayasını Azerbaycan Köroğlu'su oluşturur."⁴⁶

Azerbaycan'da başlangıçtan itibaren Salman Mümtaz⁴⁷, Veli Hulufu,⁴⁸ ve Hümmet Alizade⁴⁹ Köroğlu üzerine önemli çalışmaları ortaya koymuşlardır. Salman Mümtaz, Azereşr tarafından Bakü'de yayımlanan *El Şairleri* adlı kitabın ikinci cildinde Köroğlu'ndan bahseder. Veli Hulufu, XX. yüzyılda başlarında, Âşık Hüseyin Bozalkanlı'dan, Âşık Esed'den ve Ahıskalı Mehemed Yusifzade Koşayev'den derlediği 20 Köroğlu kolunu 1926, 1927'de Bakü'de Arap alfabesi ile 1929'da da Latin alfabesi ile yayımlamıştır. Hulufu ve Salman Mümtaz'ın çalışmalarını Hümmet Elizade devam ettirmiştir. Elizade de Bozalkanlı Aşık Hüseyin, Göyçeli (Karakoyunlu köyü), Kazaklı Âşık Ali'den topladığı 14 kolu ve Köroğlu'nun şiirlerini 1941 ve 1943'te yayımlama imkânı bulmuştur.

⁴⁵ Mehmet Kaplan -Mehmet Akalın-Muhan Bali, *Köroğlu Destanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara,1973.

⁴⁶ Enver Uzun, a. g. e., s. 104.

⁴⁷Salman Mümtaz, *El Şairleri*, Bakı 1927 ve 1928.

⁴⁸ Veli Hulufu, *Köroğlu*, Azereşr, Bakı, 1927.

⁴⁹ Hümmet Alizade, *Köroğlu*, Bakı, 1941.

1970 yılında İ. Babayev ve Paşa Efendiyev müsterek hazırladıkları “Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı” adlı kitabın bir bölümünde 11 başlık halinde Köroğlu’na ait bilgiler vermişlerdir.⁵⁰

Mehemmedhüseyn Teshmasib, Hümmet Elizade’nin topladığı malzemelere dayanarak 1959 yılında Köroğlu ile ilgili kitap yayımlamış ve kitabında Köroğlu’nun 17 koluna yer vermiştir. Bunları Elhan Memmedli’nin Aslan Kosalı (Gürcüstan)’dan topladığı Koroğlu ve Ağcakuzu dastanını izlemiştir. Sonraki yıllarda da bu konuda yapılan çalışmaların sayısı artmıştır.

XIX. yüzyılda istinsah edilmiş Köroğlu’na ait bir yazma eser de Gürcistan Elmler Akedemiyası’nda bulunmaktadır. Köroğlu konusunda çok çok önem arz eden ve Tebriz’de yazılmış olan bu eserin müstensihi belli değildir. Ancak Prof. Dr. Şureddin Memmedli’nin ifadesine göre bu eser Yadigaroglu Sadık tarafından istinsah edilmiştir. Memmedli, Yadigaroglu Sadık tarafından yazılmış birkaç yazmadaki yazı ile bu yazmadaki yazının tamamen aynı olduğundan hareketle bu hükme varmıştır. Yazma 384 varaktır ve içinde yirmi sekiz kol kayıtlıdır. Yazı Arap alfabesiyle ve nestalik hattı iledir. Yazmada, kimin tarafından ve ne zaman yazıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yazmada yer alan Köroğlu kolları Dilare Eliyeva ve Elnara Tofikkızı tarafından Kiril alfabesiyle yazılmıştır. Sözkonusu çalışma, Dilare Eliyeva’nın vefatı üzerine Elnara Tofikkızı tarafından Latin alfabesine aktarılmış ve 2005 yılında “Koroğlu” adıyla Bakü’de yayımlanmıştır.

Köroğlu’yla ilgili eski yazmalar içinde Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası’nın Fuzulî El Yazmaları Bölümündeki nüshayı da zikretmek gerekir. Söz konusu yazma 260 varak Özbek eşmetni olup 1936-1937 yıllarında Mirza Helil Yüzbaşıyev Karabaği

⁵⁰İ. Babayev -Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı*, Bakı, 1970.

tarafından aslı Petersburg'daki Şarkşünaslık Enstitüsünde bulunan nüshadan aktarılmıştır. B-206 numarada kayıtlı söz konusu Özbek nüsha, H. 1291 (M. 1874 / 75) tarihlidir.⁵¹

Azərbaycan'da çok önemli gördüğümüz bir başka eser de "Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedkikler XXIX" adlı eserdir. 2009'da basılmış olan bu kitapta, Köroğlu destanı çerçevesinde Hüseyin İsmayilov, Meherrem Ceferli, Kamran Eliyev, Füzuli Bayat, Aziz Elekberli, Seyfaddin Rzasoy, Ağaverdi Helil, Elçin Abbasov, İslam Sadık, Vefa İbrahimova, Eli Şamil, Seyfeddin Altaylı, Aynur İbrahimova, Elhan Yurdoğlu-Memmedov ve Elmar Hüseyinov'un çok kayda değer etütleri yer almaktadır.⁵²

Halık Koroğlu, Mireli Seyidov, Azad Nebiyev, İ. Abbasov, Sednik Paşayev Pirsultanlı, Behruz Hakkı, Zaur Hesenov, Ferhad Kasimov, Seyfeddin Rzasoy, Elçin Abbasov da Azerbaycan'da Köroğlu üzerinde önemli çalışmalar yapmış araştırmacılarıdır.

Özbekler, Köroğlu'nu tarihî, bir o kadar da destan kahramanı olarak nitelerler. Köroğlu'nun çoğu kaynaklarda bir eşkiya olarak karşımıza çıkarken Özbek **eşmetinlerinde** yürekli, güçlü **yiğit** ve idealize edilmiş bir büyük komutan, bunun yanı sıra sesi güzel bir âşık olarak takdim edilir. Kırat ve Avaz (Ayvaz), diğer kollarda olduğu gibi Özbek kollarında da ön plandadır.

Özbeklerde Köroğlu, dinî, mistik hususları ve olağanüstülükleri ihtiva etmesi bakımından da ayrı bir önemi haizdir. Sözel geliş; "Sihirli dünyalarda korkunç devler ve ejderhalarla mücadele eder ve güzel perilerine kavuşur. İsteddiği anda taştan su çıkarır, şekil değiştirerek hayvan ve kuş olabilir. Yanında taşıdığı sihirli taş dokununca karşısındakini küçültür veya ihtiyarlatır. Ayrıca Misgal Peri'nin verdiği iki tüyden siyah

⁵¹ Memmedbağıroğlu, Eli, *Koroğlu (Bakı El Yazmaları)*, Nurlan Neşriyat, Bakı, 2010, s. 4.

⁵² *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedkikler XXIX*, Bakı, 2009.

renkleri olanı kötülük yapmak istediğinde, beyazı da iyilik yapacağı zaman kullanabilir.”⁵³

Köroğlu’nun 60’tan fazla Köroğlu kolunun anlatıldığı kaynaklarda zikredilir.⁵⁴ Anlatılan kolların Özbekistan’da şekillenmesi XIX. asrın sonlarına rastlar. Molla Hasan Mirbabayev, 1875 yılında Avaz Han etrafında oluşmuş birkaç Köroğlu kolunu derleyip Hikâyet-i **Goroğlu** Sultan adıyla 1880 yılında Kazan’da yayınlanmıştır.⁵⁵ 1967’de Taşkent’te “Uzbek Halk İcodi” adlı kitap serisi içinde Gûroğlu kolları yayımlanmıştır.

Köroğlu kollarının derlenip yayımlanmasında Ergaş Çümen Bülbüloğlu (1868-1937), Nişanata Fazıl Yoldaşoğlu (1872-1955), Şair Nezeroğlu (1874-1941), Pulkan Şair Çomradoğlu (1874-1941), İslam Şair gibi sanatçı ve araştırmacıların önemli emek ve gayretleri olmuştur. H. C. Yüzbaşyev 1937’de Leningrad’da Köroğlu adında Özbekçe yayımladığı **kitabı** bu gayretler içinde zikretmek gerekir. V. M. Jurminski ve H. T. Zarifova’nın birlikte hazırlayıp 1947’de yayımladıkları “Özbek Halk Kahramanlık Destanı” ile Özbekistan A. S. Puşkin Adına Dil ve Edebiyat Enstitüsünde yayımlanan “Özbek Halk Destanları” Köroğlu konusunda ciddi ve önemli çalışmaları ihtiva eden önemli eserlerdir. 1939-1957 yılında basılmış kitaplarda toplam 43 Köroğlu yayımlanmıştır.

Melik Muradov, 1975’te **Goroğlu Dastanlarining Janr ve Gayevî-Bediî Hususiyetleri**” adlı kitabında, Özbekistan’da Köroğlu dairesine giren destanlar hakkında önemli incelemeler yapmıştır. Töre Mirzayev ve Zübeyde Hüseyinova, **Rahmetulla Yusufoglu**’ndan derledikleri metinleri 1996 ve 1997 yıllarında

⁵³ Fikret Türkmen, “Köroğlu’nun Özbek ve Ermeni Varyantları”, *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s. 37.

⁵⁴ Fuzuli Bayat, *Türk Destancılık...*, s. 22.

⁵⁵ Selami Fedakar, a. g. m., s. 68.

dört cilt olarak yayımlamışlardır.⁵⁶Türkiye ve Azerbaycan'da anlatılan Köroğlu kollarında mazlumları gözetip kollayan, mert Köroğlu tipi Özbek ve Türkmen kollarında yerini efsanevî ve mitolojik kimliğe bırakır.

Türkmen kültüründe Köroğlu'nun oluşumunda nesillerin pek katkısı görülmez. Güney Azerbaycan'daki kolların yayılmasıyla ve XVI. ve XVII. yüzyıllardaki feodal savaşların ve yoksul halkın kendisine önderlik eden kahramanların yanında yer almaları ile Türkmen anlatımları vücut bulmaya başlamıştır. Bu coğrafyada Köroğlu ile ilgili ilk bilgiyi İ. N. Berezin vermiştir. Berezin 1862'de Kazan'da yayımladığı Türkçe Okuma Kitabında Köroğlu'nun dört türküsüne yer vermiştir.⁵⁷ Bunu A. N. Samoyloviç'in 1908'de sunduğu Köroğlu'nu konu alan bildirisi, Ata Kauşutov'un 1940'taki Göroğlu çalışması, SSCB BA Araştırma Grubunun 1954'te yayımladığı Mariy Bölgesi Türkmen Halk Masalları içinde yer alan Köroğlu'nun Türkmen versiyonları bu alanda yapılan önemli çalışmalardır.⁵⁸

29

Türkmenistan'da Köroğlu ile ilgili olarak yapılan alıŖmalardan söz ederken Baymuhammet Ataliyeviç Garriyev'i özellikle zikretmek gerekir. Garriev, Göroğlu Hakkında (1969), Göroğlu Gadımı Eser (1971), Göroğlu Eposu (1975) gibi önemli eserlere imza atmıştır. Bu çalışmalara 1990'da yayımlanan Göroğlu Türkmen Gahrımançılık Eposu'nu da dahil etmek gerekir.⁵⁹

Köroğlu hakkında en önemli çalışmayı 1970'li yıllarda O Aşirov ortaya koymuştur. 30 koldan oluşan bu hacimli çalışmayı

⁵⁶Selami Fedakâr, "Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi", *Milli Folklor*, Yaz-2004, Sayı: 62, ss. 67-79.

⁵⁷ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 84.

⁵⁸ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 84-92.

⁵⁹*Göroğlu Türkmen Gahrımançılık Eposu*, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat, 1990.

Annagulı Nurmemmed 8 cilt ve Türkçe olarak “Göroğlu Türkmen Halk Destanı” adıyla 1996 da Ankara’da basılmıştır.⁶⁰

Türkmenistan’da destan anlatıcıları söz konusu olduğunda Pelvan Bağşı ve Ata Çepov başta gelir. Diğerleri de Gammar Bağşı, Gurbannazar Artıkov, Gutlı Bahşı, Hekim Kurbanov, Kurt Garliyev, Magtımğulı Garliyev, Nuri Halikov, Öre Seyitmedov, Öre Şih, Palta Garayev, Satlık Lekov, Yahşıgeldi Muşşuyev’dir.

Köroğlu, *Kazakistan*’da XIX. asrın sonlarından itibaren tanınmış ve yayılmıştır. Kazakistan İlimler Akademisinde 1880 tarihli bir yazma nüsha, burada bilinen ilk metindir. 1750 dizeden oluşan metin, “Köroğlu Sultan’ın Hikâyesi” adını taşır. 1880’de Molla Hasen Mirbabaev’den “Hikayat-ı Korugılı Sultan” ve “Hikâyat-ı Gavazhan” adında Kazakistan’da ilk kitabı yayımlamıştır. Bu kitap Kazan’da 1902-1916 yıllarında altı kere basılmıştır. Yine Mirbabaev’den 2300 dize olan “Gavazhan Turalı Ayvaz Han” derlenerek basımı gerçekleştirilmiştir.⁶¹

1935 yılında Boztay Cakilbaev Bayan Aul’da 1748 olan “Korugılının Körden Tirilişi” (Köroğlu’nun Mezarda Doğumu)’nu derler. Aynı yıl Balabekov, Karsak Bey’den 640 dize olan “Korugılı”nı derleyip arşive kazandırır. Molda Mukan, bir başka jıravdan 1700 dize olan “Koruğılının Tuu” (Köroğlu’nun Doğumu)’nu derler. 1940 yılında da Abdrahmanov’dan 1500 dizelik “Koruğulı Sultan Kıssası” (Sultan Köroğlu’nun hikâyesi) derlenir.

Köroğlu, diğer Türk boylarındaki gibi zengin olmasa da *Karakalpak* Türkleri arasında da bilinir. En meşhur Köroğlu anlatıcısı Narabulla Jırav’dır. 1963 yılında K. Maksetov, “Göroğlu”

⁶⁰ Annagulı Nurmemmed, *Göroğlu Türkmen Halk Destanı*, Bilig Yayınları, C. 2, Ankara, 1996, s. 368-397.

⁶¹ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 176-177.

adıyla pek hacimli olmayan bir kitap yayımlamıştır.⁶²

Uygur Türkleri arasında anlatılan Köroğlu'na ait ilk kitap *Emir Göroğlı adıyla* 1986 yılında Urumçi'de basılmıştır. Ömer Eli'nin 1915'te derlediği bu metni, Ebaydullah Hacı anlatmıştır. Kitapta Köroğlu'nun beş koluna yer verilmiştir. Kitaptaki metinler, 1915 yılında Yenisarlı halk destancısı Ebeydullah Hacı'dan, Molla Seley Katip (1875-1950) tarafından derlenen metne dayanmaktadır. Bu destan üzerinde günümüze kadar Doğu Türkistan'da ciddî bir çalışma yapılmamıştır. Destan Köroğlu'nun Özbek versiyonu ile paralellikler göstermektedir. Destan manzum ve mensur yapıdadır. Oldukça hacimli olan ve **Abdulhakim** Mehmet tarafından Türkiye Türkçesine çevirmiş olan metin 2011 Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlanmıştır.

Köroğlu, *Tacikler* arasında masal motifleri ile örülmüş olarak karşımıza çıkar. Tacikler Köroğlu sözünü Gurguli, Gurugli Gurilli, Garavli veya Kurulli şeklinde telaffuz ederler. Köroğlu anlatanlara da Gurgulihan veya Gurguliçi denilir. Bilinen 700 dizelik bir metin elde mevcuttur. Destan manzum olup 8 veya 11 heceli beyitlerle vücuda getirilmiştir. Tacik kültüründe yaşayan Köroğlu hakkında İ. S. Braginski, A. N. Baldirev, B. H. Kearamışeva ve V. Bayayev çalışmalar ortaya koymuşlardır. 1945 yılında Stalinabad'da yayımlanan "Gurguli" adlı eser Tacik dilinde yazılmış önemli bir kitaptır. 20 kolun olduğu kitaptaki bu metinlerin tamamı manzumdur. Garriev'e göre Köroğlu, orijinal bir Tacik destanıdır.

Köroğlu'nun en önemli yedi **eşmetni** şunlardır: Gurguli'nin Atının Doğuşu, Gurguli'nin Atını Beslenmesi, Gurguli'nin Reyhan'dan Yengesini Kurtarması, Gurguli'nin Şembil'i İnşa Etmesi, Gurguli'nin Hasan ile Şadman'ı Evlat Etmesi, Gurguli'nin Gavaz'ı Kaçırması, Gurguli'nin Künhar Şah'ı Yenmesi. Taciklerin

⁶² Fuzuli Bayat, *Türk Destancılık...*, s. 24.

anlattığı Köroğlu kollarının diğerleri arasında bariz farklılıklar vardır. Sözel; Destanın kahramanı bütün kollarda Köroğlu iken, Tecik kollarında asıl kahraman Ayvaz Han'dır.⁶³

Köroğlu destanı *Bulgaristan*'da yaşayan Türkler arasında da yaygındır. Rıza Mustafaoğlu Mollov derlediği 15 metni 1957'de yayımlamıştır. Söz konusu kolların başlıcası şunlardır: Hasan Bey, İlk Mücadele, Ayvaz'ın Kaçırılması, Kenan, Müzisyen, Demircioğlu, Köroğlu'nun Esir Alınması, Köroğlu'nun Evlenmesi, Çiçek Demeti, Köroğlu Kırat'ı Kurtarıyor, Tüccarların Başı, Dağıstanlı Hasan Bey, Benli Hanım, Köroğlu'nun Ölümü.⁶⁴

Köroğlu, *Gürcü* halklarını da etkilemiş bir destandır. L. Claidze, XVII yüzyıldan itibaren Gürcü âşıkların Şah İsmail, Âşık Garib, Kerem ile Aslı'nın yanı sıra Köroğlu da anlattıklarını ifade eder.⁶⁵ Gürcistan'da kayda eğer en önemli çalışma D. Kivişvili'nin dört ciltlik Köroğlu Destanı'dır. Köroğlu'nun 28 kolunu ihtiva eden bir yazma nüsha Gürcistan Elmler Akademiyası'nda bulunmaktadır. Bu eserin 2005'te Latin alfabesiyle basıldığına işaret etmiştik. Gürcistan'da Köroğlu'nun yayılmasında, sevilmesinde ve yaşatılmasında şüphesiz Borçalı bölgesinde yaşayan Karakalpak Türklerinin payı büyüktür.

Yine aynı coğrafyada yaşayan *Ermeniler* arasında da Köroğlu bilinmektedir. Arakel Tebrizi ve Gazaros Ağayan Köroğlu hakkında ilk yayımı yapanlar olarak görülürler.

Elyas Muşegyan da 1721'de Köroğlu'nun 13 koşmasını yayımlayarak ilkler arasına girmiştir. Muşegyan çalışmasındaki kısa yorumunda; "Köroğlu'nun Osmanlı ülkesinin dağ ve ormanlarında yaşadığını, çok sayıdaki atlının başında yolları tuttuğunu, bazen ziyaret eden tüccarları yağmaladığını, bazen

⁶³ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 172

⁶⁴ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 78.

⁶⁵ Enver Uzun, s. 124.

de onlardan gönül rızasıyla para aldığını... Bütün bunları İran Şahı Abbas'ın ve Türk Sultanı Murat'ın hüküm sürdüğü dönemde olduğunu"⁶⁶ söyleyerek Köroğlu'nun yaşadığı yüzyıla dikkat çekmiştir.

Ağayan 1924'te şiirler halinde "Köroğlu'nun Tercüme-i Haline Göre Sergüzeştleri" adıyla bir kitap yayımlamıştır. Köroğlu türkülerinin Ermeni aşuglarının repertuarında önemli yer aldığını söyleyen Samuelyan Köroğlu Narodnıy Epos (Köroğlu Halk Destanı) adlı kitabın önsözünde Ermeni kültüründe yer alan Köroğlu'nun kökeni ve gelişimi üzerinde bilgi verirken önemli bilgiler vermektedir. "Ermeni varyantlarının oldukça büyük bir bölümünü âşıkların Azerbaycan hikâyelerinden Ermeniceye yaptıkları tercümeler oluşturmaktadır... Âşıkların bu yaratıcı çalışması bazen o kadar ileri gitmiş ki Azerbaycan destanı hemen hemen bütünüyle Ermenileşmiş, Köroğlu'nun kendisi de bir Ermeni kahramanına dönüşmüştür."⁶⁷

Ermeni kültüründe yer alan Köroğlu türküsü, bugünkü bilgilere göre 40 kadardır ve Türkçedir. P. Prosyen (1837-1907) "Çörek Meselesi" adlı romanında Köroğlu'nun "Aygır Kolu" ve "Karasu" kollarından istifade etmiştir. H. Samuelyan, 1941'de yayımladığı Köroğlu kitabında 1912 yılında Kevork Taroyan'ın G. Tanverdyan'a anlattığı bazı Köroğlu kollarına yer vermiştir. Ermeniler arasında anlatılan Köroğlu kollarının büyük bir kısmı Türk kültüründe olan kollardır. Ancak bunun yanında Ermenilerin kendi kültürlerine adapte ettikleri ve bizzat bu çerçevede oluşturdukları da vardır.

Köroğlu, Kürtler arasında bilinen anlatılan bir destandır. Nejat Birdoğan; "Van'ın Kuzey ilçesi Muradiye yöresinde

⁶⁶ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 21 (*Bu bilgiler "Kör-oglu. Narodnıy epos (Köroğlu. Halk Destanı) Erevan, 1941, s.27 adlı kaynaktan alınmıştır.)

⁶⁷ B[aymuhammet] A[taliyeviç] Garriyev, a. g. e., s. 59.

yaşayan Brükanlı aşiretlerinde bu destanın Demircioğlu ve Hasan Bey koyyarını dinledim. Şiirleri ise Türkçe okuyorlardı.”⁶⁸diyerek Köroğlu’nun Kürtler arasında var olduğuna işaret eder.

Köroğlu konusunda yapılan makale ve kitap çalışmalarının dışında güzel sanatlar alanında da çalışmalar yapılmıştır. Sözcüleri Azerbaycan’da Üzeyir Hacıbeyov (1875-1948) tarafından vücuda getirilen beş perdelik Köroğlu Operası, dünyaca ünlü bir sanat şaheseridir. Türkiye’de Adnan Saygun da Köroğlu operası ve Ruhi Su, Köroğlu’nu konu ettiği bir kaset hazırlamışlardır.

Köroğlu kollarında sadece destanî özellikler değil, **masal ve halk hikâyelerine** ait unsurlar da yer alır.

Melike Gumarova Köroğlu-Masal ilişkileri ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunur:

“Masallarda destanın esası korunmuştur. Masaldaki Köroğlu dev, peri ve aslanla mücadele edip onları daima yener. Hiç kimsenin yenemediği kırk devi yener, kırk adamın sudan çıkaramadığı balığı, yalnız kendisi sudan çıkarır.”⁶⁹

Halk hikâyelerinde büyük oranda yer alan rüya ile geleceğe ait hükümler çıkartma, remil atarak gelecek ayın etmek ve meçhulü öğrenme, rüyada bade içip âşık olma, turna, dağ ve kervan motiflerine Köroğlu’nda da rastlanılır. “Biz haberi verelim Bezirgân’dan”, “Nerdesin İsfahan şehri”, “Aldı Nigâr Sultan” halk hikâyelerinden Köroğlu kollarına geçmiş formel ifadelerdir.

Kollarda masal motiflerine de rastlanılır. Sözcüleri; uçan atlar, kıratın ağzından gelen köpüğün körün gözünü açması, kahramana sıkıntılı anında yardımcı olan sihirli üç kıl, kahramana

⁶⁸ Nejat Birdoğan, a.g.e., s. 15.

⁶⁹ Melike Gumarova, “Köroğlu Destanı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil kurumu Yay., S. 3, Bahar 1997, s. 59.

yardımcı olan kocakarı motifi, Keloğlan tipi, 3, 7, 40 gibi sayı motifleri ile bilhassa Türkmenistan eşmetinlerinde kahramanın “perilerle evlenmesi” motifi, Köroğlu destanına masallardan geçmiş motiflerdir.

Köroğlu kollarında çok sayıda *dinî unsurlar* da yer alır. Köroğlu çoğu zaman meclis kurup şarap içen birisi olarak karşımıza çıkmakla beraber, yola çıkarken, sefere gittiği yerlerde güne başlarken namazını kılan birisi olarak da görülür. Boz atlı Hızır'ın, Hz. Ali'nin, On iki İmam'ın, Çihiltenin / Kırkların ve pirlerin yardımları hiç eksik olmaz. Bunların yanında kimi zaman peygamberlerden Hz. Muhammed, Nuh, İbrahim, İsmail, Davut ve Süleyman, Halife Ebubekir, Ömer ve Osman da Köroğlu'na yardım eden ulu zatlar olarak görülürler.

KÖROĞLU'NUN MEKÂNI VE DELİLERİ

Köroğlu destanında önemli bir faktör de *Çamlıbel* (Çembil, Çembil bel, Çambil, Jembil, Çandıbel, Çenlibel, Şamlıbel, Şemlibel)'dir. Çamlıbel Köroğlu ve keleşlerinin mekân ve olayların başlangıç yeridir. Kazanılan zafer sonrası buraya dönülür. Toplantılar burada Köse Kenan'ın başkanlığında yapılır. Kimi zaman düşmanlar buraya saldırırsa da genellikle saldıranlar başarıya ulaşamaz. Kollarda her ne kadar ana, baba, kardeş, oğul, sevgili aşkı karşımıza çıkmasa da toprak ve memleket sevgisi daima ön plandadır. Yaşanılacak en ideal yer olarak Çamlıbel görülür. Eğlencenin en güzeli orada yapılır, sefa sürme için en güzel yerdir Çamlıbel.

Köroğlu Çamlıbel'de yaşarken Osmanlı'ya karşı **hasımane** tavır sergilemiştir. Çamlıbel'in tapusunun alındığı kolun dışında Köroğlu, hep Osmanlı'ya karşı mesafeli olmuştur. Osmanlı da Köroğlu adının telaffuz edilmesini yasaklar. Âşık Üzeyir'in ifade ettiğine göre Köroğlu maceralarının Doğu'da yaygın anlatılmasının sebebi budur.⁷⁰

Köroğlu kollarında kahramanlar, diğer destanlarda olduğu gibi fiziki ve ruhi bakımdan idealize edilmiş özellikleriyle dikkat çekicidir. Bunlar farklı coğrafyalarda *keleş*, *koçak* ve *deli* gibi sıfatlarla anılırlar. Köroğlu, vefakâr, sadık, gözü pek, samimi yiğitleri sayesinde zorlukların üstesinden gelir. Pek çok destan kahramanında olduğu gibi Köroğlu'nun da kendisine sadık 40 keleş vardır. Keleşlerinin sayısı pek çok kolda 7777 olarak zikredilir. Keleşler, müşkül anlarında, birbirlerine ölme pahasına, yardım ederler ve yardımları karşılıksızdır. Görkemli yapıları ve hünerli davranışlarıyla, bir bakıma içinde bulundukları zümrenin temsilcisi durumundadırlar. Hassas ve sanatkâr ruhludurlar. Yeri geldiğinde duygularını şiirle ifade ederler. Başta Köroğlu olmak

⁷⁰ Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, s. XII.

üzere, Köse Kenan, Demircioğlu, Ayvaz, Şirin Döne, Deli Hoylu ve Güdümen gibi önde gelen kahramanlar saz çalıp irticalen şiir söyleyebilme yeteneğine sahip olan kişilerdir.

Saflikları yüzünden ölümle burun buruna gelirler, fakat mağlup olmak, kabul edemedikleri yegâne husustur. Emre itaat ederler ve ahde vefaya sadıktırlar. Keleşleri / delileri arasında *Alaybozan, AliBezirgân, Belli Ahmet, Boynu samıyasığmaz, Bıyıklı Yusuf, Bursalı Topal Dursun, Canıcebinde, Celalî Bey, Cıdalı kenan, Çopur Sefer, Dağdeviren, Dağıstanlı Hasan (Uzoğlu), , Darıdikmez, Değirmen Avurt, Deli Ahmet, Deli Abbas, Deli Hasan, Deli Hoylu, Deli Mahmut (Mahmudu Bezirgân), Deli Mehdi, Deli Mehter, Dilbilmez, Dellak Hasan, Ecelalmaz, Ecelialan, Eceliyakın, Fırfirik Burun, Gemalmaz, Geridönmez, Güdümen, Gürcüoğlu Mehmet, Güyümcüoğlu, Halaybozan, Hoca Ali, Hıdır Ali Elbeyi, Hoca Yakup, İsabalı, İstanbullu Hüseyin, Kabiresiğmaz, Kayserili Abulobut, Kayserili Kaytansöken, Kesel Memek, Kiziroğlu Mustafa Bey, Kiyimcioğlu, Koca Arap, Kocabay, Koçak Demircioğlu (İsabalı / Esebalı), Köse Kenan, Köse Sefer, Lelevütlü, Mirim, Musabalı, Nalbantbaşı, Niğdeli Geyik Ahmet, Postalıbüyük, Postalpalatan, Reyhan Arap, Sarhoş, Selamvermez, Semiz Osman, Sersem Bekir, Sopayadoymaz, Sapar Mehrem, Tanrıtanımaz, Taymaz Bey, Tepedelen, Tokmakvuran, Toz Kopartan, Tüpdağıtan, Yamık Hasan, Yumuğ Ehmed, Zincirkıran, Zor Bezirgân (Mennanoğlu Ahmet Bey), Zülfikar* gibi isimler zikredilebilir.

Köroğlu kollarında gördüğümüz kahramanlar, diğer destan kahramanlarıyla benzerlik gösterir. Destan kahramanlarının kendilerine has nitelikleri olup çok kere destanlara ismini verecek kadar önemlidir. Fizik olarak heybetli cüsseleriyle diğer insanlardan farklı yapıdadırlar. Bileği bükülmez, mağlup edilemez yiğitler olmakla beraber ölümlüdürler.

Köroğlu olsun adamları (keleşleri / delileri) olsun hepsi de destan kahramanlığı özelliğindedir. Kollarda; “Ejder kılıçlı, kurt

ağızlı, fil burunlu, kaplan pençeli, arslan hamleli, korkusuz, arslan yavrusu, Azrail, kırk kıran” olarak tavsif edilirler.⁷¹

Yiğitlikte, kendilerinden üstünü yoktur. Sözgeşi bir ok attıklarında şiş kebab gibi on kişiyi sıraya dizebilirler (Dağıstanlı Hasan). Gürz kullandıklarında düşman askerini atıyla beraber yere gömerler (İstanbul Hüseyn). Attıkları naralarla pek çok düşman askerinin ödünü patlatır, bir harekette 100 düşman askerini bertaraf edebilirler (Hoylu). 60 batman (480 kg.) olan gürzle etrafı, deprem olmuş gibi sarsabilmektedirler (Köse Kenan). Doymak nedir bilmezler (Köroğlu, Demircioğlu). Fiziki yapı itibarıyla da normal insanlardan kat kat fazla iriliğe sahiptirler. Hüner ve erdem sahibidirler ve bazı güçlükleri zekâları sayesinde hallederler.

⁷¹ Pertev Naili Boratav, *a. g. e.*, s. 63.

KÖROĞLU VE TOKAT

Yukarıda da işaret edildiği gibi Köroğlu yüzyıllar boyu Balkan coğrafyasından Uygur coğrafyasına kadar geniş bir alanda bilinen ve kabul görmüş destandır. Dede Korkut kadar, Nasrettin Hoca sahiplenilmiş, gönüllerde taht kurmuş bir Türk kahramanıdır Köroğlu. Gerçekten de pek çok değerimiz, yurt içinde olsun yurt dışında olsun şehir ve beldelerde yöre halkı tarafından kendi topraklarının insanı olarak kabul edilmiş yahut o kahramanın şöhretinden dolayı aynı isimde başka kahramanlar ortaya çıkmıştır. İşte birkaç örnek:

Büyük mutasavvıf şair Yunus Emre'nin Anadolu'nun 13-14 yerinde Yunus, Derviş Yunus, Yunus Emre, Âşık Yunus gibi adlarla türbesi veya makamı vardır

Şah İsmail Hatayî (1487-1524)'nin Anadolu'da ve İran'da Hatayî, Şah Hatayî, Sultan Hatayî, Can Hatayî, Derviş Hatayî mahlaslarıyla şiirler söylemiş Hatayîler vardır.

39

XVI. yüzyılın büyük ozanlarından Hızır Paşa'nın astırdığı Pir Sultan'ın dışında orta Anadolu'da XVII-XIX. yüzyıllarda yaşamış Abdal Pir Sultan, Pir Sultan Abdal, Pir sultan adlarında beş ozan daha vardır.

Edebiyatımızın önemli isimlerinden olan XVII yüzyılda yaşayan Güney Anadolulu Karacaoğlan'ın dışında XVI. yüzyılda yaşamış Rumelili Karacaoğlan, XIX yüzyılda Yozgat'ta yaşamış Karacaoğlan, Türkmenistan'da yaşamış Karacaoğlanlar da vardır.

Farklı yüzyıllarda ve farklı coğrafyalarda bilinen, sevilen ve yaşatılan Köroğlu'nu da bu çerçeveden bakıp izaha çalışmak gerekir. Bu yerler içinde Bolu, Tokat Çamlıbel, Erzincan Refahiye, Bayburt ön plana çıkmaktadır.

Ümit Kaftancıoğlu da Köroğlu Kolları adlı eserinde; "Eskiden Sivas'a bağlı Refahiye (Şimdi Erzincan iline bağlıdır.) yakınlarında

Akça köyde doğmuş, büyümüştür. Babası Yusuf Ağa diye tanınırdı. Tecerli aşiretindendir.”⁷²diyerek Köroğlu’nun Refahiyeli olduğunu söyler.

Türkiye’de Köroğlu’na bağlı olarak muhtelif yer adları bulunmaktadır. Bolu, Gence, Ardahan, Kars, Ahılkala Erzurum, Ardahan, Kağızman, Sivas, Gümüşhane gibi yerlerde *Köroğlu Dağı*, *Köroğlu Kalesi*, *Köroğlu Kayası*, *Köroğlu Boğazı*, *Köroğlu Çeşmesi*, *Köroğlu Mağarası* adlarında pek çok yer vardır. Hemen her kolda karşımıza çıkan Çamlıbel için de söyleyebiliriz. Sivas-Tokat sınırında bulunan *Çamlıbel* de kuzeyi güneye bağlayan önemli güzergâhtır.

Tokat, Köroğlu ile pek çok yer ismi ve olayın cereyan ettiği yerlerin başında gelir. Köroğlu’nun meskeni tuttuğu yer olarak da yukarıda adından söz ettiğimiz Çamlıbel Dağı gösterilir. Gerek Çamlıbel’in gerekse onun kuzeyindeki ovanın Köroğlu ile yakın ilişkisi vardır. Bunlar üzerinde tek durmak yerinde olacaktır.

Çamlıbel ovası, Sivas sınırında bulunan Çamlıbel Dağı’nın eteklerinden başlar, Tokat’ın güneyinde bulunan Kızılınış’e kadar devam eder. Dağın eteğinde İhsaniye köyü ve Çamlıbel beldesi vardır. Çamlıbel ovasında ve çevresinde şu köyler bulunmaktadır:

Sözkonusu yer tarihi İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır. Malum olduğu üzere Türkiye, kuzeyde ve güneyde olmak üzere İpek Yolu’nun en önemli ayağına sahiptir. Kuzeyde; Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Adapazarı, İzmit, İstanbul ve Edirne üzerinden Avrupa’ya bağlanır. Güneyde de Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Konya, Isparta, Antalya, Denizli güzergâhı karşımıza çıkar. Sivas, Tokat ve Kayseri, Kuzey ve Güney güzergâhlarının buluştuğu noktalardır. Tokat Çamlıbel, İpek Yolu’nun merkezi bir bakıma en önemli

⁷² Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kolları*, Büyük Yayın Dağıtım, İstanbul, 1974, s. 6.

noktasını oluşturur. Yüzyıllar boyu kervanların hiç eksik olmadığı bir yerdir. Her tarafı çamlarla kaplı olması da burayı mekân tutan eşkiyanın da işini kolaylaştırmıştır. Devletin geniş ormana sahip bu arazide insanlara hükmetmesi, onları alt etmesi de oldukça çetindi. Bu bakımdan Çamlıbel yol kesip adam öldürmek, mallarını talan etmek ve isteyen eşkiya için hep cazibe merkezi olmuştur.

Bugün bu arazinin bir kısmı hâlâ ormandır. Yöre halkı XX. yüzyılın başlarında Ermeni çeteleri ile baş edemeyen Osmanlı'nın, onları ele geçirmek için sonunda buradaki ağaçları yakmak mecburiyetinde kaldığını söylemektedir.

Arapören, Akın, Aktepe (Eski adı: **Bolos**), Altuntaş (Eski adı: Kayasulu), Altuntaş (Eski adı: Kayasulu), Altuntaş, Aluç, Aşağıfırındere (Eski adı: Fırındere), Avşarağzı, Aydoğdu, Ballıkaya, Batmantaş, Bedirkale, Behram, Beşören, **Beyazıt**, Büğet (Eski adı: Böğet), Çatalkaya (Eski adı: Selik), Çelikli (Eski adı: Hodayköyü), Çördük, Çöyören, Çubuklu (Eski adı: Akkaya), Danışman, Daylahacı, Dereagzı (Eski adı: Gedeagzı), Dodurga, Esençay (Eski adı: Cenözü), Eskiya (Eski adı: **Balıbey**), Gökçe (Eski adı: Eski), Günçalı (Eski adı: Dinar), Günçalı (Eski adı: Fineze), Hanpınar, İğdir, İhsaniye (Eski adı: Botosey), Kabatepe (Eski adı: Madas), Karacaören, Karkıncık, Kavunluk, Kervansaray, Kızık, Kızılkaya, Kızılöz, Killik, Ortaören, Salur, Semerci, Sevindik (Eski adı: Odaba), Sivri, Tahtoba (Eski adı: Tahtaba), Tekneli, Tucuk, Uğrak (Eski adı: Eyrep), Yatmış.

Bu köylerden Çelikli ve İğdir, *Artova'ya*; Büğet, Karacaören, Karaoluk, Kavunluk, Salur, Sivri ve Ekinli *Yeşilyurt'a*; Beyazıt köyü Sulusaray'a; Esençay ve Danışman köyleri de *Yıldızeli'*ne bağlıdır.

Söz konusu köylerden üçü dikkatimizi çekmektedir. Bunlar; *Bolos*, *Balıbey* ve *Beyazıt* köyleridir. Bolos kelimesinin aslı Rumca "Polis" olup "şehir" anlamına gelir. Yüzyıllar içinde bu kelime Anadolu'yu yurt tutan Türkler arasında "bolu" haline gelmiştir.

Gelibolu, Safranbolu, Gelibolu vs. kelimeleri bu “polis” kelimesiyle alâkalıdır.

Tokat Çamlıbel’e bağlı Bolos köyü de tarihi derin geçmişlere sahip bir köydür. Geçmişte önemli bir yerleşim merkezidir. Civarında pek çok ören yeri, höyük ve tarihi kalıntılar mevcuttur. XIX yüzyılın seyyahlarından olan J. G. Anderson seyahatnamesinde 1902 yılında Çamlıbel’den geçerken tarihi yer olan Bolos’tan da söz etmektedir.

“Bu mevsimdeki seyahatlerimi doğuda Bolus ile sınırlandırma niyetindeydim. Fakat Sivas Valisini ziyaret ederek yoluma devam etmek bana daha makul geldi. Böylece hem eski Roma yolundan geçme fırsatını bulacak, hem de bu konuda bazı gerçekleri de yakından görmüş olacaktım. Roma kalıntısı yol, bugün modern bir şose ile tamamen aynı yolu izlemekte, Bolis’tan itibaren Çamlıbel’in daralttığı ovoidan aşağı dağın eteklerine doğru gitmektedir. Buradan Kalın Su vadisine, yani Bizans dönemindeki Bathys veya Bathyrhyax’a kadar yol, dar bir dere kenarından aşağı doğru inmektedir. Bu vadi boyunca giden yol, Yenihan’a kadar bir saat sürer.”⁷³

Balıbey kelimesindeki “Balı” sözünün de aynı kelimeyle ilişkisi olduğu düşünülebilir. Bunun yanında bu kelimenin “köhne, eski” anlamlarına gelen “Bali” kelimesi ile de ilişkisi vardır. Tarihimizde Şeyh Edebalı, Malkoçoğlu Bali Bey gibi şahsiyetler vardır. Balıbey köyündeki “Balı” sözünün bu ikincisi ile ilişkili olması bize daha yakın gelmektedir. Köroğlu kollarının pek çoğunda yer alan Bolu Beyi yahut Bolu Bey, “Balı” veya “Bolos” sözleri ile doğrudan ilişkilidir.

Diğer taraftan Köroğlu kolları içinde, ileride özetini verdiğimiz “Köroğlu’nun Bayezid Seferi” adında bir kolu daha vardır. Bu coğrafya da Sulusaray’a bağlı Bayezid adında bir köy

⁷³ Adnan Mahiroğulları, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, 2. Baskı, Esform Ofset, Sivas, 2016, s. 185.

vardır. Bayezid köyünün de kuruluşu ve geçmişi çok eskilere dayanır.

Köroğlu kollarında, sık sık Hasan Paşa ve Hamza adları geçmektedir. Bunlar Köroğlu'nun karşısında olan ve devletin yanında yer alan kişilerdir. Osmanlılar zamanında XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Celali isyanları vuku bulmuştur. Bozoklu Şeyh Celâl'in Osmanlı idaresinden memnun kalmayıp 1519'da devlete isyan etmesiyle başlayıp IV. Mehmed dönemine kadar yüz yıldan fazla devam eden Celâlî isyanları Osmanlı devleti için bir çıbanbaşı olmuş, devlete zarar vermiştir. Muhtelif beldelerde bazı başıbozuklar yanlarına aldıkları bildikleri gibi hareket etmişler, yol kesip adam öldürmüşlerdir. Celali isyanları ile Köroğlu'nun yakın ilişkisi vardır. Boratav, Köroğlu Destanı adlı kitabında Bolu'da tespit ettiği bir anlatmadan hareketle Köroğlu'nu Bolu civarında yaşamış bir Celâlî olarak gösterir. "Köroğlu, Celâlîler zamanında yaşamış, onlardanmış. Sonra Acemistan harplerinde hükümete hizmet etmiş."⁷⁴

43

Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)" adlı doktora tezinde XVI. yüzyılda Tokat Kalesi'nde vazife alan komutan ve beyleri zikrederken içlerinde birkaç kere "Hasan" ve "Hamza" adlarına da yer vermiştir.⁷⁵

Naima Tarihi'nde bir Türk nişancı tarafından 1602'de Tokat'ta öldürülen Sokullu Hasan Paşa'dan söz etmektedir. Hasan Paşa öldürüldükten sonra eşkiya Tokat'ı basıp, Hasan Paşa'nın hazinesini talan etmiştir.

Naima Tarihinde bu konuda şu bilgiler yer almaktadır:

⁷⁴ Pertev Naili Boratav, a. g. e., s. 96.

⁷⁵ Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, İstanbul, 1990, s. 387 (M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

“Şahverdi ve Yular Kastı ve Tavail nam kimseler ki her biri büyük bir belâ şaki idi. Karayazıcı'nın biraderi Deli Hasan, yanına gelip birkaç bin eşkıya ile Canik'ten çıkıp Hasan Paşa'nın Diyarbakır'dan gelen ağırlığını (cehizini) yağmaya gittiler ve bir merhalede basıp istedikleri gibi yağma ve gaaret ettikten sonra kalabalık bir güruh ile durmadan Tokad'a geldiler Hasan Paşa'nın yanında mevcut asker olmamakla hücumlarına takat getirmeyip Tokat kalesine sığınmıştı.

Eşkıyanın askeri, şehri gaaret ve yağma ettikten sonra paşanın “Cennet Bağı” dediği murassa ve mücevherşükufelerini bozup talan eyledi. Bununla dahi kanaat etmeyip “Elbette kaleyi alırım ve paşayı yakalarım.” deyü şehir kenarına onup hisarı muhasara eyledi...

Eşkıya zümresi galip gelip bir ay kadar hisarı muhasara ettiler. Kaleden bir Türk bedbaht çıkıp, kapı önünde olan Nişimengâh ki (oturacak yer) tahta havli ile çevrilmişti. “Hasan Paşa her seher anda gelür, oturur.” deyü haber vermekle Şevvalin sonlarında eşkıyadan bazı soysuzlar ol mahalli nişane alıp tüfenk ile Hasan Paşa'yı urup şehit ettiler. Bu suretle Deli Hasan'ın son emeli kolaylıkla hâsıl olmakla menhus askerini kaldırıp Anadolu vilâyetlerini yağmaya azimet edip göçtü gitti.

Hasan Paşa mallarını yağmaladıklarında nakdini kalkan ile, diba, çuha ve kumaş gibi çeşitleri kılıç zirai (ölçü birimi) ile ölçüp üleştiler ve bundan, ziyade kuvvet bulup yedi-sekiz sene memleketleri kimseye rahat vermeyecek şekilde elleri altına aldılar.”⁷⁶

Çamlıbel halkı Köroğlu'nu o kadar benimsemiştir ki kendilerinden bir parça olarak kabul eder. Köroğlu aralarında yaşamış bir kahramandır. Bu satırların yazarı 1964, 1965 ve 1966 yazlarında babasının vazifesi dolayısıyla Tokat - Sivas sınırında

⁷⁶Naima Tarihi, C. 1, Zuhuri Danışman Yayınevi, Fasikül 3, Şubat 1968., s. Tarihsiz, [İstanbul], s. 205-206.

bulunan amlıbel’de kalmıştır. O yıllarda bir çeşmenin n yüzünde Krğlu’na ait bir beyit vardı. Su almak veya içmek için çeşmeye her gittiğimde o beyti okurdum:

*Tokat pazarından aldım bakırı
İncitmeyin fukarayı fakır*

eşme, yol tadilatı sırasında yıkılmıştır. Ancak, bu beyit Sivas ve Tokat Valiliğince yapılan parkta bir mermer üzerine tekrar yazılmıştır ve bugün bu yazı hâlâ vardır. Krğlu eşmesi olarak bilinen bu yer, günümüzde Atatürk eşmesi olarak adlandırılmıştır.

Bu bilgiler ışığında sonuç olarak şunları söyleyebiliriz.

1. Krğlu, teşekkül zamanı Gktrklere kadar giden ve büyük bir Türk coğrafyasında kabul görmüş bir destan kahramanıdır.

2. ne çıkan kahramanlık özelliğinden dolayı muhtelif coğrafyalarda, muhtelif Türk toplulukları tarafından sahiplenilmiş, buna bağlı olarak hakkında kol dediğimiz pek çok hikâye vcoda getirilmiş, pek çok yerde adıyla anılır olmuştur.

3. Bu husus aynı zamanda, kültürümüzde bir Krğlu’nun değil de birden fazla Krğlu’nun var olabileceğini akla getirmektedir. Anadolu’da da Celal olarak karşımıza çıkan Krğluların varlığından söz edilebilir.

4. Krğlu’nun yaşadığı yerler arasında olan Tokat’ta da onunla alkalı önemli bilgi ve unsur vardır. İpek Yolu gzerghında olan amlıbel, Çamlıbel Ovası, Bolos, Balıbey ve Bayezid köyleri, kollarda sıkça karşımıza çıkan Kale Komutanı Hasan Paşa ve kale dizdarı Hamza’nın var olması dikkat çekicidir.

5. Halk Yunus Emre, Hatayî, Pir Sultan, Karacaoğlan örneklerinde olduğu gibi bağrından aynı adda başka kahramanlar çıkarmış ve o yöre halkı da söz konusu kahramanı

kendi bölgesinin insanı olarak kabul etmiştir. Köroğlu da bunlardan birisidir.

6. Meseleye bu zaviyeden bakıldığında, Tokat halkına göre Tokat-Çamlıbel’de yaşamış bir Köroğlu vardır.

KÖROĞLU KOLLARI

ALİ KİŞİ

Bu kol, Köroğlu'nun babasının gözlerinin kör edilmesi hadisesi ile başlar. Bu anlatmada Bolu Beyi'nin yerini Hasan Han ve Hasan Paşa alır, tay da bir değil iki tanedir.

Destanda sudan çıkan aygırlar, kanatlı atlar, yıldırım kılıç, ok gibi keskin taş vs. gibi mitolojik motifler vardır. Destan Memmedhüseyn Tehmasib tarafından üç âşıktan derlenmiş; Azerbaycan'da yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Alı Kişi, nice yıllar Hasan Han'ın yilkısını otlatmaktadır. Saçını sakalını onun kapısında ağartmıştır. Her sabah, tan ağarırken yilkıyı kıra götürür, bütün gün otlattıktan sonra gece getirir. Dağlarda, taşlarda Alı Kişi'nin ayağı değmedik bir karış yer yoktur.

*Alı Kişi, **birgün** yilkıyı deniz kenarına götürür. Atlar, otlamakta iken Alı Kişi de bir tarafta oturur. Tan yeri, yeni ağarmıştır. Denizden iki aygır çıkar. Atlar, gelip yilkıya karışır. İki kısırakla çiftleştikten sonra tekrar denize girerler. Yılkıcı, şimdiye kadar hiç böyle bir şey görmemiştir. Hemen kısırakları belirler. Kimseye bundan söz etmez. Bu işin üzerinden vakit geçer. Alı Kişi, iki kısırağı gözünün önünden ayırmaz. Sonunda kısıraklar doğurur. Taylar büyürler.*

***Birgün** Tokat paşası Hasan Paşa, Hasan Han'a misafir gelir. Sohbet arasında paşa, hana cins atlarının olduğunu duyduğunu söyler. İki aygır ister. Hasan Han, Alı Kişi'yi çağırır. Sabah yilkıyı kıra çıkarmasını, paşaya at ayıracağını bildirir. Hasan Han ile Hasan Paşa, hayvanların olduğu yere gelir. Yılık yerine iki pörsük tay bağlıdır. Hasan Paşa güler; "Senin cins atlarının olduğunu söylemişlerdi, bunlar nedir, bunlardan bende de çoktur." der Paşanın sözü, hana ok gibi değer. Alı Kişi'ye çıkışır. O vakit Alı Kişi, tayların öyle olduğuna bakmamasını, onların çok cins*

olduğunu, yilkısında bunlardan iyi at olmadığını, dünyayı gezse de böyle atlar bulamayacağını söyler.

Hasan Han daha da gazaplanır. Alı Kişi'nin boynunu vurması için cellâdı çağırır. Hasan Paşa, onu öldürmek yerine iki at için iki gözünü yok etmesini teklif eder. Hasan Han, bu fikri makul görür cellâda Alı Kişi'nin gözlerini çıkarttırır. Alı Kişi, Han'a bunca yıldır kulluğunun kıymetini bilmediğini, paşa hatırı için kendisini kör ettiğini, o iki tayı kendisine vermesini, söyler. Hasan Han tayları onun kollarına bağlatır. Kapısından kovar.

Alı Kişi, taylar kolunda köyüne gelir. Cemaat başına yığılır. Haber Alı Kişi'nin oğlu Rövsen'e ulaşır. Rövsen on beş, on altısındadır. Rüstem gibi yiğit, civan bir oğlandır. Ağaca budağından yapışsa çıkaracak kadar güçlüdür. Rövsen, babasını o halde görünce kimin yaptığını sorar. Alı Kişi olanları oğluna anlatır. Rövsen, Hasan Han'ın onun önünde dayanamayacağını söyler. Köyün civanları da ayağa kalkarlar. Alı Kişi, oğlunu yanına çağırır. Kısasa kısas vakti olmadığını, bu taylar için yüksek bir ahır yapmasını, içine ışık girmemesini, kırk gün atlara orada bakmasını ve hiçbir insanla görüştürmemesini her gün için kırk yemlik yapmasını, atların arpasını samanını bunlara doldurmasını, Zümrüt pınardan ahıra su arkı yapmasını söyler.

Rövsen ahırını hazırlar. Hazır olunca Alı Kişi ahırını eliyle yoklar. Rövsen yemlikleri doldurur. Suyu bağlar. Atları içeri koyar. Kapısını berkitir. Otuz sekiz gün geçer. Rövsen kendini tutamaz. Kırk günde olan otuz dokuz günde de olur deyip, bir delik açıp, bakar. Rövsen gözlerine inanamaz. Sağ yemlikteki atın omzunda iki kanat vardır. Kanatlar alev gibi yanar, altın gibi parlar. Rövsen soldaki ata bakar onda kanat yoktur. Tekrar sağdaki ata bakar. Kanadın yavaş yavaş söndüğünü görür. Rövsen yaptığı işten pişman olur. Hemen deliği kapatmak ister ama iş işten geçer. Kanatlar yok olur. Deliği kapatır. Babasına bir şey demez kırkıncı gün Alı Kişi Rövsen'i çağırır. Kendisini atların yanına götürmesini ister.

Rövşen babasını ahıra götürür. Alı Kişi, önce sağdaki atı kontrol eder. Bu atlara insan gözü değmiş, der. Rövşen, ne diyeceğini bilemez. Alı Kişi işin doğrusunu söylemesini isteyince Rövşen de olanları babasına anlatır. Sol yemlikteki ata yaklaşır. Uzunca, nazik bir at olmuştur. Sonra yine sağ taraftaki atın yanına geçer. Bu at çok güzelleşmiştir. İri başlı, dolu gözlü, kara yeleli, uzun boyunlu, enli sağınlı bir attır. At, iki arka ayağının üzerine göğe kalkar. Ağzını açıp, Alı Kişi'yi ısırarak ister. İhtiyar yolkıcı ona bağıırır. At sesinden onu tanır. Sakinleşir. Alı Kişi, atı tımarlar. Atlardan birinin adını Kırat, diğerrinin adını Dürat koyar. Birkaç gün daha atları çıkarmanın uygun olmayacağını söyler.

Aradan birkaç gün geçer. Babası, Rövşen'e atların nasıl olduğunu sorar. Kırat'a arpa saman yetmediğini, Dürat'ın daha az yediğini, Kırat'ın yerinde durmadığını söyler. Atların büyüdüğünü binme seviyesine geldiğini, önce sağdakini yeni sulanmış tarlada, taşlı tarlada, kara dikenlikte sürmesini söyler. Rövşen babasının söylediklerini yapar. Önce sağ taraftaki atı sonra sol taraftaki atı babasının söylediğı yerlerde dener. İlk at imtihanı çok iyi geçer. İkinci at da başarılıdır, ama ona ulaşamaz. Seferlere, düşman üstüne Kırat'la gitmesini, onu çok sıkıntıdan, ölümden kurtaracağını, şimdi Hasan Han'dan kısas alma vakti olduğunu, atları eyerlemesini söyler.

Rövşen daha çocukken başından bir hadise geçer. O vakitler kırdan oynarken, yerden bir taş alır. Taş çok ağırdır. Işıl ışıl ışıldar. Rövşen taşı otlanan bir buzağına atar. Taş buzağına değmez ama yeli buzağını yıkar, öldürür. Rövşen olanları babasına anlatır. Babası buzağının sahibini bulup, parasını verip, razılığını almasını ve taşı kendisine getirmesini ister. Rövşen babasının söylediklerini yapar. Babası taşa bakar ki gökten düşmüş yıldırım parçasıdır. Sabahında Alı Kişi yıldırım parçasını bir ustaya götürür. Bir parçasını ustaya verip onu biz yapmasını ister. Usta, taştan biz olmayacağını, söyler. Alı Kişi, ustayı razı eder. Usta taşın mum gibi bir şey olduğunu görür. Alı Kişi'ye söylediklerine

pişman olur. Taştan bir biz yapar, ona verir. Alı Kişi ustanın hakkını verir. Taşı cebine gizler. Kalanıyla bir keskin kılıç ustasının yanına gidip, kılıç yapmasını ister. Bu ustayı da razı eder. Usta yedi günde taştan bir kılıç yapar. Ustanın kılıca gözü düşer. Alı Kişi'ye farklı bir kılıç verir. Alı Kişi önceden önlemini alır. Cebinden bizi çıkarır. Kılıcın demirine basar. Biz kılıcı deler, diğer tarafa geçer. Usta Alı Kişi'yi aldatamayacağını anlar. Kılıcını verir. Alı Kişi kılıcı eve getirir ama Rövşen'e bir şey söylemez.

Rövşen, atları hazır eder. Alı Kişi, kılıcı sakladığı yerden çıkarır. Götürür oğlu Rövşen'e verir. Kılıcın yıldırım kılıcı olduğunu, onunla ağalara, paşalara, hanlara kan kusturacağını, ama kimseye bunun yıldırım kılıç olduğundan bahsetmemesini söyleyip adını Mirsi Kılıç koyar.

Rövşen, kılıcı beline bağlar. Alı Kişi Dürat'a, Rövşen de Kırat'a biner. Yola çıkarlar. Az giderler, çok giderler. Hasan Han'ın imaretine ulaşırlar. Rövşen bir tarafta durur. Alı Kişi imaretin önüne geçer. Hasan Han'ı çağırır. Hasan Han, Alı Kişi'yi uzun yeleli bir atın, oğlu Rövşen'i de rüzgârın gözünün görmediği bir atın üzerinde görür. Alı Kişi, hana bu atların beğenmediği taylar olduğunu, onun gözlerini çıkarttığını, ona büyüklük yapmak istediğini, onun anlamadığını, kendisini dünya ışığına hasret koyduğunu, şimdi kısas zamanı olduğunu söyler. Hasan Han öfkelenir, kılıcını çeker, üstüne atılır. Rövşen, Kırat'ı onun üzerine sürer. Yıldırımdan yapılmış Misri Kılıc'ın gökte parlamasıyla hanın başının yere yuvarlanması bir olur. Asker onların üzerine yürür. Bir yandan Rövşen, bir yandan Kırat ve Dürat askeri dağıtırlar. Ancak askerin arkası kesilmez. Alı Kişi Rövşen'e bu kadar askerle tek başına başa çıkamayacağını, atları sürüp, askerden kurtulmalarını söyler. Rövşen, babasının sözüne bakmaz. Başlar keser, kollar kırar. Ancak kör babasının ele geçeceğinden korkar, davadan el çeker. Babası ile atları kır tarafına sürerler. Asker de arkalarına düşer. Bir hayli giderler.

Rövşen arkasına bakar. Bir grup kadar atlının yıldırım gibi geldiğini görür. Babasına atlıların geldiğini söyler. Babası atları sürülmüş sulu tarlaya sürmesini söyler. Rövşen babasının dediğini yapar. Kırat ile Dürat yıldırım gibi sulanmış tarlayı geçer. Atlıların hiçbirisi geçemez. Biraz daha giderler. Rövşen yine arkasına döner bakar. Bu sefer bir grup kara atlı görür. Babasına kara atlıların geldiğini söyler. Alı Kişi, atları kara dikenliğe sürmesini söyler. Rövşen kara dikenliğe sürer. Kara atlıların hiçbirisi oradan çıkamaz, kızıl kana boyanırlar. Rövşen, az daha gider. Arkalarında bir grup beyaz atlı görür. Babasına beyaz atlıların geldiğini söyler. Babası kayalığa sürmesini ister. Rövşen kayalığa tırmanır. Beyaz atlılar kayalığa çıkamazlar. Yan yolda kalırlar. Kırat ile Dürat kızıl kuş gibi kayaların ardından gözden kaybolurlar.

Baba, oğul akşama kadar yol giderler. Akşamüstü bir çayın kenarına ulaşırlar. Alı Kişi, buranın nasıl bir yer olduğunu sorar. Rövşen buranın ağaçlı, otlu, ortadan bir çayın geçtiği bir yer olduğunu, söyler. Alı Kişi, burada yurt tutamayacaklarını söyler. Baba-oğul o gece çay kenarında kalırlar. Sabah olur, yine yola düşerler. Az giderler, çok giderler. Bir düzlüğe gelirler. Rövşen, buranın uçsuz bucaksız bir düzlük olduğunu söyler. Alı Kişi buranın da olmayacağını söyler. Geceyi orada geçirirler, sabah yola çıkarlar. Giderler, giderler bir yüksek dağın beline ulaşırlar. Alı Kişi, buranın nasıl bir yer olduğunu sorar. Rövşen, buranın her tarafının kayalık, dumanlı, kapalı bir dağın beli olduğunu söyler. Alı Kişi, bu belin her tarafında bir yüksek kayanın görünür mü diye sorar. Rövşen görünür, der. Alı Kişi, burayı çok iyi bildiğini, gençliğinde burada at oynattığını, ceylanlara ok attığını, karaca avladığını, buranın Çamlıbel olduğunu, burada yurt kuracaklarını, kendilerine bir yer, atlara bir ahır yapmasını söyler. Rövşen kendileri için bir yer, atlar için bir ahır yapar. Burada yaşamaya başlarlar.

Günlerden **birgün**, Alı Kişi, Rövşen'i yanına çağırır. Buradaki dağların birinde Koşabulak adında bir pınar olduğunu, yedi yılda bir, doğudan ve batıdan Cuma akşamı birer yıldız doğduğunu, bu yıldızların göğün ortasında tokuştuğunu, onlar tokuşunca Koşabulak'a nur dökülüp, köpüklenip, taşıdığını, bu pınarın suyundan içenin âşık olduğunu, sesinin çok güçlü olduğunu, narasından ormandaki aslanların ürktüğünü, çok yiğitlerin, şehzadelerin bu su için geldiğini ama hiçbirine nasip olmadığını, şimdi yedi yıl olduğunu, o pınarı bulup, kendisine köpüğünden bir kap getirmesini, söyler.

Rövşen gider. Dağları taşları arar. Bir dağa ulaşır. Dağın bir tarafında yüksek, yalçın bir kaya görür. Rövşen kayanın etrafında dolanır. El tutacak bir yer bulamaz. Belinden kuşağını çıkarır. Kayaya atar, kayaya tırmanır. Burası yeşillik, **lalelik** bir yerdir. Gül gülü çağırır, bülbül bülbülü. Bu, kayanın üzerinde yetmiş iki kalemlle yetmiş iki renk vurulmuş bir bahçedir. Ortada koca bir ağaç, altında turnagözü gibi Koşabulak kaynamaktadır. Gözyaşı gibi etrafı süt gölüne döndürür. Rövşen o kadar gözler ki akşam olur. Gece doğudan bir yıldız doğar, Batıdan da bir yıldız doğar. Koşabulak'ın üzerinde tokuşurlar. Koşabulak taşar. Ak köpük adam boyu kalkar. Rövşen bir kap başından döker, bir kap içer. Bir kap daha doldurmak ister. Bakar ki pınarlar durulur. Öyle durulur ki gözyaşı gibi akar. Rövşen bir başına bir dizine vurur. Kabı da götürüp babasına durumu anlatır. Alı Kişi bir ah çeker. "Benim gözlerimin dermanı o köpüktü." der. Rövşen'in derdi, bir iken bin olur. Rövşen başını, gözünü dövmeye başlar. Alı Kişi, eza-cefa etmenin faydasız olduğunu, onu bir daha görmenin kismet olmadığını, ömrünün tamam olduğunu, onu dinlemesini bir iki sözünün olduğunu, söyler.

Alı Kişi, oğlunu karşısına alıp der ki: "Bala! Ay geçer, yıl dolanır, senin adın doğudan batıya bütün dünyada meşhur olur, o köpükten kollarına kuvvet, kendine şairlik gelir, senin sesine, narana da kuvvet gelecek ki İsrail'in suru onun yanında sinek

vızıltısı gibi olacak, beyler hanlar paşalar adını duyunca korkudan diz çökecekler, Misri Kılıc'ın belinde, sende Kırat'ın belinde, Çamlıbel'de oldukça kimse sana karşı gelemeyecek. Ancak Deli Hasan adında bir kaçak var, kendini ondan gözle, senin adını Köroğlu koydum.” der.

Alı Kişi vasiyetini eder. Köroğlu, babasını Koşabulak'ın yanına defneder. O günden itibaren Çamlıbel'de yurt yuva tutar.

Kaynakça:

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azərbaycan Dəstanları*, Beş Cildde, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, C. 4, Bakı, 2005, s. 7-17.

BOLU BEY VE KOÇ KÖROĞLU

Azerbaycan'da, Gürcistan'da, Türkiye'de ve İran'da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Bu kol büyük oranda "Köroğlu'nun Tokat Seferi", "Kırat'ın Kaçırılması", "Hamza'nın Kıratı Çalması" kolları ile müştereklikler gösterir. Azerbaycan'da "Köroğlu'nun Erzincan Seferi" adıyla da bilinir. Mürsel Hekimov'un Helgimizin Deyimleri ve Duyumları adlı kitabında "Bolu Bey ve Koç Köroğlu" adıyla yayımlamıştır. Mürsel Hekimov yayımladığı metni Gürcistan'ın Saracılı köyünden olan Âşık Hüseyin Saracılı (1916-1931)'dan almıştır. Metin, 2005 yılında Bakü'de yayımlanan beş ciltlik Azerbaycan Dastanları serisinin dördüncü cildinde de yer almaktadır. Kitap, Memmedhüseyn Tehmasib tarafından hazırlanmıştır. Tehmasib, bu metni Deveçi ilçesinde Aşık Hesenbala'dan derlenen ve Nizami adına Edəbiyyat ve Dil İnstitutu'nun Folklor Arhivinde bulunan nüshadan alıp buraya kaydetmiştir. Türkiye'de anlatılan kol ise Nejat Birdoğan tarafından Doğu Anadolu yöresinden derlenmiştir.

56

Aynı kol, Gürcistan'ın Borçalı mahalında ve Türkiye'de de anlatılmaktadır. Borçalı'da anlatılan kol, Veli Hulufu tarafından "Deli Köroğlu ve Bolu Bey" adıyla yayımlanmıştır. Türkiye'deki kolun metnine ise Ümit Kaftancıoğlu, "Köroğlu Kolları" adlı kitabında yer vermiştir.

Destanın konusunu Bolu Bey'in Dünya Hanım ile evlenebilmek için, Köroğlu'nu yakalayıp kuyuya atması, Dünya Hanım ve İsabalı'nın Köroğlu'nu kuyudan kurtarması, Köroğlu'nun Bolu Beyi'ni öldürmesi ve kendisini kurtaran Dünya Hanım ve İsabalı'nı evlendirmesi oluşturur. Mekân olarak Çenlibel, Tokat, Erzincan gibi yerler karşımıza çıkar.

Eşmetinler arasında kısmen olay örgüsü ve şahıs kadrosu bakımından kısmî farklılıklar vardır. Bu bakımdan her üç eşmetnin özetini vermek uygun olacaktır.

Azerbaycan'da anlatılan kolun özeti şöyledir:

Paşaların sultanların boynunu vuran Koç Köroğlu, Çardaglı Çenlibel'de devran sürmektedir.

Elemgulu Han, Erzurum'da Cavahir Paşa'ya, Tokat'ta Hasan Paşa'ya, Bağdat'ta Astan Paşa'ya, Trabzon'da Gülbengi'ya bir name göndererek onları Köroğlu'nun aleyhine kışkırtır.

Mektup yazıldıktan kırk gün sonra Hasan Paşa, Tokat'ta bir meclis kurar ve Köroğlu'nun ölüsünü, dirisini ya da Kırat'ı getirene Al-i Osman'ın alınmaz kalesi Üsküdar ve gözünün nuru, kızını Döne (Dona) Hatun ona vereceğini vaat eder.

Bolu Beyi, Hasan Paşa'nın yanına gider ve sözünde duracağına yemin ettirir. Ardından hilekârlıkta rakip tanımayan Gecar Ali'yi yanına katmasını ister. Gecar Ali de Mehter Murtuz'un gelmesini şart koşar. Çünkü bu kişi, Çenlibel'in her tarafını bilir ve Köroğlu'nu da iyi tanımaktadır. Teklifler kabul edilir, anlaşma sağlanır. Bolu Beyi, Gecar Ali, Mehter Murtuz büyük bir ordu ile Çenlibel'e doğru yola koyulurlar.

57

Koç Köroğlu'nun delisi İsabalı, o sırada Tokat'tadır. İsabalı, çarşı-pazar dolanırken tüccarların konuşmalarını duyar. Gecar Ali ve Mehter Murtuz'un Çenlibel'e gelmekte olduğunu öğrenir. Kervansaray sahibine hesabını ödeyip Erabat'a gider oradan Çenlibel'e doğru yola düşer. Üç gün üç gece at sürer. Ağrı Dağı'nı arkada bırakır. Orada Bolu Beyi'nin hâlâ gelmediğini anlar. Köroğlu'nun yanına gidip Tokat'ta tacirlerden ne işitti ise hepsini ona anlatır. Köroğlu bunları duyunca, bir kahkaha atar. İsabalı, Gecar Ali'nin ve Mehter Murtuz'un hiç de hafife alınacak birileri olmadığını söyler.

Bolu Beyi beş gün beş gece dereler geçer, dağlar aşar. Gece hayli geçmişken Yağı arazisine gelir.

Bu sırada uyumakta olan Koç Köroğlu birden uyanır. Yatmaya çalışır, uyuyamaz. Aklına Yağı arazisine gitmek gelir. Kürkünü giyip çıkar. İleride Bolu Beyi, Mehter Murtuz ve Gecar

Ali'yi konuşurlarken görür. Mehter Murtuz, Köroğlu'nun arkasından atıp tutmakta iken birden Köroğlu'nun başını görüp yutkunur, sözünü keser, düşüp bayılır. Köroğlu'nu görürler. Bolu Beyi emir verir, Koç Köroğlu yakalanır. Kollarını arkadan bağlarlar. Mehter, Murtuz'u su serperek ayıltırlar. Eli kolu bağlı olan Köroğlu, öfkesinden bıyıklarını ağzına alıp çiğner. Bolu Beyi, Köroğlu'na atmış sopa vurdurur, ancak yine de Köroğlu'nun sesi çıkmaz. Üstelik kendini tutamayıp bir nara atar.

Bolu Beyi, attırdığı sopa ile yetinmez Köroğlu'nun belinde ocak yakar, yaralarına tuzlu su serper, fakat ne yaparlarsa yapsınlar Köroğlu kimliğini açıklamaz. Gecar Ali'nin gözleri aralanır, her şeyi çift görür, Köroğlu'na bakınca da onu kırk görür. Bolu Beyi'ne ısrar onun Köroğlu olduğu söyler.

Bunlar atlarına biner, Köroğlu'nu da bir atın beline bağlayıp yola düşerler. Köroğlu bir hayli yol gittikten sonra Bolu Beyi'ne nereye gittiklerini sorar. O da Tokat'a Hasan Paşa'nın kızı Döne Hanım'ı almaya gittiklerini söyler. Köroğlu, Bolu Beyi'ne; "Beni böyle götürürsen sana Tokat'ta kimse inanmaz. Köroğlu'nun kılıcı, kalkanı olur. Hele Kırat'ı hiç demiyorum. Ben Köroğlu'yum, izin ver gidip kıyafetlerimi giyip kılıcımı kuşanayım. Kırat'ı da getireyim. O zaman istersen beni Döne Hanım için götür istersen başkalarına ver. Tercih senindir." der. Gecar Ali, Bolu Beyi onun bu sözlerine kanmamasını söyler. Fakat Bolu Beyi, Köroğlu'nun sözünün eri olan birisi olduğunu söyleyerek Gecar Ali'nin sözüne itibar etmez ve Köroğlu'nu Çamlıbel'e gönderir.

Köroğlu, Çenlibel'e gider. Giyinir, kuşanır, Kırat'ına biner, atını yıldırım gibi sürer ve Bolu Beyi'ne yetişir. "Bolu Beyi, söz verdim gidip geldim. Evvel fırsat senindi ne istediysen yaptın. Şimdi sıra bendedir. Bir hesaplaşalım sonra yolumuza devam ederiz." der. Sözünü bitirir bitirmez bir nara çekip ordunun arasına dalar. Sağdan vurup soldan çıkar, soldan vurup sağdan çıkar. Gecar Ali'ye bir topuz indirir, o da neye uğradığını şaşırır. Attan inip elini yüzünü yıkar, bir avuç su içip Bolu Beyi'ne yüzünü

dönüp deyiş der. Sözüünü bitirince Murtuz'da ve Gecar Ali'de hal kalmadığını görür. Sonra Bolu Beyi'ne; "Bolu Beyi kul hatasız olmaz. Dua et bir daha karşılaşmayalım. Şayet gelecek olursan, ordunu Yağı'ya yığmadan önce bu nasihatimi hatırla." der. Ardından bir deyiş de Döne Hanım için söyler. Döne Hanım'ın adını duyan Bolu Beyi, yıldırım çarpmış gibi sarsılır.

Köroğlu daha sonra Bolu Beyi'ne, ödeştiklerini ve artık kollarını bağlayabileceğini söyler. Köroğlu'nun kolları bağlanır. Yine bir süre giderler. Gecar Ali bir ara orduya bakar. Ordunun yarısı yok, kalanı da kendinde değil. Köroğlu ise sağ salimdir. Köroğlu'nun arkasına geçip başına gürz ile vurur. Köroğlu, Gecar Ali'ye bu namertliğini yanına bırakmayacağını söyler.

Başı zonklayan Köroğlu'nun Çenlibel, 7777 adamı, hanımları gözünün önüne gelir. Uzaktaki Ağ kayaya bakar ak içerlenir. Yolda tüccarlarla karşılaşır. Köroğlu, içlerinde tanıdık bir yüz arar ve eski dostu Hoca Eziz'i görüp sevinir. Durumunu dostuna şiirle imalı olarak anlatır. Eziz, onu tanımazlıktan gelir. Köroğlu bunu fark eder.

Hoca Eziz onlardan ayrıldıktan sonra doğru Çenlibel'e gider. Köroğlu'nun adamlarının hepsinin yasta olduğunu görür. Ancak kimsenin bu gizli seferden haberi yoktur. Hoca Eziz, onlara gördüklerini bir bir anlatır. Sözüünü bitirince Âşık Cünun gelir. Cünun, Köroğlu'nun Bolu Beyi tarafından esir edilip götürüldüğünü duyunca Tokat'tayken duyduğu fermanı söyler. Köroğlu'nun eli kolu bağlı olarak hükümdara peşkeş çekmek için götürülmekte olduğunu anlamakta gecikmez. Bunları duyan Demircioğlu ve Deli Hesin, Bolu Beyi'nin düğününü yasa çevirmeye yemin ederler. Nigâr Hanım onların Çenlibel'i başsız bırakmamalarını bu işi İsabalı'nın yapmasının uygun olacağını söyler. İsabalı hazırlanıp yola çıkar.

Bolu Beyi, Köroğlu'nu Hasan Paşa'nın kalesi yerine, Erzincan'daki Daşkale'ye götürür. Elini kolunu açıp Daşkale'de evin ortasına kazdırdığı kırk metrelik tahıl kuyusuna koyar,

kapısına da bir nöbetçi bekitir. Ardından Hasan Paşa'ya bir mektup yazar. Hasan Paşa, başlık olarak ya Köroğlu'nu ya da Kırat'ı istemiştir. Bolu Beyi, mektubunda ikisini de ele geçirdiğini, Tokat'a getirmenin kolay olmadığını, bunun için önce Erzincan'daki Daşkale'ye getirdiğini ve Döne Hanım'ın onları görmek için buraya gelmesinin uygun olacağını yazar. Mektubu Gecar Ali ile Hasan Paşa'ya gönderir.

Bolu Beyi'nin isteği, Hasan Paşa'nın hoşuna gitmez. Gecar Ali, Döne Hanım'ın dile düşmeden nasıl gönderileceğini söyler. Onu Erzincan'a gozmeye göndermesini, kendisinin de hükümdarın yanına gitmesini söyler. Bu fikri beğenen Hasan Paşa emir verir, Döne Hanım kırk ince belli kız ile Gecar Ali'nin himayesinde Erzincan'a gönderir.

Bunlar uzun bir yolculuktan sonra Daşkale'deki saraya gelirler. Bolu Beyi'nden geri gitmek için izin istese de olumlu cevap alamaz.

Bolu Beyi mükellef bir sofraya hazırlatır. Yemekler yenirken bir âşığın sedası duyulur. Döne Hanım Bolu Beyi'nden onu da sofraya davet etmesini, biraz çalıp söylemesi için izin vermesini ister. Bolu Beyi, onun Köroğlu olduğunu söyler.

Vakit bir hayli geçer. Döne Hanım, Bolu Beyi'nden yatacağı yeri Köroğlu'nun saklandığı yerin yanına hazırlatmasını ister. O da bu isteği geri çevirmez. Gece iyice ilerleyince, Başhizmetçi uykuya dalar. Döne Hanım onun uyuduğunu düşünerek ağzını kuyuya dayayıp Köroğlu ile konuşur. Ona yardım etmek istediğini söyler. Köroğlu, onun Döne Hanım olduğunu anlar.

Köroğlu, kıza yedi gündür yemek yemediğini, yapabilirse kendisine yemek sallamasını ister. Bu arada Baş hizmetçi uyanır ve Döne Hanım'a yardım eder, sofradan yemek, pilav, çörek ne buldu ise getirir. Yemekleri, kuyuya sallarlar. Köroğlu, daha ne varsa sallamalarını söyler. Bunun üzerine onlar da, bir kulplu kazan pilavı, bir tekne çöreği, bir büyük teker tulum peynirini

gönderirler. Sonra Köroğlu bunlardan biraz daha varsa göndermelerini söyler. Döne Hanım ona salladıklarının paşanın ordusunun bir oturumluk yemeği olduğunu söyler. Köroğlu Döne Hanım'a bir oturmada yedi batman düğün pilavı, yedi batman yufka ekmeği, yedi batman koyunun sonbahar sütünden yapılmış tulum peyniri, yedi tuluk şarap, yedi küp şire, yedi külek bal yediğini söyler. Bunun üzerine Döne Hanım ile hizmetçi, yedi büyük tulum peynirini, yedi tekne çöreği, yedi kazan aşı ve yedi tuluk şarabı da kuyuya salarlar. Bunları yiyen Köroğlu kendisine gelir. Döne Hanım, Köroğlu'na üç gün sonra, kendisini asacaklarını söyler. Vakit geçmiştir ve gün ağarmak üzeredir. Döne Hanım Köroğlu ile vedalaşır gidip yatar.

Ertesi gün Döne Hanım, yaptığı işten memnun olarak takıp takıştırır. Süslenir ve eyvana çıkar. Güzelliğinden gözler kamaşır. Hizmetçilere, Bolu Beyi'ne gidip Köroğlu'nun şerefine âşık meclisi düzenlemesini söylemelerini ister. Hizmetçiler bunu Bolu Beyi'ne söylerler, o da onlara olumlu cevap verir. Bolu Beyi'nin adamları şehirde âşık aramaya başlarlar.

Bu arada İsabalı, âşık kıyafetiyle Erzincan'a gelir. Bolu Beyi'nin adamları İsabalı'yı görürler. Onu alıp Daşkale'ye getirirler.

Döne Hanım eyvanda dolanırken, beyin adamlarının bir âşığı kolundan tutup getirdiklerini görür. Sanki Rüstem Zal gibi olan bu delikanlıyı beğenir. Onun gerçekte böyle birinin âşık olmayacağını tahmin eder. Ondan bir deyiş okumasını ister. İsabalı sazı ile Köroğlu'ndan bir haber sorar. Döne Hanım onun sözleri üzerine Köroğlu'nun adını anmamasını, orada beyin adamlarının olduğunu, yoksa onu da ayağının altındaki kuyuya atabileceklerini söyler.

Bu arada Bolu Beyi de akşamki âşık meclisi için tedarik görmek için şehre çıkar. Bey pazarda dolaşırken haberci Daşkale'ye gelen âşığın Köroğlu'nun yerini soruşturduğunu söyler. Bolu Beyi hemen Daşkale'ye gider. Beyin öfke ile geldiğini

gören Döne Hanım yatmakta olan İsabalı'yı uyandırır. Hemen Köroğlu'nun bulunduğu kuyuya ip sallarlar. Sabalı, Köroğlu'nu yukarı çekerken ip kopar. İkinci defa dener ip yine kopar. Ancak üçüncü seferde Köroğlu'nu yukarı çıkarmayı başarır.

Köroğlu'nun boyunu posunu gören Döne Hanım'ı korku sarar. O zaman paşaların, sultanların neden Köroğlu'ndan bu kadar korktuğunu anlar. Serbest kalan Köroğlu bir nara atar ki yer gök inler, beyin ordusu çalağan kuşu görmüş gibi dağılır. Bolu Beyi, kartal görmüş serçe gibi gizlenecek yer arar.

Köroğlu, bir kılıçla Bolu Beyi'nin başını gövdesinden ayırır. Bu arada İsabalı da Gecar Ali'yi öldürür. İsabalı Mehter Murtuz'u da cehenneme göndermek isteyince Köroğlu ona dokunmamasını söyleyip onun gelecek nesillere ibret kalmasını ister.

Döne Hanım, baş hizmetçisi Sona Hanım'ı alıp gelir. Sona Hanım hançeriyle Murtuz'un kulaklarını keser.

Daşkale'nin hazinesini açan Köroğlu, Bolu Beyi'nin hazinesini yoksullara dağıtır. Sonra yükte hafif baha da ağır ne varsa alıp Çenlibel'e yola çıkarlar. Demircioğlu, Deli Hesin, Han Eyvaz, Âşık Cunun onları Yağı arazisinde karşılarlar.

Yağı arazisinde düğün başlatılır. Han Eyvaz 5500 koyun kestirir. İsabalı ile Döne Hanım'ı, Sona Hatun ile Âşık Cunun'u yan yana oturturlar. Hükümdar kızı Nigâr, İsabalı ile Döne Hanım'a, Sona Hatun ile Âşık Cunun'a helâllik verir. Koç Köroğlu düğünün duvak kapamasını okur.

...

Veli Hulufu da aynı kolu 1999'da "Deli Köroğlu ve Bolu Bey" adıyla yayımlamıştır. Diğer eşmetinler gibi bu kol da manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Birgün Padişah bütün paşalara mektup yazarak Köroğlu'nu yakalamalarını ve her kim dediğini yaparsa ona Üsküdar kalesini hediye edeceğini yazar. Bu haber, Erzurum'da Cafer Paşa'ya Trabzon'da Gülbengi'ye, Tokat'ta Hasan Paşa'ya ve başka paşalara da ulaşır. Hasan Paşa, vezirlerini başına toplar, bir görüşme yapar. Hasan Paşa komutanlarını toplar. Üsküdarlı Bolu Bey ile Geceralı da bu meclise gelir. Hasan Paşa, Padişah'ın hükmünü haber verir ve kim Köroğlu'nu getirirse, kızı Telli Hanım'ı ona hediye vereceğini söyler. Köroğlu'nun adı söylenince bütün komutanlar başlarını aşağı eğerler. Bolu Beyi, Telli Hanım'la evlenmenin başka imkânının olmadığını görür ve ayağa kalkıp yanına Geceralı ile iyi komutanlar verirse bu işe talip olduğunu söyler.

Geceralı, oldukça kurnaz bir adamdır. Bu işe karıştığından dolayı Bolu Bey'e kızar ve Köroğlu'na güçlerinin yetmeyeceğini söyler. Bolu Bey'i ise, ona sadece Köroğlu'nu tanıtacak birini bulması gerektiğini gerisine karışmamasını ister.

63

Daha önce Köroğlu'nun adamlarından olan Mürteza adlı birisi onun yanından kaçmıştır. Geceralı arayıp, Mürteza'yı bulur. Yol hazırlığını yaptıktan sonra Bolu Beyi, Geceralı ve diğer adamları alıp Çamlıbel'a doğru yola çıkarlar.

Bu vakit Köroğlu'nun yanına gidip gelen bir tacir vardır. Tacir durumu öğrenince hemen Köroğlu'na haberdar etmek ister ve Çamlıbel'e doğru yola çıkar. Yolda İsabalı'yı görür ve duyduklarını ona söyleyip geri döner. Öğrendikleri Köroğlu'nu hiç etkilemez.

Bu arada Bolu Bey, üç gün içinde kendini Köroğlu'nun olduğu yere ulaşır. Burası Köroğlu'nun Yağı **Fındıklık'ıdır**. Kılavuzluk eden Murteza yolun buradan ötesine gidemeyeceğini, eğer Köroğlu'nun kendisini görürse öldüreceğinden korktuğunu söyler.

Bu sırada Köroğlu karanlıkta dışarı çıkıp baktığında Yağı Fındıklık'ından sesler geldiğini duyar ve o tarafa gider. Köroğlu'nu gören Bolu Bey'i, bu kişinin Köroğlu olabileceğini düşünemez ve Köroğlu'nun yerini sorar. O da kimliğini gizler ve Köroğlu'nun adamı olduğunu söyler. O arada Köroğlu, Murteza'yı görür ve tanır. Murteza, fırsatını bulup Bolu Bey'ine bu kişinin Köroğlu olduğunu söyler. Her ne kadar sorsalar da Köroğlu, adını söylemez. Gün doğana kadar döverler yine de ağzından laf alamazlar. Geceralı, Köroğlu'nu göle attırır. Sudan çıkarıp yine döverler. Bağrına köz basarlar ve sonunda Köroğlu, çaresiz kendisinin Köroğlu olduğunu itiraf eder.

Bolu Beyi, Köroğlu'nu da alıp Hasan Paşa'nın toprağına doğru yola çıkar. Biraz ilerledikten sonra Köroğlu onlara kendisinin neden götürüldüğünü sorar. Bolu Beyi de durumu ve maksadını anlatır. O zaman Köroğlu, Bolu Bey'in paşaların huzuruna böyle çıplak vaziyette gitmek istemediğini eve gidip üstünü değiştirmesi için kendisine izin vermelerini ister ve geri geleceğine de söz verir. Bolu Beyi; "Yiğit sözünde yalan olmaz." diyerek ona izin verir.

Köroğlu, Kırat'ıyla evine gidip kıyafetlerini değiştirip söz verdiği gibi Bolu Bey'inin yanına döner. Köroğlu sözünde durduğunu ve şimdi de kendisiyle vuruşmak istediğini söyler. Çarpışma olur ve çarpışmayı Köroğlu kazanır. Yiğitliğini ispatladıktan sonra Bolu Beyi'ne istediğini yapabileceğini söyler. Bolu Beyi, Köroğlu'nu tekrar kollarından bağlar ve yola çıkarlar.

Şehre yaklaşırken Geceralı, Köroğlu'nun böyle yarasız beresiz olduğunu görünce, onun Köroğlu olduğuna kimsenin inanmayacağını düşünür ve Köroğlu'nun başına bir topuzla vurur. Köroğlu'nun başından kanlar akmaya başlar.

Köroğlu kanlar içinde Telli Hanım'ın atalarının karşısına çıkarılır. Telli Hanım, Köroğlu'nun yakalandığına şaşırır. Gülbengi ve Cafer Paşa da Hasan Paşa'ya misafir gelmişlerdir. Onlar da Köroğlu'nun yakalanmasına şaşırır ve sevinirler. Köroğlu, kanlı

başıyla Paşaların huzuruna götürülür. Köroğlu etrafa göz gezdirdiğinde Telli Hanım'ı görür ve beğenir. Paşalar, Köroğlu'na ceza verme yahut Hotker'e götürmek konusunda tereddüt ederler.

Sonunda üç gün üç gece boyunca bulunduğu yerde kalmasını Bolu Beyinin düğününün hazırlıklarının başlamasına karar verilir. Telli Hanım Köroğlu'na ceza verilene kadar onu kendisinin saklamasını ister ve Köroğlu'nu kendi sarayına getirir. Köroğlu'nu kuyuya attırıp üzerine de değirmen taşı koydurur. Telli Hanım'ın fikri Köroğlu'nu öldürmek değildir. Köroğlu'ndan kendisini kurtarmaya gelecek olanların Demircioğlu Hasan'la, İsabalı olacağını öğrenir, beklemeye başlar.

Bu sırada Köroğlu'nun hanımları, Köroğlu'nun üç gündür Kırat'ına binip gezmediğini fark ederler. Nigâr Hanım ile Perzad Hanım toplanıp merak ederler. Durumdan haberi olan sadece İsabalı'dır. Onlara durumu anlatır. Hanımlar, telaşa düşerler. İsabalı, Durat'ına binip yola çıkar ve Köroğlu'nun esir olduğu şehre gelir. Telli Hanım'ın sarayına gelir ve onu görür. Telli Hanım, gelenin İsabalı olduğunu anlar. Telli Hanım'ın hazırlattığı yemeklerden İsabalı'ya verir.

Bu sırada Paşa emir verip şehrin kapılarını kapattırır. Köroğlu'nun saklandığı yerin etrafını çevirir.

İsabalı, Köroğlu'nun nerede olduğunu öğrenir, oraya gider. Kuyuya ip sallar. Ancak Köroğlu'nu yukarıya çekemezler. O sırada içeriye 40-50 adam girer. İçeriye girenler, İsabalı'nın kılıcından korkarlar. İsabalı, onlara kılıç zoruyla Köroğlu'nu kuyudan çıkarttırır. Köroğlu, Kırat'ını getirtirler.

Köroğlu, dört tarafının da askerlerle çevrildiğini fark eder. Köroğlu Kırat'ıyla şahlanıp orduya saldırır. Askerlerin hepsi korkup kaçmaya başlar. İsabalı, Köroğlu yerini söyleyen Murteza'yı öldürmek ister, fakat Köroğlu buna razı olmaz. Telli Hanım'ı da alıp Çamlıbel'e dönerler.

Çamlıbel’de Demirçioğlu, Belli Ehmet, Eyvaz, Koca Sefer, Çopur Mehdi ve Halaybozan bunları karşılar. Sarmaş dolaş olurlar. Getirdikleri malları fakir fukaraya paylaşırlar. Telli Hanım ile İsabalı’nın düğününü yaparlar.

...

“Bolu Bey ve Koç Köroğlu” kolu Türkiye’de “Bolu Bey” adıyla anlatılmaktadır. Destan metnini 1974 ve 1979’da yayımlamıştır. Diğer eşmetinlerle farklılıklar arz eden bu kolun özeti de şöyledir:

Köroğlu, Çardaklı Çamlıbel’e kim gelirse gelsin tüm misafirlerini yedirir, içirir. Yemekteki herkes azizdir, ancak Köse Kenan herkesten daha önemlidir. Bu yüzden herkesten önce ona yemek verilir, herkesten önce onun önüne içki konulur.

Birgün Çamlıbel’de yine misafirlere yemek verilir. Bir dalgınlıktan dolayı Köse Kenan’ın yemeği, misafirinkinden sonra gelir. Köse Kenan kızar ve söylenmeye başlar. Köroğlu, Köse Kenan’ı sakinleştirmeye çalışır ancak laf anlatamayınca orayı terk eder, atına binip Boz Kule denilen tepeye çıkar. Köroğlu, Bozkule’den etrafa bakarken uzakta çadırlar görür ve oraya gider.

Araziye çadır kuran padişahla yakın dost olan Anka Bezirgân’dır. Köroğlu, Anka Bezirgân’ın çadırına gidip ondan ve haraç ister. Anka Bezirgân, Köroğlu’na haraç vermeyi kabul etmez. Bu sırada İsabalı ve Ayvaz da oraya gelirler. İsabalı ve Ayvaz, kaçmakta olan Anka Bezirgân’ı yakalar. Bunlar, Anka Bezirgân’ın elinden malını, mülkünü ve servetini alırlar. Anka Bezirgân, yalınayak, başkibak yollara düşer ve İstanbul’a gelir.

Padişah’ın huzuruna çıkar ve Anka Bezirgân, eğer padişahsa Çardaklı Çamlıbel’deki yol kesen Köroğlu’nu ortadan kaldırması

gerektiğini söyler. Bunun üzerine Padişah, Köroğlu'nu ele geçiren, öldüren, yok eden kişiyi altına gark edeceğini bildiren bir ferman buyurur ve fermanı yedi eyalete gönderir.

Köroğlu, hakkında ferman çıkarıldığını haber alır. Yedi eyalete gönderilen yedi fermanı toplamaya karar verir ve derviş kılığına girerek Mısır'a gider. Valinin karşısına çıkan Köroğlu, kendini Köroğlu'na yedi yıl âşıklık yapmış birisi olarak tanıtır. Köroğlu'nun ölüm fermanını yüzüne gözüne sürmek istediğini söyler. Vali, gizlediği fermanı çıkarınca Köroğlu, bıçağını çeker ve valiye bu fermanı yırtmasını söyler. Vali can korkusuyla fermanı yırtıp atar. Geriye kalan altı ferman için Şam, Bağdat, Basra, Yemen, Erzurum ve Trabzon bölgelerini de gezen Köroğlu, türlü yollarla fermanları toplayıp yırtar ve sonra Çamlıbel'e geri döner.

İstanbul Padişahı düşmana savaş ilan eder ve yediden yetmişe kılıç kuşandırır. Köse Kenan bunu duyar ve Köroğlu'na; "Köroğlu' biz padişaha öyle bir yardımda bulunalım ki, bizi bağışlasın. Fermanı yırtıp attın, ancak yarın gene yazar. Baş sıkıntıda, gel biz de yardımına gidelim." der.

*Köroğlu bu teklifi uygun bulur ve on sekiz bin atlısını arkasına alıp padişahın ordugâhına gider. Padişah, Köroğlu ve yiğitlerini geri hizmete verir. Düşman ortaya bir pehlivan çıkarır ve bu pehlivan padişahın ordusundan karşısına kim çıkarsa tepeler. Arka arkaya üç gün karşısına çıkanları bir bir devirir. Bunu gören Köroğlu padişahın karşısına çıkar ve düşman pehlivanıyla savaşmak istediğini söyler. Padişah kabul eder. Zırha bürünmüş pehlivanın zırhını bez gibi ikiye ayıran Köroğlu'nun kılıcı da üç adam boyunca yere saplanır. Düşman kanı su gibi sel gibi akar. Düşman, dağa taş düşer. Kırat düşmanı, pehlivanı bölük bölük ettiği için bu savaş yerinin adı Belkırat (Belgrat) kalır.**

* "Celali Bey ve Mehmet Bay" kolunda bunları Celali Bey yapar.

Alınan galibiyet üzerine Padişah, Köroğlu'nu bağışlar ve ona Çamlıbel'in tapusunu verir. Durumu hazmedemeyen vezirler, padişahın huzuruna çıkıp bunun yanlış bir karar olduğunu, Çamlıbel'e bir ordu gönderilip Köroğlu'nun oradan atılması gerektiğini söyler. Padişah onlara hak verir ve Köroğlu'nun üzerine gidecek bir gönüllü aramaya başlar. Bunu duyan Bolu Bey, Köroğlu'nu yendiği takdirde padişahın kız kardeşi Döne Sultan'ı almak şartıyla gönüllü olur.

Bolu Bey, yanına üç paşa alıp Çamlıbel'e gider. Bolu Bey'in yanında ayak işlerine bakan ve Köroğlu'nun yanından kaçmış Kara Gede adında bir kişi daha vardır.

Bozkule'ye çıkan Köroğlu, arazideki çadırları görür. Hemen bir derviş kılığına girerek paşanın çadırına gider. Bolu Bey, onun bir derviş olduğuna inanır, ancak Kara Gede bu kişinin Köroğlu olduğunu söyler. Bolu Bey, Köroğlu'nu yakalatır ve İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Kurtuluşu olmadığını anlayan Köroğlu, bir kurnazlık düşünmeye başlar ve sonunda söyledikleri ile Bolu Bey'i derviş olduğuna ikna eder.

Kır atına binip kaçan Köroğlu, Çamlıbel'e gelir. Bakar ki Köse Kenan, Reyhan Arap, Celali Mehmet Bey, Ayvaz, Kiziroğlu, Kocabey, Demircioğlu, Bıyıklı Yusuf oturmuş dem odasında eğleniyorlar. Köroğlu harp buyruğu verir. Yirmi bin yaya, sekiz bin atlı Köroğlu tayfası, gidip Bolu Bey'i yakalar, Çamlıbel'e getirir.

Perizat, Hurizat, Telli Nigar (Gül Nigar) da Çamlıbel'dedir. Köroğlu hanımı Hurizat'ı çağırır. Hurizat, Bolu Bey kardeşidir ve on yıldır görmediği için Bolu Bey'i tanımaz. Bolu Bey'in eniştesi olan Köroğlu, onun canını bağışlar.

Köroğlu, Bolu Bey'in Döne Sultanı almak için böyle bir işe kalkıştığını öğrenir ve Döne Sultan'ı almak için Bolu Bey ile İstanbul'a gitmeye karar verir. Birkaç gün gittikten sonra

dinlenmek için bir subaşında dururlar. Bu sırada Bolu Bey Köroğlu'nu yakalar ve padişaha götürür.

Olup biteninden haberdar olan Döne Sultan padişaha; "Babam, padişahım, benim Köroğlu denen bu adamda büyük bir öcüm vardır. Bana yolla, elini kolunu bağlatayım, zincire, kendire vurdurayım, kırk gün zindanlarda çürüteyim, kendi elimle öldüreyim." der.

Padişah, Döne Sultan'ın isteğini kabul eder. O zamanlar İstanbul'da Buz Meydanı denen yerde derin bir zindan vardır. Döne Sultan, Köroğlu'nu bağlatıp bu zindana attırır, kırk pehlivan bir olup bu zindanın kapağını kapatır. Artık Köroğlu'nun buradan çıkması mümkün değildir. Döne Sultan, böyle bir yiğidi kurtarmak için birilerinin geleceğini umut eder ve gelip gideni gözetlemesi için cariyesi Çuhadar'a vazife verir.

Bu sıralar, Çamlıbel'deki Peruzat bir düş görür. Düşünde Köroğlu, bir zindan içinde, saç sakalı uzamış, ölmek üzeredir. Ertesi akşam İsabalı da Köroğlu'nu çok büyük bir sıkıntı içinde görür. Düşünü Köse Kenan'a anlatır. O da Köroğlu'nu kurtarmaya bu düşü gören İsabalı'nın gitmesini söyler.

İsabalı yola çıkar ve uzun ir yolculuktan sonra İstanbul yakınlarına gelir. Yolları gözetleyen Çuhadar, İsabalı'yı görür ve Köroğlu'nun adamı olduğunu anlar ve bunu gelip Döne Sultan'a haber verir.

İsabalı bir kahveye girer. Ardından Çuhadar gelir. Çuhadar, İsabalı'nı alıp Döne Sultan'a götürür. Döne Sultan, İsabalı'na Köroğlu'nun bir zindanda olduğunu söyler ve birlikte kurtarmak istediğini söyler. İsabalı, kırk pehlivanın birlik olup kapattığı taşı elini atar atmaz kaldırır ve onu yirmi adım öteye savurur. Köroğlu'nu kuyudan çıkarır. Köroğlu, Döne Sultan'ın sarayında önce temizlenir, giyinir ve kılıcını kuşanır. Sonra İsabalı ile atlarına binip Döne Sultan'ın önüne gelirler. Köroğlu, kendilerine

yardım eden Döne Sultan'a teşekkür etmek için yanına yaklaşır ve birden Döne Sultan'ı saçından yakalayıp atının terkisini atar.

Bolu Bey, Köroğlu'nun Döne Sultan'ı alıp gittiğini görür ve ağlayarak padişahın huzuruna varır. Padişah hemen bir ordu çıkarır. Nerede yakalanırlarsa hepsinin öldürülmesini buyurur.

Bolu Bey ve ordusu Köroğlu'na yetişir. İsabalı ve Köroğlu kılıç kuşanıp cenge başlar. Bolu Bey, gece yarısı yakalanır ve sınıksız bağlanır. Hep birlikte Çamlıbel yolunu tutarlar.

Çardaklı Çamlıbel'e vardıklarında, Döne Hanım'ı Peruzat'ın odasına yerleştirirler. Köroğlu; "Tora düşene kılıç çekilmez." der Bolu Bey'i salıverir. Ardından Döne Sultan'ı İsabalı'ya verir ve onlara kırk gün kırk gece düğün yapar. Bolu Bey de ezik ve bitik bir şekilde evinin yolunu tutar.

Kaynakça:

Abdullayev, Behlül, *Azerbaycan Edebiyatı İncileri*, Bakı, 1987, s. 346-359.

Birdoğan, Nejat, *Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 263-278.

Hekimov, Mürsel İ., *Halgımızın Deyimleri ve Duyumları*, Bakı, 1986, s. 240-261.

Huluflu, Veli, *Koroğlu Neşri*, Bakı, 1999, s. 87-104.

Kaftancıoğlu, Ümit, *Koroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 1-58.

Kaftancıoğlu, Ümit, *Koroğlu Kolları*, Büyük Yayın Dağıtım, İstanbul, 1974, s. 15-64.

Şamil, Eli, *Koroğlu Dastanı-Eli Kamali Arxivindeki Variantlar*, Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası Folklor İnstitutüsü Neşriyatı, Bakı, 2009, s. 241-250.

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azərbaycan Dəstanları Beş Cildde*, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, C. 4, Bakı, 2005, s. 248-269.

DERMİRCİOĞLU İLE REYHAN ARAP

Türkiye’de anlatılan Köroğlu kollarındandır.

Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali’nin 1973’te yayımladıkları Köroğlu Destanı adlı kitapta yer alan metin, Behcet Mahir’den derlenmiştir. Metinde manzum kısım yoktur. Destanda Demircioğlu’nun Reyhan Arab’ı kandırıp Çamlıbel’e getirmesi ve onu Köroğlu’nun delileri arasına katması hikâye edilir.

Destanın özeti şöyledir:

Demircioğlu atına biner ve Kenan Eli’ne doğru yol alır. Aradan birkaç gün geçer ve şehre ulaşır. Şehrin yakınında atını durdurur. Dikkat çekmemek için şehre gece girmeye karar verir. Şehre girince bir hana yerleşir. Şehirde Reyhan Arap hakkında bilgi toplamaya başlar.

Reyhan Arap’ın Alapaça adında bir atı vardır. Bu atın Kırat’tan arta kalır bir tarafı yoktur. Reyhan Arap bu atıyla geceleri dışarı çıkar ve Kenan Eli’nin dört tarafını dolaşır, etrafı kolaçan eder.

Gece olur, Demircioğlu şehre doğru yaklaşır. O esnada Reyhan Arap da atının üstünde şehrin etrafını gezmektedir. Biraz sonra Alapaça at, başka bir atın kokusunu alır ve güçlü bir şekilde kişner. Bu kişneme üzerine Reyhan Arap, karanlıktan birisinin geldiğini anlar ve nara atarak gelenin kim olduğunu sorar. Ancak karşı taraftan cevap gelmez. Biraz yakınlaşır ve bir daha nara atar, ancak yine cevap gelmez. Sonunda Demircioğlu ile Reyhan Arap birbirlerine iyice yaklaşır. Reyhan Arap, Demircioğlu’na adını söyler ve onun kim olduğunu sorar. Demircioğlu, Reyhan Arap’ı bulduğuna sevinir ve onu daha yakınına çekebilmek için sağır ve lal olduğunu işaret ederek yanına gelmesi gerektiğini gösterir. Reyhan Arap, Demircioğlu’na yaklaşır. Tam onunla konuşacakken, Demircioğlu

boğazına sert bir yumruk vurur. Bu yumruktan sonra Reyhan Arap'ın nefesi kesilir, aklı gider ve bayılıp attan düşer. Demircioğlu da attan inip onun elini ve ayağını bağlar. Aradan biraz zaman geçince Reyhan Arap kendine gelir ve kendisini eli ayağı bağlı bir şekilde bulur. Yanında oturan Demircioğlu'na döner ve kim olduğunu, nereden geldiğini sorar. Demircioğlu, eline sazını alıp bir türküyü kendisini tanıtır. Sonra Reyhan Arap'a döner ve ona iki teklif sunar. Ya onu orada öldürecek ya da onu alıp Türkiye'ye getirip Köroğlu'nun adamı yapacaktır. Reyhan Arap biraz düşünür. Ölmektense, Köroğlu'na katılmayı daha mantıklı bulur. Demircioğlu'na döner ve teklifini kabul ettiğini, kendisiyle kardeş olup Köroğlu'na katılacağını, artık bir Türk yiğidi olacağını söyler. Bunun üzerine Demircioğlu onun ellerini çözer. Ayağa kalkıp birbirine sarılıp kardeş olurlar. Demircioğlu ona sözünden dönmemesi için uyarır ve onu Çamlıbel'e Köroğlu'nun yanına gönderir. Kendisi sonradan geleceğini söyler.

Bu sözler üzerine Reyhan Arap, atına biner ve Türkiye'ye doğru yola çıkar. Demircioğlu da Kenan şehrine girer. Saat çok geç olmuştur. Şehirde dolanırken çok güzel bir bahçe görür. Bu bahçedeki çiçeklere baktıkça güzelliklerinden aklı gider. Burası Kenan **Sultan'nın** kızı Mine Sultan'ın has bahçesidir. Demircioğlu, bahçivani atlatıp bahçeye girer. Bu arada Mine Sultan uyanır ve cariyesinden su ister. Cariye testiye doldurmak için havuza iner. İndiğinde, bahçede atıyla dolanan Demircioğlu'nu görür. Demircioğlu'nun atı çiçekleri yemekte, bahçeyi bozmaktadır. Bunu gören cariye ağlayarak Demircioğlu'na seslenir ve atını bahçeden çıkarmasını söyler. Ancak Demircioğlu ona aldırış etmez. Bunun üzerine Mine Sultan'ın yanına çıkar ve olanları anlatır. Bu sefer Mine Sultan ağlayarak bahçeye iner ve Demircioğlu'na bahçeyi mahvettiğini hemen bahçesinden çıkmasını söyler. Demircioğlu Mine Sultan'ı görünce güzelliğinden etkilenir ve ağlamamasını bahçeden çıkacağını

söyler. Çıkmadan önce sazını alır ve Mine Sultan'ın güzelliğini metheder. Sonra Çamlıbel'e doğru yola çıkar.

Aradan zaman geçer ve Reyhan Arap, Çamlıbel'e ulaşır. Köroğlu gelen atlıya bakar ve Reyhan Arap olduğunu anlar, ancak yanında Demircioğlu'nu göremez. Kılıcının kabzasını tutarak gelen atlıya doğru gider. Reyhan Arap onun yanına geldiğinde kılıcı bırakmasını, kendisinin dost olduğunu söyler. Köroğlu'ndan kendisini deftere kaydetmesini ister. Ölene kadar yanında olacağını söyler. Bundan memnun olan Köroğlu onu da defterine kaydeder.

Aradan biraz zaman geçer, Demircioğlu da Çamlıbel'e gelir. Köroğlu padişaha Reyhan Arap'ı eli kolu bağlı bir şekilde getireceğine söz verdiğini bu yüzden Reyhan Arap'ı götürmesi gerektiğini söyler. Ayrıca Reyhan Arap'a korkmaması gerektiğini, padişah'tan kendisi adına af dileyeceğini belirtir. Reyhan Arap, yoluna canının feda olduğunu söyler. Köroğlu'na bu sözler hoş gelir ve onu alıp ve padişahın huzuruna çıkartır. Padişah, bu durumdan son derece memnun olur ve Türk yiğitlerini gücünü över. Daha sonra Köroğlu'na dönüp ne istediğini sorar. Köroğlu, saziyla ne istediğini padişaha anlatır. Padişah'tan, Reyhan Arap'ı affetmesini ve azat edip kendisine vermesini ister. Padişah kabul eder ve bir ferman verir. Buna göre Reyhan Arap da Köroğlu'na katılmıştır ve artık Türk vatani için savaşacaktır. Ayrıca Köroğlu'na bir miktar para bağlar ve Anadolu'dan bir yer seçmesini söyler. Köroğlu, Tokat ile Sivas ve Kayseri arasında olan Çamlıbel denilen yeri vatan tutar. Bu nokta kervanların geçiş yeridir. Ardından Köroğlu ile Reyhan Arap Padişah'tan aldıkları fermanla huzurdan çekilirler.

Kaynakça:

Kaplan, Mehmet-Mehmet Akalın-Muhan Bali, *Köroğlu Destanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara,1973, s. 35-45.

HAMZA'NIN KIRAT'I ÇALMASI

Türkiye'de, Azerbaycan'da ve İran'da anlatılan Köroğlu kollarındandır.

Azerbaycan'da anlatılan kol, Memmedhüseyn Tehmasib, Türkiye'de derlenmiş kollar ise Nejat Birdoğan ve Bekir İşlek tarafından ortaya konulmuştur. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu destanda, Tokat paşası Hasan Paşa'nın Kel Hamza'yı, Kırat'ı çalması için Çenlibel'e göndermesi, Hamza'nın bu işi başarması, Köroğlu'nun gidip tekrar Kırat'ı alıp Çenlibel'e dönmesi konu edilmiştir.

Bu kol Azerbaycan'da ayrıca bir yazmadan aktarılacak da yayımlanmıştır. Metin XIX. yüzyıla ait olan ve Gürcistan Elmler Akademiyasında kayıtlı bir yazma içinde bulunmaktadır. Tebriz'de yazılmış olan bu eserin müstensihisi belli değildir. Yazma 384 varaktır ve içinde yirmi sekiz kol kayıtlıdır. Yazı Arap alfabesiyledir ve nestalik hattı ile yazılmıştır. Yazmada, kimin tarafından ve ne zaman yazıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yazmada yer alan Köroğlu kolları Dilare Eliyeva ve Elnara Tofikkızı tarafından Kiril alfabesiyle yazılmıştır. Söz konusu çalışma, Dilare Eliyeva'nın vefatı üzerine Elnara Tofikkızı tarafından Latin alfabesine aktarılmış ve 2005 yılında "Köroğlu" adıyla Bakü'de yayımlanmıştır. İlgili kol kitapta "Köroğlu'nun On birinci Meclisi" başlığıyla yer almıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Köroğlu'nun Bağdat'ta Hasan Paşa'yı tarumar edip üç delisini kurtarması, Hünkâr'ı iyice öfkelenendirir. Hünkâr, bütün paşaları İstanbul'a çağırır, bir toplantı yapar. Köroğlu'nu alt etmek için herkes bir fikir beyan eder, ama akla yatkın bir fikir çıkmaz. Gelen paşaların arasında Köroğlu'nun babasını kör eden Tokat Paşası Hasan Paşa da vardır. Hasan Paşa, Hünkâr'dan

Köroğlu'nu yakalamak için izin ister. Hünkâr da ona Köroğlu'nu alt etmesi için kırk günlük süre verir.

Tokat'a dönen Hasan Paşa, büyüklerini, sergerdeleri, pehlivanları toplar ve durumu anlatır. Köroğlu'nu alt etmek için üç koşun çıkaracağını ve üç koşunun başına kimlerin geçmek istediğini sorar. İlk başta kimseden ses çıkmaz ve o da bu defa "Ben kendim ortadan gideceğim, diğer iki koşunun başına kimler geçmek ister?" diye tekrar sorar. Yine kimse çıkmayınca iki bade bardağı getirtir ve içlerine yakut koydurur. "Gitmek isteyen her kimse gelip bu badeyi içsin. Ona Tokat paşalığını ve kızımı vereceğim." der. Bu sözün üstüne koşun büyüklerinden Bolu Bey öne çıkar ve badeyi içer. Bu adam Erzincan kalasındaki koşun büyüğü Erzincanlı Bolu Bey'dir. Bolu Bey, Hasan Paşa'nın büyük kızı Dünya Hanım'a âşıktır, ama Dünya Hanım onu istemez. Bu durumu fırsat bildiği için de teklifi kabul eder. Sıra ikinci badeye gelir ki o sırada içeri postacı girer ve Arap Reyhan'ın mektubunu getirir. Arap Reyhan da izin isteyip Köroğlu'na karşı gitmek istediğini söyler. Daha sonra şenlik kurulur, yenilir, içilir.

76

Hasan Paşa'nın adamlarından Mehter Mürtüz, yeme içme esnasında Hasan Paşa'ya Köroğlu'nun yiğitliğinin yarısının Kırat olduğunu, ne yapıp edip Kırat'ın elinden alınması gerektiğini, ancak bu şekilde Köroğlu'nu yakalayabileceklerini söyler. Hasan Paşa bunun nasıl yapılacağını sorunca da "Öyle bir adam bulmalıyız ki bu işi başarsın." der. Hasan Paşa, bunun üstüne meclistekilere kimin gönüllü olduğunu sorar. İçlerinden bir tek Kel Hamza çıkar. Kel Hamza hem fakir, hem hırsızdır. Hasan Paşa, ona mal vermek ister, razı olmaz. Hamza da "Eğer başarırsam küçük kızına talibim." der ve Hasan Paşa'ya senet imzalatır.

Hamza hazırlıklarını yapar, Çenlibel yoluna düşer. Çenlibel'e varınca Köroğlu onu görür ve kimdir bu garip adam diye söylenir, kim olduğunu sorar. Hamza da ona "Bir garip adamım, Köroğlu'nun yanına geldim. Nereye gitsem kelliğimden hor

gördüler. İyi yilkıcıyım, Köroğlu merhametli adamdır bana yardım eder diye düşündüm.” Diye Köroğlu’na yalan söyler. Köroğlu da acıyıp onun yanında kalmasına izin verir. Ne var ki Köroğlu’nun delilerin gözü, Hamza’yı hiç tutmaz.

Köroğlu, Hamza’ya önce normal atların bakımını verir. Hamza hangi ata baksa at küheylan olur. Gün gelir artık ona Dürat’ı emanet eder. Hamza sabırla Kırat’a bakacağı günü beklese de o gün gelmez. Baktı Hasan Paşa’nın verdiği müddet doluyor, kendi kendine; “Dürat olduğunu kim anlayacak, gider Kırat bu derim.” diye söyler ve hazırlanıp Dürat’ı kaçıır. Olayı öğrenen hanımlar ve deliler Köroğlu’na kızarlar. Nigâr Hanım da “At, avrat yiğidin namusudur, git Dürat’ı bul.” der. Köroğlu celallenir ve Kırat’ı hazırlatıp Hamza’nın ardına düşer. Hamza da o sıralar bir değirmencinin dükkânına girer ve değirmenciye kaçırarak bir yalan uydurur. Köroğlu’nun yaklaştığını ve geldiğini öğrenince elini yüzünü una bulayıp değirmenci kılığına girer. Değirmenci de o sıra korkup içeri saklanır. Köroğlu gelip kılık değiştirmiş Hamza’ya kaçan kişinin nerede olduğunu sorar. Hamza da “İçeri saklandı.” deyince Köroğlu gaflete düşüp Kırat’ın eyerini Hamza’ya teslim edip elinde sopayla içeri girerek Hamza sandığı adamı dövmek ister. Bunu fırsat bilen Hamza, bu defa da Kırat’ı kaçıır. Köroğlu, Kırat’ın kaçırıldığını görür ama ne çare iş işten geçmiştir.

Bir müddet başına gelenleri düşünen Köroğlu, bir gece değirmende yatıp, ertesi gün tekrar Çenlibel’e döner. Çenlibel’e dönünce olanı biteni öğrenen deliler Köroğlu’na kızarlar ve artık güçten düştüğünü, kendilerine başka ekmek kapısı bulacaklarını söylerler. Bu sözler Köroğlu’nun ağırına gitse de “At benim atım, iyi ettim verdim, giden gitsin.” diyerek tavrını kor. Nigâr Hanım da ona “Adam olan öz arkadaşlarını kovar mı? Köroğluluk bu mudur?” deyince Köroğlu diyecek söz bulamaz. Köroğlu’nun eli ayağı kesilir, kimseyle konuşmaz, üç gün üç gece bir çimenlikte aç susuz yatar. Deliler söylediklerine pişman olurlar ve Nigâr’a

“Ne yapıp edin onu toparlayın, biz gider Kırat’ı buluruz.” derler. O sırada Köroğlu da Ayvaz’la konuşur. Silkelenip kendine gelen Köroğlu hazırlanır, helalleşir ve Tokat’a doğru yola çıkmaya karar verir. Kırat’ı bulmadan gelmeyeceğini söyler.

Tokat’a varınca Koca Nine diye birinin evinde misafir olur ve ondan ertesi gün Hamza’nın düğünü olduğunu öğrenir. Köroğlu âşık kılığında düğün yerine gider. Orada Hasan Paşa’yla tanışır ve zamanında Köroğlu’nun ona zorla Kırat’a saz çaldırdığını söyler. Paşa da bunun üstüne “Madem öyle Kırat buradadır, huysuzlanıyor, gel çal da dinlesin.” der. Tavlaya giderler ve Köroğlu, Paşa’ya “Bu at azgınlaşmış, dışarı çıkarılması lâzım.” der. Kırat dışarı çıkarılırken Hamza da Paşa’nın evleneceği kızının yanındadır ve dışarı çıktığında Köroğlu’nu görür. Köroğlu, at üstündeyken bazı paşalar şüphelenir ve onun Köroğlu olabileceğini söylerler. Hasan Paşa bunun üstüne Hamza’ya “Bu Köroğlu mudur? “ diye sorar. Hamza da “Evet!” deyince Hasan Paşa koşununa üç koldan emir verir. Köroğlu, Kırat’ı şahlandırıp üç ayrı koldan gelen koşunu tek tek kılıçtan geçirir ve Kırat’ı alıp kaçar. Çenlibel’e gelince hanımlar, deliler onu karşılarlar ve gönlünü alırlar.

Kaynakça:

Birdoğan, Nejat, *Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 195-218.

İşlek, Bekir, *Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 407-426.

Şamil, Eli, *Koroğlu Dastanı-Eli Kamali Arxivindeki Variantlar*, Azərbaycan Millî Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Neşriyatı, Bakı, 2009, s. 41-62.

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azərbaycan Destanları Beş Cilde*, C.4, Bakı, 2005, s. 138-177.

Tofikkızı, Elnara, *Köroğlu*, Seda Neşriyatı, Bakı, 2005, s. 227-253.

HASAN PAŞA’NIN ÇAMLİBEL’E GELMESİ

Azerbaycan’da ve Doğu Anadolu’da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Destan metni 2005 yılında Bakü’de yayımlanan beş ciltlik Azerbaycan Dastanları serisinin dördüncü cildinde yer almaktadır. Kitap Memmedhüseyn Tehmasib tarafından hazırlanmıştır. Manzum ve mensur yapıya sahip olan Turna Teli kolunda kimsenin baş edemediği Kiziroğlu Mustafa Bey de kahramanlar arasında yer almaktadır.

Bu kol, “Bolu Bey ve Koç Köroğlu” kolu ile “Köroğlu-Silistreli Hasan Paşa” “Kırat’ın Kaçırılması” kolu ile eşmetin özelliği gösterir. (Bkz. İlgili kollar)

Manzum ve mensur yapıda olan bu destanda Köroğlu’nun babasının gözlerini dağıtatan Hasan Paşa’yı esir edip onu seyisi yapması konu edilmiştir.

79

Destanın özeti şöyledir:

Bolu Beyi’nin, Arap Reyhan’ın ölmesi ve Köroğlu’nun oğlunu bulması haberi İstanbul’daki padişahın huzurunu kaçırrır. Hasan Paşa’ya mektup gönderip, yanına çağırır. Hasan Paşa, İstanbul’a gelir.

Padişah, Tokat Paşası Hasan Paşa’ya kırk gün mühlet verir. Kırk gün içinde Çamlıbel’e gidip Köroğlu’nun başını getirmezse, kırk birinci gün kendisini darağacında asacağını söyler. Hasan Paşa’nın tek kelime söylemeye takati kalmaz, Tokat’a döner. Komutanları toplar. Hazırlığa başlar.

Âşık Cünun, el altından bunların hepsini öğrenir. Çamlıbel’e gidip öğrendiklerini Köroğlu’na anlatır. Köroğlu, Hasan Paşa ile Çamlıbel’de görüşeceğini söyler. Deli Hasan, Köroğlu’na Hasan Paşanın diğerlerine benzemediğini, hazırlığını iyi yapmasını söyler.

Deli Hasan, üç bin deliyle Çamlıbel'in Tokat tarafındaki geçitlerini tutarlar. Hasan Paşa'yı beklemeye başlarlar. Bir gün geçer, beş gün geçer, on beş gün geçer, Hasan Paşa'dan haber çıkmaz.

Günlerden **birgün** Köroğlu bir adamın geldiğini görür. Adam elçi kıyafetlidir. Elçi, Köroğlu'nu selâmlar Elemkulu (Alemkulu) Han'ın elçisi olduğunu, Elemkulu Han'ın adamlarıyla birlikte Köroğlu'na misafir geleceğini, söyler. Köroğlu, Demircioğlu, Ayvaz, Gürcüoğlu Mehmet'i çağırır. Elemkulu hanı karşılamak için hazırlık yapmalarını söyler. Hazırlıklar yapılır. Köroğlu, Elçiye Elemkulu Hanın ne zaman geleceğini, kaç nefer olduklarını sorar. Elçi yüz elli kişi olduklarını söyler. Köroğlu, hemen yedi yüz yaverin atlanmasını ister. Deli Mehter'den Kırat'ı hazırlamasını, Belli Ahmet'e kendi gelinceye kadar elçinin eline ayağına zincir vurup, tutmasını söyler. Belli Ahmet, ağır bir saban zincirini elçinin boynuna geçirir. Elçi çırpınmaya başlar. Köroğlu, Misri kılıcı çekip, elçinin üzerine atılır. Onu boğazından tutup kim olduğunu, niye geldiğini söylemezse başını bedeninden ayıracağını, söyler. Elçi Köroğlu'nun ayağına kapanır. Aman diler. Köroğlu aman verir. Elçi, kendisini Hasan Paşa'nın gönderdiğini, on beş bin askerle Köroğlu'nun üstüne gelmekte olduğunu anlatır.

Bu sırada Deli Hasan'ın arkasına gönderdiği adam, telaşla gelir. Deli Hasan'ın da yaverlerin de yerinde olmadığını, söyler. Köroğlu'nun öfkesinden gözleri kan çanağına döner. Kimse bir şey söylemeye cüret edemez. Köroğlu sanki uyurken uyanır. Ayvaz'a iki bin yaverle geçitleri tutmasını söyler. Deli Mehter'e yetmiş yaverle Hasan Paşa'nın yanına gideceklerini söyler. Köroğlu'nun bu sözüne korkudan kimse karşı çıkamaz. Köroğlu geri kalan yaverlerle Yağı korusunun geçidini keseceğini söyler.

Köroğlu atına binip Deli Mehter ve yaverlerle yola çıkar. Ayvaz iki bin yaver ile ayrılır. Demircioğlu iki bin yaver ile ayrılır. Köroğlu elçinin söylediklerinden haberi yokmuş gibi davranır.

Köroğlu ile Hasan Paşa konuşurlar. Köroğlu'na gelmeyeceğinden korktuğu için dostu Elemkulu Han'ın adını verdiğini söyler. Köroğlu, Hasan Paşa'ya padişaha da kendisine de düşman olduğunu ve hemen buradan gitmesini, söyler.

Hasan Paşa ise 15.000 askerle geldiğini söyleyip Köroğlu'nun teslim olmasını söyler. Hasan Paşa emreder, askerler hücum eder. Köroğlu Kırat'ına binip askerin içine dalar ve bu arada kendi adamları da hücumla kalkar. Demircioğlu, Deli Hasan ve Ayvaz her biri bir taraftan saldırır. Müthiş bir çarpışma olur. Sonunda Hasan Paşa'yı esir alıp Çamlıbel'e getirirler.

Dünya Hanım, Hasan Paşayı bağışlaması için Köroğlu'nun ayaklarına kapanır. Köroğlu Hasan Paşa'ya; "Beni elde etmek için kızın Dona Hanım'ı Kel Hamza'ya verdin. Öbür kızın Dünya Hanımı da Bolu Bey'e vermek isterken İsabalı'ya kısmet oldu. Diğer kızın Bulgar Hanım'ı, Deli Hasan'a vermek seni bağışlamamın ilk şartıdır. Haber sal, Bulgar Hanım buraya gelsin." der.

Hasan Paşa, Köroğlu'na ikinci şartını sorar. Köroğlu önce bunun için kâğıt yazıp imzalatır ve ikinci şartı söyler. Önce Deli Mehter'den Kırat ile Dürat'ı getirmesini ister. Deli Mehter, Kırat ile Dürat'ı getirir. Köroğlu, Hasan Paşa'ya; "Babam Ali bu iki atı, seni insan bilip sana bağışlamak istedi. Sen ise onun iki gözünü çıkarttın. Seni öldürmeyeceğim. Çamlıbel'de kalıp, bu iki ata mehter olacaksın." der.

Birkaç gün sonra Bulgar Hanım Çamlıbel'e gelir. Köroğlu onu Deli Hasan'a verir. Düğününü yapar. Hasan Paşa da ömrünün nihayetine kadar Çamlıbel'de kalıp Kırat'la Dürat'a mehterlik eder.

Kaynakça:

Birdoğan, Nejat, *Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 293-300.

İşlek, Bekir, *Çukurova Folkloru İçin Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak-Âşık Karayığit Osman'ın Hikâye Repertuarı*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 407-426.

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azerbaycan Destanları Beş Cildde*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, C. 4, Bakı, 2005, s. 315-326.

KARA KUL'UN KAÇMASI

Türkiye’de ve Azerbaycan’da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Türkiye’deki metin Nejat Birdoğan (1996), Azerbaycan’daki metin ise Məmməd Hüseyin Təhmasib (2005) tarafından yayımlanmıştır.

Destanın konusu, Köroğlu’nun kaçırılan atının tekrar getirilmesi üzerine bina edilmiştir. Köroğlu atına kavuştuğu gibi yakın adamı Gürcüoğlu’na, Alemkulu’nun kızı Rukiye Hanım’ı da alır, Çamlıbel’e döner. Destanın özeti şöyledir:

Köroğlu’ndan korkarak yolunu değiştirip Tokat’a gitmeyen Kara Kul, atı Arap’ı doğruca Alemkulu Han’ın topraklarına sürer.

Kul, Alemkulu Han’ın yanına gelir ve Ahmet Tacirbaşı’nın kulu olduğunu söyler, Kayınbaş Kulları’nın kendilerinin mallarına el koyduğunu söyler. Tokat paşası, Hasan Paşa’dan yardım isteyecektir ve ona haber vermesini sağlamalarını ister. Alemkulu Han’ın en büyük merakı at beslemektir ve çok varlıklıdır. Yılıksında her cins attan bir erkek bir dişi vardır. Kara Kul’un geldiğini öğrenince onu huzuruna getirtir. Alemkulu Han bu sırada Kul’un Arapat’ını görür ve çok beğenir. Arapat, aslında Köroğlu’nun atıdır. Kul’a yardım etmeyi kabul eder ancak bunun karşılığında atını ister. Kul bu teklifi kabul eder ve atını ona vermeye razı olur.

Alemkulu Han, Hasan Paşa’ya bir mektup yazarak Köroğlu ve adamlarının yakalanmasını ister. Mektubu bir Postacı ile Tokat Paşası’na gönderir.

Bu arada Demircioğlu, Gürcüoğlu Mehmed ve Tanrıtanımaz, Kara Kul’u bulmak için yola düşerler ve Arapat’ın izlerini sürerek Alemkulu Han’ın topraklarına giderler. O sırada karşılığında mektubu götüren Postacı çıkar. Bunlar postacının üstünü arayıp

mektubu bulurlar, Postacı'yı serbest bırakırlar. Mektubu okuyunca olup biteni öğrenirler.

Onlardan ayrılan Postacı, geri dönüp gidip durumu Alemkulu Han'a anlatır. Alemkulu Han, hemen Demircioğlu, Gürcüoğlu Mehmed ve Tanrıtanımaz'ın üstlerine asker gönderir.

Delilerle askerler bir süre çarpışırlar ve yenişemezler. Akşam olunca iki taraf da dinlenmeye çekilir. Karşı tarafın askerleri uyurken, Demircioğlu ve arkadaşları gizlice Alemkulu Han'ın tavlasına gidip yilkıcıları bağlarlar ve bütün atları kaçıırırlar.

Sabah olunca Alemkulu Han'a atların kaybolduğu haberi gelir. Alemkulu Han, hemen ileri gelenlerle istişare eder ama bir sonuca varamaz.

Alemkulu Han'ın Rukiye Hanım adında bilgili bir kızı vardır. Son çare olarak ona danışır. Rukiye Hanım da hem Arapat'ı, hem de Kara Kul'u Köroğlu'na vermesini, onunla dost olmasını söyler. Ardından Rukiye Hanım, yanına asker alarak Köroğlu'nun delileriyle anlaşmaya gider. Gürcüoğlu Mehmed, Rukiye Hanım'ı görür görmez ona âşık olur.

Rukiye Hanım, Köroğlu'na iletmek üzere bir name ile birlikte, Arapat'ı ve Kara Kul'u onlara teslim eder. Tanrıtanımaz, emanetlerle birlikte Çenlibel'e dönerken Demircioğlu ve Gürcüoğlu Mehmet, bir gece Alemkulu Han'a yanında misafir olurlar. Alemkulu onlar için kırk koç kestirip büyük bir ziyafet verir. Gürcüoğlu; "Rukiye Hanım'ı almadan gitmem." diye inat eder.

Tanrıtanımaz da Kara Kul, Arapat ve name ile Çenlibel'e varır. Köroğlu nameyi okuyunca çok sinirlenir. Alemkulu, delilerini esir etti sanır ve 7777 delisini alıp gelir, Alemkulu Han'ın şehrini çevirir. Alemkulu Han, bir yanlışlık yapıldığını anlar ve vezirini Köroğlu'na gönderir. Köroğlu durumu anlayınca, Alemkulu'nun yanına gelip onun misafiri olur. Alemkulu'ndan

kızı Rukiye Hanım'ı Gürcüoğlu'na ister. Alemkulu Han da kabul eder. Önce orada sonra da Çenlibel'de düğün yaparlar.

Kaynakça:

Birdoğan, Nejat, *Köroğlu-Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 247-254.

Təhmasib, Məmmədhüseyn, *Azərbaycan Dastanları Beş Cildde*, C. 4, Bakı, 2005, s. 238.

KİZİROĞLU MUSTAFA BEY'İN ÇAMLİBEL'E GELMESİ

Azerbaycan'da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Muhtelif eşmetinleri olan bu kola ait bir metin Azad Nebiyev tarafından yayımlanan Azerbaycan Dastanları adlı kitapta kaydedilmiştir. Destan manzum ve mensur bir yapıya sahiptir.

Orijinal metinde Kiziroğlu “Giziroğlu” şeklinde geçmektedir.
Destanın özeti şöyledir:

Köroğlu ile Kiziroğlu Mustafa Beyin dost olduğu haberi çok geçmeden her tarafa yayılır ve bu haber Tokat Paşası Hasan Paşa'nın da kulağına gelir. Hasan Paşa, Köroğlu ile Mustafa Bey'in dostluğu sağlamlaşırsa, önlerinde kimsenin duramayacağını düşünür. Bu dostluğu engellemek için vezirlerini, komutanlarını toplar. Tartışmalar uzun sürer. Hasan Paşa, onları ordu ile mağlup edemeyeceğini, en iyisinin Köroğlu ile Kiziroğlu Mustafa Bey'in arasına nifak sokmak olduğunu söyler. Hepsi bu fikri beğenir. Kiziroğlu Mustafa Beyin Alapaça'sını çalıp bir müddet sakladıktan sonra Köroğlu'nun yilkısına katıp, Alapaça'yı Köroğlu'nun çaldığını yalanını yaymanın iyi bir plan olduğunu söylerler. Kiziroğlu, Köroğlu ile savaşınca bunlarda Köroğlu'nun üzerine ordu göndereceklerdir.

Hasan Paşa, can suyu getirecek bir yiğit arar, ancak kimse bu işe talip olmaz. Bunun üzerine Hasan Paşa, emri yerine getirene iki deve yükü altın, gümüş ve yedi ince belli Türk kızı vereceğini duyurur.

Şehirde geçimini ayakkabıcılıktan sağlayan Ahmet vardır. Ahmed'in bu mesleği dededen, babadan kalmadır. Babası ölünce, amcası dükkâna ortak çıkıp dükkânı Ahmet'in elinden alır. Amcası çok eziyet edince yanından kaçır. Zübeyde, adli güzel bir kızla evlenir. Amcası, Zübeyde'yi görüncebu defa da

ona göz koyar. Para gücüyle Ehmet'i savaşa gönderir. Yedi gün sonrası Ehmet'in öldüğünü bahane eder, yas tutar. Zübeyde'ye elçi gönderir. Zübeyde kimsenin minnetini kabul etmez. Kırkinci gün Ehmet'in amcası ölür. Ölmeden ayakkabıcı dükkânının anahtarlarının Zübeyde'ye verilmesini vasiyet eder. Çok geçmeden Ehmet, savaştan döner. Ancak sol bacağından yaralandığı için sakatlanmıştır. Zübeyde, Ehmet'e teselli verir. Ehmet, bir müddet sonra ayakkabıcı dükkânını açar. Çok geçmeden ayakkabı sipariş edenlerin sayısı artar. Ehmet, oğlu Civan'a bir arkadaş arar. Eski kasap tanıdıklarından biri, on yaşında Muştuluk adında bir çocuğu Ehmet'in yanına getirir. Çocuk kimsesizdir, bakımsızlıktan çocuğun eline yüzüne yara düşmüştür. Ehmet, çocuğu eve götürür. O günden sonra Civan ile Muştuluk'un farkı olmaz. Muştuluk'un tek kusuru kel olmasıdır. Günler geçer, Muştuluk on dört-on beş yaşına gelir. Ehmet'in, Zübeyde'nin sözünü dinlemez olur. Ev kiralayıp, taşınır. Ehmet'e kan yutturmaya başlar.

87

Carcılar / tellallar / haberciler, ayakkabıcı dükkânının yanından geçince Muştuluk, onların faytonunun önüne atlar. Hasan Paşa'ya suyu getireceğini söyler. Ayakkabıcı Ehmet, ona bir çanta gümüş verir, ancak Muştuluk dünyayı verse razı olmayacağını söyler, onun yanından ayrılır.

Muştuluk, Hasan Paşa'nın huzuruna gelir. Paşayla konuşurlar. Paşa, ondan Kiziroğlu Mustafa Bey'in Alapaça atını çalıp, bir müddet sakladıktan sonra Köroğlu'nun yilkısına katmasını ister.

Muştuluk, Paşa'dan vaatlerini bir kâğıda yazmasını ister. Paşa senedi hazırlayıp mühürler. Paşa, sıkı sıkı bu sırrın saklanması tembihler. Muştuluk, Paşa'dan izin alıp Mustafa dağına doğru yola çıkar.

.....

Kasap Ali, uzun zamandır Eyvaz'ı görmemiştir. Karısı Şahsenem'e nevrüzde Çamlıbel'e gideceğini söyler. Karısı Nigâr, Eyvaz ve Köroğlu'na hediyeler hazırlar. Nevruza bir gün kala Kasap Ali yola çıkar. Epey gittikten sonra Yağı Korusu'na gelir. Deli Hasan, Ali kişiyi tanır. Eyvaz, babasını görünce çok sevinir, babasının boynuna sarılır. Yerler, içerler.

Âşık Cünun, Eyvaz'ın bir tarafında Köroğlu'nu bir tarafında Ali kişiyi görünce Köroğlu'ndan söz söylemek için izin ister ve sazını bağrına basıp Çamlıbel'in hanımlarını, delilerini ardından da Kiziroğlu Mustafa Bey'i över. Âşık Cünun sözünü bitirince Köroğlu, Kiziroğlu Mustafa Bey'in o mecliste olması gerektiğini söyler. Eyvaz gidip, getirmeye gönüllü olur. Deli Hasan, Eyvaz giderse Ali kişinin rahatsız olacağını, bu yüzden kendisinin gitmesinin iyi olacağını söyler. Köroğlu buna razı olur. Çok geçmeden Deli Hasan, Kiziroğlu Mustafa Bey'i meclise getirir. Köroğlu ile Kiziroğlu Mustafa Bey kucaklaşırlar.

Bunlar, yedi gün yerler, içerler, çalarlar, söylerler. Sekizinci gün Ali kişi, Şahsenem hanımın endişeleneceğini, eve gitmesi gerektiğini, Eyvaz'a iki gün annesini görmesi için izin vermesini ister. Köroğlu izin verir. Eyvaz ile Ali kişi hanımlarla, yaverlerle helalleşip yola çıkarlar. Kiziroğlu Mustafa Bey, Tokat'a kadar Eyvaz ve Ali kişiye eşlik eder. Mustafa Bey, paşaların Eyvaz'ı ele geçirmek için beklediklerini hatırlar ve Eyvaz'ın yanına dönmenin uygun olmayacağından onları gizlice takip eder.

Eyvaz, İstanbul'a giden bir atlı haberciyi durdurur. Kılıcını kaldırmasıyla, habercinin başını kesmesi bir olur. Eyvaz, hemen koynundan aldığı mektubu cebine koyar. Mustafa Bey, Eyvaz'a kasap Ali'nin evine kadar eşlik eder. Kardeşliği Şamlı Bey'le, yedi yaveri, Eyvaz'a göz kulak olması, bir şey olduğunda kendilerine ve Köroğlu'na haber vermeleri için orada bırakmaya karar verip Mustafa dağına doğru yola çıkarlar.

Muştuluk, Kiziroğlu Mustafa Bey'in her seferden sonra Mustafa Pınarı'na geldiğini bildiği için Mustafa Pınarı'na gelir.

Pınarın beş gözü vardır. Muştuluk, yarım metre uzunluğunda, parmak kalınlığında beş çubuğu pınarın gözlerine sokar. Bu arada at sesleri işitir. Bir avuç uyku veren maddeyi suya katar, gizlenir.

Pınara, Mustafa Bey ile kırk yiğit gelir. Yaverler pınarın suyuyla yıkanır, içerler, yere yığılırlar. Muştuluk, Alapaça'ya biner. Hasan Paşa'nın huzuruna gelir. Muştuluk'a yedi ince belli kız ile iki deve yükü altın, gümüş verirler. Muştuluk, Alapaça'yı Paşa'ya verip, kendisine ayrılan imarete gelir.

Mustafa Bey, üçüncü günün sonunda ayılır. Yaverleri uyandırır. Yüzünü yıkamak için pınara gider. Olanları anlar. Alapaça'yı ararlar. Hepsinin atı bulunur, ama Alapaça yoktur. Mustafa Bey, dağlarda aramadık yer bırakmaz, sonunda bir kütüğün üzerine oturur.

Köroğlu, Alapaça'nın kayıp olduğunu öğrenir ve bunun Hasan Paşa'nın işi olduğunu söyler. Köroğlu'nun Ağkaya tarafında arar. Mustafa Bey Mustafa Dağı'na gelir.

Mustafa Bey'le Şamlı Bey, Alapaça'yı ararken fakir birinin mantar topladığını görürler. Kim olduğunu sorarlar. Bu, Muştuluk'tur. Ondan bilgi almaya çalışırlar. Yalan söylediğini anlayınca kılıcı boğazına dayayıp, doğruyu söylemesini isterler. Muştuluk, Alapaça'yı Köroğlu'nun yaveri Deli Hasan'ın çaldığına ikna eder.

Mustafa Bey, Alapaça'yı getirmeye gitmek ister, ancak Şamlı Bey ona engel olur ve kendisinin gitmesinin uygun olacağını söyler ve Mustafa Bey'e gelinceye kadar Muştuluk'u bırakmamasını söyler. Ne var ki Mustafa Bey ona kulak asmaz. Karanlık çöktüğü vakit Şamlı Bey, Alapaça'nın üstünde yel gibi gelir.

Hasan Paşa, Muştuluk'tan haber çıkmayınca orduya Mustafa Pınarı'nı çembere almayı emreder. Asker sessiz sedasız Mustafa Pınarı'nı çembere alır.

Köroğlu ile Nigâr Hanım, çay içerlerken Deli Mehter gelir, Şamlı Bey'i ve olanları anlatır. Köroğlu, Demircioğlu'na yetmiş yaverle arkasından gelmesini söyler ve Kırat'a binip Ağkaya tarafına gider. Demircioğlu da yaverlerle arkasından giderler. Bunlar, Mustafa Dağı'na ulaşırlar. Etraf al kan içindedir. Hasan Paşa'nın Kiziroğlu Mustafa Bey'i yakaladığını anlar. Şamlı Bey'i yaralı vaziyettedir. Düşman onu yedi yerinden yaralamıştır. Demircioğlu, otlarla ilaç yapıp onun yaralarına sarar.

Köroğlu, Şamlı Bey'i o vaziyette görünce İsabalı ve Halaybozan'dan birisinin onun yanında kalmasını, diğerinin de Çamlıbel'e gidip hekim getirmesini, söyleyip Kiziroğlu'nu kurtarmaya gider.

Tokat girişinde yaverlerini gizler. Gelip geçenden haber alır. Bir haberci gelir. Mektubu Köroğlu'na vermek istemez. Köroğlu'nun kılıcının havada parlamasıyla habercinin attan düşmesi bir olur. Hasan Paşa, Mustafa Beyi kırk yaveriyle gönderdiğini, Köroğlu ile aralarına nifak düştüğünden emanetlerin sağ selamet geleceğini, yazmıştır. Köroğlu, yaverlerine cesedi kaldırmalarını emreder. Bir kişi daha gelir. Bu, ayakkabıcı Ehmet'tir. Ehmet Köroğlu'na Muştuluk'un fitne fesadını, Kiziroğlu Mustafa Bey'in meydanda dövülmesini anlatır. Köroğlu, ona altın gümüş verir.

Hasan Paşa, Kiziroğlu'nu al kan içinde görünce sevinir. Kırk yaveri zindana salıp Muştuluk ile konuşurlar. Muştuluk, durumu anlatır. Hasan Paşa, Kiziroğlu'nu yaverleriyle birlikte padişaha gönderme kararı alır. Kiziroğlu önde, yaverleri arkasında kendi atlarının kuyruklarına bağlarlar, İstanbul'a gönderirler.

Köroğlu, Kiziroğlu ve yaverlerini öyle görünce kan beynine sıçrar. Yaverler, askerlere hücum ederler. Tokmakvuran atın kuyruğundakileri açar. Köroğlu ve diğerleri de göz açıp kapayıncaya kadar askerleri kırarlar. Türkmen'den gelen Eyvaz da askere hücum eder. Kiziroğlu düşmandan aldığı bir kılıçla önündekini kovalar. Eyvaz, Kiziroğlu'nun arkasında vuruşmaya

başlar. Deli Hasan, arkadan yedi yüz yaverle askere hücum eder. Kaçan kaçır, ölen ölür. Köroğlu yaverlerle Çamlıbel'e gelir. Şamlı Bey'le Mustafa Bey sağlıklarına kavuşurlar.

Köroğlu meclis kurdurur. Eyvaz, Kiziroğlu'na kovaladığının kim olduğunu, sorar. Mustafa Bey Muştuluk'un yaptıklarını baştan sona anlatır. Eyvaz, Hasan Paşa'nın padişaha gönderdiği mektubu okur. Kadehler dolar, boşalır. Kiziroğlu Mustafa Bey, Köroğlu izin verirse toplanıp Çamlıbel'e geleceklerini söyler. Köroğlu onu kucaklar. Onu ve yaverlerini hiç bir yere bırakmayacağını söyler. O günden sonra Mustafa Bey de Köroğlu'nun yaverlerine katılıp, Çamlıbel'de yaşamaya başlar.

Kaynakça:

Nebiyev, Azad, *Azerbaycan Dastanları*, Bakı, 1997, s. 104-123.

KOCA YILKICI

Köroğlu'nun Doğu Anadolu'da anlatılan kollarındandır. Nejat Birdoğan, Doğu Anadolu'da derlediği destan metnini Köroğlu-Bir Toplumsal Direnişin Destanı adlı kitabında yayımlamıştır.

Destanda, asıl adı Ruşen Ali olan Köroğlu'nun babasının gözlerini kör eden Hasan Han'ın intikam alması ve Çamlıbel'i kendisine yurt edinmesi konu edilmiştir. Bir şiirin dışında manzum kısım bulunmamaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Uzun yıllar Hasan Han'nın yanında uzun yıllar yilkıcılık yapmış Koca Ali diye biri vardır. Koca Ali, birgün yine atları otlatıp, sulamaya çıkarır. Tan ağarırken atların su içtiği gölden iki tane aygır çıkar ve iki kısırakla çiftleşir. Böyle bir şeyi hayatında hiç görmemiş olan Koca Ali ayları, günleri sayar ve kısırakların doğurmasını bekler. Zamanı gelir ve kısıraklardan iki tane tay olur.

Tokat paşası Hasan Paşa, birgün Hasan Han'ı ziyarete gelir. Hasan Han'a atlarının namını duyduğunu ve iki tane hediye etmesini söyler. Bu istek üzerine Hasan Han, Koca Ali'ye emir verir ve en güzel iki atını ertesi güne hazır etmesini söyler. Beyinin namını yüceltmek isteyen Koca Ali, o iki tayı hazır eder. Hasan Paşa, hediye edilecek tayların zayıflığını görünce Hasan Han'a sitem eder. Bu sözler üstüne Koca Ali'ye sinirlenen Hasan Han ondan hesap sorar. Koca Ali, bu tayların büyüyünce çok iyi olacağını söylese de çok öfkeli olan Hasan Han, Koca Ali'nin başının vurulmasını emreder. Hasan Paşa, yilkıcının tayları çok övdüğünü, belki de haklı olabileceğini, öldürmek yerine her iki tay için gözlerini almasını söyler.

Paşa'nın sözü Hasan Han'ın aklına yatar. Koca Ali'nin gözlerini oyarlar ve kapı dışarı ederler. Koca Ali; "Gözlerimi aldınız, bari tayları verin de gideyim." deyince tayları da

kollarına bağlayarak gönderirler. Tayları sağ ve sol kollarına bağlayıp memleketinin yolunu tutan Koca Ali, memleketine varınca on beş-on altı yaşlarındaki oğlu Ruşen, babasının bu halini görünce intikam almak ister, ancak babası onu durdurur ve intikam için beklemesini söyler.

Koca Ali, oğluna bu taylara ışıksız bir tavlada kırk gün bakmasını söyler. Aradan kırk gün geçer ve taylar büyür, artık binilmek vakti gelir. Koca Ali atları sınamak için oğlundan atları sırayla önce yeni sulanmış balçığa, oradan kara dikenliklere, sonra da kaygan **çakmaktaşı** dağlara sürmesini ister. Ruşen babasının dediklerini yapar. Atlardan biri kusursuz şekilde bütün engelleri aşar. Diğer at ise az da olsa yaralanır. Koca Ali, kusursuz ata Kırat, diğer ata ise Dürat adını koyar.

Ruşen, küçükken ağır, ısıltılı bir taş bulmuştur. Bu **taşı şimdi** babasına gösterir. Babası taşın gökten düşmüş yıldırım parçası olduğunu söyler. Bu taşın kılıç yaptırır. Bu kılıcı oğlunun beline takar ve onu her türlü beladan koruyacağını, savaşırken bu kılıcı kullanması gerektiğini söyler.

Artık Hasan Han'dan intikam alma vakti gelmiştir. Babası Dürat'a, Ruşen de Kırat'a binerler ve Hasan Han'ın kapısına dayanırlar. Atların güzelliğini gören Hasan Han şaşırır. Koca Ali de ona beğenmediği tayların bunlar olduğunu söyler. Hasan Han sinirlenir ve kılıç çeker. Bunun üstüne Ruşen, Hasan Han'ın kafasını uçurur. Olayı gören Hasan Han'ın erleri ile Ruşen çarpışmaya başlar. Güç yetmeyeceğini anlayınca baba-oğul oradan kaçarlar. Düşmanlardan kurtulmak için atlarını önce balçığa, sonra kara dikenliğe, en sonunda da taşlığa sürerler. Atların dayanıklılığı ile düşmanları atlatırlar. Bunlar, bir dağın beline gelirler ve burayı yurt ederler. Buranın adı Çenlibel'dir.

Koca Ali, **birgün** oğlunu çağırır ve buradaki dağların birinde Koşabulak adında bir pınar olduğunu söyler. Yedi yıldan yedi yıla, Cuma akşamı doğu tarafından bir yıldız, batı tarafından bir yıldız doğar. Bu yıldızlar gelip göğün ortasında doluşurlar. Onlar

doluşuncaya kadar Koşabulak'a nur yağar ve köpüklenip coşar. Her kim o köpükte yıkanır sa kuvvetli olur. Sudan içerse âşık olur, sesi güçlü olur. Koca Ali oğluna Koşabulak'ı bulmasını ve o suda yıkanıp, içmesini, kendine de bir tas getirmesini söyler.

Ruşen gider ve Koşabulak'ı bulur. Koşabulak öyle güzeldir ki sanki yetmiş iki kalemle yetmiş iki renk işlenmiş. Orta yerinde ulu bir ağaç var. Altında da Koşabulak, turna gözü gibi kaynıyor. Ruşen, akşamı bekler. Akşam olunca doğudan bir yıldız, batıdan bir yıldız doğar. Yıldızlar kavuşunca Koşabulak da coşar. Ak köpükler, adam boyudur. Ruşen bir tas başına döker, bir tas içer; tam babası için dolduracakken köpük kaybolur. Pişman şekilde geri dönen Ruşen olanları babasına anlatır. Koca Ali ah çekerek gözlerinin dermanının o köpükte olduğunu söyler. Ruşen daha da pişman olur.

Koca Ali, bir daha görmenin kısmet olmadığını ve ömrünün tükendiğini anlar ve oğluna nasihat eder. "Ay geçer, yıl dolanır. Senin adın bütün dünyada meşhur olur. O köpükten kollarına kuvvet, sana da âşıklık verildi. Hak yiyen, zulmeden kim varsa, senin korkundan diz çökecek. Sen Kırat'ın belinde, Mısrî Kılıç senin belinde, elin de Çenlibel'in üstünde sana kimse denk gelemeyecek. Ancak bu ellerde Deli Hasan diye biri var ona dikkat et. Senin adını artık Köroğlu koydum." der.

Koca Ali vasiyetini bitirip ömrünü oğluna bağışlar. Köroğlu Ruşen babasını Koşabulak'ın yanına gömer ve Çenlibel'i kendine yurt edinir.

Kaynakça:

Birdoğan, Nejat, *Köroğlu-Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 67-78.

KÖROĞLU İLE BOLU BEY

Azerbaycan'da, Doğu Anadolu'da ve İran'da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Destan metni 2005 yılında Bakü'de yayımlanan beş ciltlik Azerbaycan Dastanları serisinin dördüncü cildinde yer almaktadır. Kitap, Memmedhüseyn Tehmasib tarafından hazırlanmıştır. Tehmasib, bu metni Deveçi ilçesinde Aşık Hesembala'dan derlenen ve Nizami adına Edəbiyyat və Dil İnstitutu'nun Folklor Arhivinde bulunan nüshadan alıp buraya kaydetmiştir. Türkiye'de anlatılan kol ise Nejat Birdoğan tarafından Doğunadolu yöresinden derlenmiştir.

Destanın konusunu Bolu Bey'in Dünya Hanım ile evlenebilmek için Köroğlu'nu yakalayıp esir etmesi, kuyuya atması, Dünya Hanım ve İsabalı'nın Köroğlu'nu kuyudan kurtarması, Köroğlu'nun Bolu Bey'i öldürmesi ve kendisini kurtaran Dünya Hanım ve İsabalı'yı evlendirmesi oluşturur. Mekân olarak Çenlibel, Tokat, Erzincan gibi yerler karşımıza çıkar.

95

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destanın özeti şöyledir:

Köroğlu'nun Alemkulu Han'la barışması, kızını delilerinden birine alması Tokat paşası Hasan Paşa'nın kulağına gider ve deliye döner. Erzincan'dan Bolu Bey'i, Kars'tan Arap Reyhan'ı çağırır. Yaptıkları istişare sonunda Çenlibel'e yürüme kararı alırlar.

Bolu Bey hazırlığını yapıp yola çıkar. Yanına Mehter Mürtüz ve Kaçar Ali'yi alıp Çenlibel yakınlarına gider. Köroğlu da o sıralar Akkaya'dan etrafı seyre çıkmıştır ve onları görür. Çenlibel'in esas yolundan gitmeyip Dalkayalar'dan inip karargâhına gidecekken birden Bolu Bey ile yüz yüze gelir. Bolu Bey onu görünce tanımaz ve kim olduğunu sorar. Köroğlu da

Köroğlu'nun korukçusu olduğunu söyler. Tam salacaklarken Mehter Mürtüz, Köroğlu'nu anır, onun yakalanmasını ister. Köroğlu'nu yakalayıp elini kolunu bağlarlar.

Bolu Bey, Köroğlu'na, Hasan Paşa'nın kızı Dünya Hanım'ı alacağını bu yüzden kendisini götürmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Köroğlu, Bolu Bey'ine yardım edeceği sözünü verince bağlarını çözerler. Serbest bırakılan Köroğlu, Çenlibel'e gelir. Kimseye bir şey demeden hazırlanır, Kırat'a biner ve geri gelir.

Bolu Beyi'nin askerleri Köroğlu'nun kollarını bağlarlar ve Tokat'a doğru yola çıkarlar. Yolda bir kervanla karşılaşırlar. Kervanda Köroğlu'nun dostlarından Hoca Aziz de vardır. Köroğlu, birkaç dörtlük söyleyerek durumu izah eder. Hoca Aziz, Çenlibel'e haber vermek için yolunu değiştirir.

Bolu Bey, Hasan Paşa'ya haber gönderir. Köroğlu'nu getirdiğini ama önce Dünya Hanım'ı göndermesini ister. Hasan Paşa, Dünya Hanım'ı hazırlatıp gönderir. Ne var ki Dünya Hanım, Bolu Bey'i düşmanı kadar sevmez. Dünya Hanım Erzincan'da bir konakta misafir edilir.

Dünya Hanım, konakta kalacağı ilk gece canı sıkılır, pencereleri açar. Bu arada yanım bir ses duyar. Baş cariyesi Karabaş Kız'a bu sesin kime ait olabileceğini sorar. Cariye onun Köroğlu olduğunu, Bolu Bey'in onu kuyuya attığını söyler. Köroğlu, kederinden yanık yanık türküler söylemekedir. Dünya Hanım onun bu haline üzülür ve onu oradan çıkarmak ister. Köroğlu'nun başındaki askerlerin yokluğuna denk getirip kuyuya ip sallar, ama iki kız onu taşıyıp yukarı çekemezler. Onu ancak Köroğlu'nun delilerinden birisinin yukarı çekebileceğini düşünürler.

Bu sırada deliler döne döne her tarafta Köroğlu'nu armaktadır. İsabalı da oralarda arıyordur. Dünya Hanım, pencereden bakarken oradan geçmekte olan kişinin Köroğlu'nun

delilerinden birisi olabileceğini tahmin eder. Ona kim olduğunu sorar. İsabalı'nın kendini tanıtmayı üzerine onu içeri alıp saklar.

Bu sırada nöbetçilerin başı olanları gizlice izlemektedir. Hemen durumu Bolu Bey'ine haber verir. Bolu Bey, derhal adamlarını gönderip konağın etrafını sardırır. Dünya Hanım, konağın gizli kapısından İsabalı'yı çıkarır ve kuyuya giderler. İsabalı tek hamlede Köroğlu'nu kuyudan çıkarır. Köroğlu sevinir ve Dünya'ya kenarda durup onları seyretmesini söyler.

Köroğlu, Mısrî Kılıc'ı çekip kuzunun içine aç kurtun girdiği gibi askerlerin içine dalar. Askerlerin içinde ölen ölür, kaçan ise canını kurtarır. Sıranın kendisine geldiğini anlayan Bolu Bey tam kaçacakken, Köroğlu Kırat'la onun önünü keser ve bir hamlede kılıçla başını koparır. Mehter Mürtüz'ü de yakalar tam onu öldürecekken çok yalvarınca, onun canını bağışlar.

Dünya Hanım'ı da İsabalı ile baş göz etmek için yanına alır ve delileriyle birlikte Çenlibel'e döner.

Kaynakça:

Birdoğan, Nejat, *Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 263-278.

Şamil, Eli, *Koroğlu Dastanı-Eli Kamali Arxivindeki Variantlar*, Azərbaycan Millî Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Neşriyatı, Bakı, 2009, s. 241-250.

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azərbaycan Destanları Beş Cildde*, Azərbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, C. 4, Bakı, 2005, s. 248-269.

KÖROĞLU İLE SAADET BEGİM HANIM

Azerbaycan'da anlatılan Köroğlu kollarındandır.

Metin XIX. yüzyıla ait olan ve Gürcistan Elmler Akademiyasında kayıtlı bir yazma içinde bulunmaktadır. Tebriz'de yazılmış olan bu eserin müstensihisi belli değildir. Yazma 384 varaktır ve içinde yirmi sekiz kol kayıtlıdır. Yazı Arap alfabesiyledir ve nestalik hattı ile yazılmıştır. Yazmada, kimin tarafından ve ne zaman yazıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Yazmada yer alan Köroğlu kolları Dilare Eliyeva ve Elnara Tofikkızı tarafından Kiril alfabesiyle yazılmıştır. Söz konusu çalışma, Dilare Eliyeva'nın vefatı üzerine Elnara Tofikkızı tarafından Latin alfabesine aktarılmış ve 2005 yılında "Koroğlu" adıyla Bakü'de yayımlanmıştır. Buraya özetini verdiğimiz "Köroğlu'nun-Saadet Begim Hanım" kolu, kitapta "Köroğlu'nun Dokuzuncu Meclisi" başlığıyla kaydedilmiştir.

98

Destanda, Köroğlu'nun Hasan Paşa'nın serdarı Bolı Bey'le mücadelesi, Tokat'tan Hasan Paşa'nın kızı Saadet Begim Hanım'ı alıp Çamlıbel'e getirmesi konu edilmiştir. "Köroğlu'nun Tokat Seferi" adlı kol ile bu kol arasında gerek muhteva gerek şahıs kadrosu açısından bariz farklılıklar vardır. Sözgelisi; bu kolda Döne Hanım yerine, Saadet Begim Hanım adı geçmektedir.

Destanın özeti şöyledir:

Günün birinde Tokat Paşası Hasan Paşa'nın meclisinde Köroğlu'ndan söz açılır. Hasan Paşa, Köroğlu'nun Rum vilâyetlerini darmadağın ettiğini söyler ve Köroğlu'nun başını ya da Kırat'ı kendisine getirene kızı Saadet-Begim Hanım'ı vereceğini söyler. Bunun üzerine Saadet Begim Hanım'a âşık olan Serdar Bolı Bey bu görevi yerine getireceğini söyler ve askerleri ile beraber Çamlıbel'e gider.

Çamlıbel’de bir ağaçlıktaki askerleri gören Deli Mehter gidip askerlerden kim olduklarını ve neden Çamlıbel’e geldiklerini öğrenerek Köroğlu’na haber verir. Olanları öğrenen Köroğlu âşık elbiseleri giyerek askerlerin içine karışır. Bolı Bey, Köroğlu’nu görünce ondan Köroğlu türküleri söylemesini ister. Bunun üzerine Köroğlu alır sazı eline ve başlar söylemeye. Söz tamama erince Bolı Bey, onun Köroğlu olduğunu anlar. Ancak o Köroğlu’nun yiğitlerinden biri olduğunu söylese de Bolı Bey inanmaz ve askerlerine Köroğlu’nu yakalatır.

Deli Hasan, Köroğlu’na bakmak için oraya gelince ordunun orada olmadığını görür ve olanları anlar, hemen gelip yiğitlere haber verir. Yiğitler atlanıp Köroğlu’nun peşine düşerler ve orduya yetişirler. Bolı Bey yiğitlerin geldiğini görünce, Köroğlu’nun ellerini çözüp af diler. Bunun üzerine Köroğlu başlar söyleşmeye ve Bolı Bey’i öldürmeyeceğini, esir edeceğini anlatır. Söz tamama erince Köroğlu’nun yiğitleri Bolı Bey’in askerlerini dağıtır ve Bolı Bey’in ellerini bağlayıp boynuna zincir geçirerek Çamlıbel’e dönerler.

99

Sabah olunca, Köroğlu Bolı Bey’i elleri bağlı olarak meclise getirtir. Namertlik ettiğini söyleyerek başlar söyleşmeye ve kendini över. Söz tamama erince Bolı Bey, ağlamaya başlar. Köroğlu neden ağladığını sorunca Bolı Bey, Saadet Begim Hanım’ı alamadığı için ağladığını söyler. Bunun üzerine Köroğlu Bolı Bey’i ellerini çözdürür ve sabah kendisinin ellerini bağlayıp Hasan Paşa’ya götürmesini ve kızı almasını söyler. Yiğitlerin itirazlarına rağmen Köroğlu kollarını bağlatıp yanına kimseyi almadan Bolı Bey ile yola düşer.

Bolı Bey ile Köroğlu, yoldayken Hasan Paşa yiğitlerin askerlerini helak ettiğini öğrenip çok kızar ve Çamlıbel’e kırk bin asker gönderir. Askerler yolda Bolı Bey’le karşılaşır ve Tokat kalesine gelince Bolı Bey Köroğlu’nun boynuna zincir vurdurup onu yakaladığını Hasan Paşa’ya haber verir. Hanan Paşa çok mutlu olur ve halkın seyre çıkmasını söyler. Köroğlu, boynunda

zincirle köylerden geçirilir. Bolı Bey'e yaptığı yaptığı mertliğe, onun namertlikle karşılık vermesi Köroğlu'nu kahreder. Bolı Bey onu Hasan Paşa'da teslim edip öldürteceğini söyler.

Köroğlu'nun yiğitleri, Bolı Bey'in hile yapacağını hissederler ve peşinden giderler. Yolda Köroğlu'na yapılan oyunu öğrenirler ve Zülfikar kılıçlarını çekip Bolı Bey'in askerlerinin arasına dalarlar.

İki taraf arasında kavga başlar. Bu sırada Bolı Bey, Köroğlu'nu boynunda zincirle şehirden geçirir. Saadet Begim Hanım, Köroğlu'nun yiğitliğini görünce Bolı Bey'in onu hile ile ele geçirdiğini anlar ve durumu öğrenmesi için Bolı Bey'e bir adam gönderir. Bolı Bey, Köroğlu'nu zorla yakaladığını yalanını söyler ve ardından Saadet Begim Hanım'a âşık olduğunu ifade eder.

Bolı Bey, Köroğlu'nu onu Hasan Paşa'ya götürür. Paşanın veziri Köroğlu'nu hemen öldürmemelerini önce Bolı Bey'in onu nasıl yakaladığını öğrenmelerini söyler. Olup biteni Köroğlu anlatır. Paşa Köroğlu'nun öldürülmesi emreder, ancak, vezirin sözü üzerine onu zindana attırır.

100

Saadet Hanım, her gün Köroğlu'nun yanına gelip ondan haber alır. Birgün Saadet Begim Hanım, Köroğlu'na bir ip sarkıtarak hapisten çıkarır ve havuzun başına getirip oturtur. Burada yemek yiyip şarap içerler. Saadet Begim Hanım, Köroğlu'nu teselli ede ve gündüzleri hapiste kalmasını geceleri ise buraya gelebileceğini söyler.

Yiğitler, Çamlıbel'e dönüp diğerlerini de alarak Tokat'a gelirler. Buradan Köroğlu'nun hapiste olduğunu öğrenirler. Bunun üzerine yiğitler Saadet Begim Hanım'ın imaretinin yanına gelirler. Saadet Begim Hanım, yiğitlerin geldiğini öğrenince sevinir. Yiğitler Köroğlu'nu hapisten çıkarırlar. Saadet Begim Hanım'da yiğitleri mecliste ağırlar. Onların Çamlıbel'e döneceğini öğrenince kendisini de götürmelerini ister ancak Köroğlu, Kırat'ı olmadığı için götürmek istemez. Bunun üzerine

Saadet Begim Hanım babasının iki güzel atı olduğunu söyler. Deli Mehter bu iki atı getirir. Bunlar Çamlıbel'e doğru yola çıkarlar.

Saadet Begim Hanım'ın cariyelerinden biri, olan biteni Hasan Paşa'ya anlatır. Paşa peşlerinden asker gönderir. Zorlu ir savaş başlar. Savaşın galibi Köroğlu olur.

Bunlar, Tokat kalesine giderek bütün elbise ve altınları alıp Çamlıbel'e doğru yola çıkarlar. Yolda Saadet Begim Hanım onu oğluna mı kendine mi alacağını sorunca Köroğlu bir ah çeker ve kendisinin çocuğu olmadığını, bu yüzden kendisine alacağını söyler.

Çamlıbel'e geldiklerinde yedi gün yedi gece düğün yaparlar. Köroğlu Saadet Begim Hanım'a ziynet, yiğitlerine de hilat verir.

Kaynakça:

Tofikkızı, Elnara, *Koroğlu*, Seda Neşriyatı, Bakı, 2005, s. 185-206

KÖROĞLU'NUN BAYAZIT SEFERİ

Türkiye’de ve Azerbaycan’da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Destan metni Türkiye’de Nejat Birdoğan tarafından, Azerbaycan’da Memmedhüseyn Tehmasib ve Behlül Abdullayev tarafından yayımlanmıştır. Konu olarak,Tokat paşası Hasan Paşa’nın Köroğlu’na tuzak kurması ve Ayvaz’ın esir düşmesi ve Köroğlu’nun Ayvaz’ı kurtarmasını ihtiva etmektedir. Mekân olarak Çenlibel, Tokat ve Bayazıt karşımıza çıkmaktadır. Destan manzum ve mensur yapıdadır.

Destanın özeti şöyledir:

Tokat Paşası Hasan Paşa, Bayazıtlı Ahmet Tacirbaşı’ya bir name yazar ve acele olarak Tokat’a gelmesini ister. Ahmet Tacirbaşı, Tokat’a gelir ve Hasan Paşa ile istişare eder.

Hasan Paşa, Köroğlu’na tuzak kurmak için Ahmet Tacirbaşı’yı vazifelendirir. Bir kervan hazırlamasını ve Köroğlu’nun güzergâhından geçmesini, bir hile ile ona bilerek esir düşmesini emreder. Esir düştükten sonra bir bahaneyle Köroğlu’nu kandırıp Bayazıt Paşası’nın üzerine saldırmasını sağlamasını söyler. Köroğlu da bu hileye düşüp, Bayazıt Paşası’na yakalanacak ve Hasan Paşa’ya gönderilecektir.

Ahmet Tacirbaşı, hazırlıklarına başlar. Bayazıt Paşası Halil Paşa’yla anlaşır. Emrindeki adamlardan biri olan Karakul’u Köroğlu’na casus olarak gönderir.

Karakul, Çenlibel’e gelince, Köroğlu ona kim olduğunu, burada ne aradığını sorar. O da ona bir gariban olduğunu, ona silah tutmayı öğretmesini, delilerinin arasına almasını ister. Köroğlu onu denedikten sonra delilerinin arasına alır.

Aynı vakitte Ahmet Tacirbaşı da kervanıyla Çenlibel yakınlarına gelir. Köroğlu’nun adamları bir kervanın geldiğini bildirirler. Köroğlu, haraç alması için Deli Hasan’ı Ahmet

Tacirbaşı'ya gönderir. Deli Hasan, haracı alır. Köroğlu, kervanın geri dönmesini bekler. Ahmet Tacirbaşı dönerken pusuda bekleyen Köroğlu ortaya çıkar ve haracını ister. Ahmet Tacirbaşı, malların kendine ait olmadığını, Tokat Paşası Hasan Paşa'nın olduğunu, eğer mallara el koyuyorsa kendilerini de yanına almasını yoksa Hasan Paşa'nın karşısına çıkamayacaklarını söyler. Köroğlu, onları misafir eder.

Köroğlu'nu Bayazıt'a yönlendirmek için fırsat arayan Ahmet Tacirbaşı, "Vallahi, Bayazıt dağlarında iyi ceylanlar olur. Onlardan avlatıp bize ceylan kebabı yedirirsen, biliriz ki iyi ev sahibisin." der. Köroğlu onu kırmaz, Ayvaz'a Tüpdağitan ve Alaybozan'ı yanına alıp Bayazıt dağlarına gitmesini emreder.

Üç deli atlarına biner ve aynı akşam Bayazıt yakınlarına gelirler. Ertesi gün avlanmaya karar verip uyumaya başlarlar. Bu sırada Ahmet Tacirbaşı da casusuyla, Hasan Paşa'ya haber gönderir. Bayazıt Paşası Halil Paşa da Köroğlu'nun delilerinin gelmesini beklemektedir. Onları Ayvaz ve arkadaşlarının üstlerine salar.

Gelenleri gark eden Tüpdağitan ve Alaybozan, Ayvaz'ı uyandırırılar. İki taraf arasında vuruşma başlar. Çarpışma sonunda Halil Paşa'nın askerleri üçünü de esir alır.

Gidenlerden üç gündür haber alamayan Nigâr Hanım, rüyasında kanlı bir deryanın üstünde Ayvaz'ın batmak üzere olduğunu görür. Bu rüyayı hayra yorumlamaz ve Köroğlu'nun yanına gidip Ayvaz'ın başına kötü işler geldiğini söyler.

Köroğlu, üç delisini bölükleriyle birlikte sefere hazırlar. Bu arada Deli Mehter gelip Arap atın yerinde olmadığını söyleyince, Köroğlu tuzağı anlar. Hemen Ahmet Tacirbaşı'nı zincire vurdurur. Kırat'ına biner ve Bayazıt'a doğru yola çıkar. Aynı vakitlerde Arap atın üstünde giden atlı, Köroğlu'nun yaklaştığını görünce korkar ve Tokat'a gitmekten vazgeçip kaçar.

Köroğlu gün ışımadan Bayazıt'a girer. Şehrin içinde yığılmış yüz adam görür ve soruşturur. Hışımla askerin arasına dalar. Sağa vurur, sola vurur, ortaya vurur. Köroğlu'na asker dayanmaz. Tam o sırada diğer delileri de yardıma gelir. Bir su içimi saatte Halil Paşa'nın koşununu kırıp geçirirler ve Ayvaz'la diğer delileri kurtarırlar. Üç deliyi ortalarına alırlar ve şen, şad Çenlibel'e dönerler.

Kaynakça:

Abdullayev, Behlül, *Azerbaycan Edebiyatı İncileri*, Bakı, 1987, s. 387-399.

Birdoğan, Nejat, *Köroğlu-Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 231-246.

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azerbaycan Destanları Beş Cildde*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, C.4, Bakı, 2005, s. 202-222.

KÖROĞLU'NUN KARS SEFERİ

Türkiye’de ve Azerbaycan’da anlatılan Köroğlu kollarındandır.

Destan metni Azerbaycan’da Memmedhüseyn Tehmasib, Türkiye’de de Nejat Birdoğan tarafından yayımlanmıştır. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu destanda, Kars Paşası’nın kızı Hürü Hanım’ı Arap Reyhan’a vermesi, Hürü Hanım’ın Köroğlu’ndan yardım istemesi, Köroğlu’nun Kars’a gitmesi, ancak bir minarede mahsur kalması, Ayvaz’ın gelip **Köroğlu’nu** kurtarması, Hürü Hanım’la birlikte Çamlıbel’e dönüş konu edilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

*Köroğlu, Erzincan seferini bitirir, **Bolu Bey’i** alt eder ve Çenlibel’e döner. Sağ salım dönmesine çok sevinen yiğitler, eğlence düzenlerler. Köroğlu, Âşık Cünun’un ortalarda olmadığını görünce nereye gittiğini sorar. Deliler, Hasan Paşa ile ilgili bilgi toplamak için Tokat’a gittiğini söylerler. Köroğlu; “Bu olayın üstüne Hasan Paşa üstümüze gelemes, gelse gelse Arap Reyhan gelir ki o da Kars’tadır. Keşke Cünun Kars’a gitseymiş” der.*

Ertesi sabah Köroğlu, kendisi Kars’a gideceğini söyler. Hazırlıklarını yapar ve âşık kılığına girerek Kars yoluna düşer. Kars’a yaklaşınca bir gençle karşılaşır. Ona nereye gittiğini sorar. Delikanlı; “Köroğlu’nun yanına gidiyorum.” der. Köroğlu kendisini tanıtır ve niçin Köroğlu ile görüşmek istediğini sorar. Genç, kendisini Kars paşasının kızı Huri Hanım’ın yolladığını, onu zorla Arap Reyhan’la evlendireceklerini ve bu evliliğe ancak Köroğlu’nun engel olabileceğini söylediğini aktarır.

*Köroğlu, **rastladığı delikanlıyı da** yanına alıp Kars’a gider ve oğlanın evine misafir olur. Yiyecek almak için çarşıya gider ve*

orada Köroğlu'nun evlerinde misafir **olduğunu ağızından** kaçıırır. Bakkal, bu haberi bütün şehre yayar. O sırada Arap Reyhan da Kars Paşası'nın yanındadır. Hemen istişare yaparlar ve Köroğlu'nu gece yatağında basmaya karar verirler.

Gece olup el ayak çekilince Arap Reyhan Paşa'nın adamlarıyla Köroğlu'nun kaldığı eve gelir. Köroğlu uyurken Paşa'nın adamları sessizce onun kılıcını, okunu ve yayını alırlar. Bu sırada Köroğlu uyanır ve silahlarının yerinde olmadığını görür. Hemen askerlerin üzerine atılır ve bir askerin kılıcı alır. Evden çıkıp bir minarenin kapısından girip beklemeye başlar.

Huri Hanım, olanları öğrenir. Köroğlu'nun rastladığı genci çağirtir ve hemen Çenlibel'e gidip Köroğlu'nun delilerine haber vermesini ister. Oğlan telaşla Huri Hanım'ın verdiği ata binip Çenlibel'e doğru yola çıkar.

Köroğlu o geceyi minarenin tepesinde geçirir. Ara sıra Çenlibel'e doğru bakarsa da gelen giden olmadığını görür ve üzölür. Arap Reyhan, Köroğlu'nun minarede olduğunu öğrenir ve oraya gelir. Köroğlu'na teslim olmasını, aksi taktirde minareyi yıktırıp onu öldüreceğini söyler. Köroğlu'dan bir ses gelmeyince adamlarına emir verip minarenin etrafını kazdırmaya başlar.

Oğlan gece gündüz at sürüp Çenlibel'e varır ve olanları anlatır. Deliler hemen atlanıp Kars'a doğru yola çıkarlar. Ayvaz, **delilerin başına geçer** ve yedi yüz deliden her yüz deliye bir deli başı verir. Kendi de yüz delisiyle Kars'a girer.

Ayvaz, Huri Hanım'ın konağının önünden geçerken Huri Hanım onu görür ve âşık olur. Saçlarından üç tel koparıp göğsüne bastırır. Ayvaz'a hitaben bir şiir söyler, Ayvaz'da Hürü Hanım'a şiirle karşılık verir. Köroğlu da Ayvaz'ın geldiğini minarenin tepesinden görür ve sevincinden birkaç dörtlük söyler. Deliler hemen Arap Reyhan'ın ve adamlarının etrafını çevirir. Arap Reyhan son çare Ayvaz'a; "Gel güreşelim, kim galip gelirse onun dediği olsun." der. Ayvaz kabul eder. Köroğlu Arap

Reyhan'ın namını önceden duyduğu için endişelenir, Ayvaz'ı vazgeçirmeye çalışır ama Ayvaz inat eder. Güreşmeye başlarlar, bir o yere vurur, bir diğeri. Köroğlu da Ayvaz'ı coşturmak için minarenin tepesinden koçaklama söyler. Ayvaz iyiden iyiye coşar ve Arap Reyhan'ı kaldırıp yere vurur, başını kesip öldürür. Köroğlu sevincinden naralar atar.

Arap Reyhan'ın öldürülmesinden sonra Köroğlu, yanlarına Huri Hanım'ı, misafir kaldığı evin delikanlısını ve onun annesini de alıp Çenlibel'in yolunu tutarlar.

Çamlıbel'e geldikten sonra meclis kurulur. Köroğlu, Hürü Hanım için yedi yüz yetmiş yedi kurban kestirir. Ayvaz ile Huri Hanım'ı baş göz ederler. Hasan Paşa, Arap Reyhan'ın kırkını andığı gün bunlar da muradlarına ererler.

Kaynakça:

Birdoğan, Nejat, *Bir Toplumsal Direnişin Destanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 279-292.

Tehmasib, Memmedhüseyn, *Azerbaycan Destanları Beş Cildde*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, C.4, Bakı, 2005, s. 270-292.

KÖROĞLU'NUN TOKAT SEFERİ

Köroğlu kollarındandır. Bu kol, büyük oranda “Bolu Bey ve Koç Köroğlu” ve “Silistreli Hasan Paşa” kollarıyla müştereklik gösterir. Bu kol, “Hamza’nın Kırat’ı Kaçırması” adıyla da bilinir. (Bkz. İlgili kollar)

Destan metni Azerbaycan’da birkaç kere basılmıştır. İlki Kazak’ta 10 Ocak 1937’de Âşık Eli’den derlenmiş ve H. Elizade’nin 1941’de yayımladığı Koroğlu adlı kitapta yayımlanmıştır. Aynı metne Azerbaycan Edebiyatı İncileri adlı eserde, Azerbaycan Klasik Edebiyatı **Kitaphanasında** ve Veli Hulufu’nun Köroğlu kitabında da yer verilmiştir.

Destanda Keçel Hamza’nın Tokat Paşası Mahmut Paşa’nın kızı Dona Hanım’ı almak için Çenlibel’e gelip önce Dürat’ı, sonra onu bırakıp Kırat’ı ele geçirmesi, Köroğlu’nun Tokat’a gidip Kırat’ı Paşa’nın elinden geri alıp Çamlıbel’e dönmesi konu edilir.

108

Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destanın özeti şöyledir:

Birgün, Tokat paşası Mahmut Paşa’nın tacirleri Çenlibel’den geçerken, Köroğlu, delileriyle tacirlere saldırıp ellerinde ne varsa hepsini alır. Malları ellerinden alınan tacirler Mahmut Paşa’ya gidip Köroğlu’nu şikâyet ederler.

Mahmut Paşa beyleri, vezirleri, hanları toplar. Mecliste Mahmut Paşa Köroğlu’nun hünerli olmasında Kırat’ın büyük payı olduğunu, eğer Kırat ele geçirilirse Köroğlu’nun güçsüz kalacağını söyler. Kırat’ı kaçırıp getirene dünyadaki tek varlığı kızı Dona / Döne Hatun’u vereceğini söyler.

Kimse gönüllü olmayınca Keçel Hamza / Keçel Hemze / Kel Hamza / Keloğlan ortaya çıkar, Paşa’ya bir ay içinde Kırat’ı alıp geleceği sözünü verir. Paşa, Keçel Hamza’ya müsaade eder. Kel Hamza Çenlibel’in yolunu tutar.

Keçel Hamza, Köroğlu'nun yanına gidince, yedi yıl Mahmut Paşa'nın kapısında yilkıcılık yaptığını, paşanın kendisine hakkını vermeden kapısından kovduğunu, izin verirse yanında yilkıcılık yapmak istediğini söyler. Deliler, Hamza'nın tekin biri olmadığını söyleseler de Köroğlu, yanında Keçel Hamza'ya yer verir.

Herkesin işine koşan Keçel Hamza, kısa sürede herkesin sevgisini kazanır. Yemeğin kırıntılarından yer, kapıyı bacayı süpürür. Yaptığı işi en güzel şekilde yapmaya çalışır. Köroğlu, Keçel Hamza'yı "Keloğlan" diye çağırır.

*Köroğlu, **birgün** ona bakması için zayıf ve güçsüz at verir. Keloğlan, diğer atların arpasını çalıp ona yedirir. Cılız at kısa zamanda semirir, tanınmaz hale gelir. Bundan hoşlanan Köroğlu Keçel Hamza'nın Dürat ile de ilgilenmesini ister. Keçel Hamza, önce Dürat'a çok iyi bakar bunu gören Köroğlu çok sevinir. Daha sonra samanını da arpasını da kesip atın zayıflamasını sağlar. Atın neden zayıfladığını soran Köroğlu'na atın dışarı çıkıp dolaşmadığı için zayıfladığını söyler. Köroğlu, Dürat'ı dışarı çıkarmasına izin verir. Keçel Hamza, Dürat'a öyle bir bakar ki Dürat birkaç günde derisine sığmaz hale gelir. Keçel Hamza, günün birinde Dürat'a bindiği gibi Tokat'ın yolunu tutar.*

*Sabahleyin atlara yem vermek için tavlaya gelen mehterler, Dürat'ı da Keçel **Hamza'nın da yerinde** olmadığını görürler. Hemen durumu Köroğlu'na haber verirler. Köroğlu kederinden iki gün aç susuz yatar. Üçüncü gün Köroğlu, Dürat'ı alıp gelmek için hazırlığını yapar, Kırat'ına binip Çenlibel'den ayrılır.*

Köroğlu'nun kendisini takip edeceğini iyi bilen Keçel Hamza, yolu üstündeki değirmene girer ve değirmenciden elbiselerini ister. Ona yüklü bir para verip elbisesini onun elbisesi ile değiştirir, değirmenciye de domuzlukta saklar.

Aynı değirmene gelen Köroğlu, değirmenciden Keçel Hamza'yı sorar. Hasan onun domuzlukta saklandığını söyler. Köroğlu domuzlukta adamı çıkarınca onun Keçel Hamza

olmadığını görür. Keçel Hamza da bu arada Kırat'ı alıp yola düşer. Dışarı çıkan Köroğlu, Kırat'ı görmeyince, değirmenin kapısında oturur ve bir ağıt yakar.

Köroğlu o geceyi değirmende geçirir. Ertesi günü Dürat'a binip Çenlibel'in yolunu tutar. Köroğlu üç gün üç gece, aç susuz yatar. Rüyasında kendisini Tokat'ta Kırat'ın üstünde görür. Uyanınca yanı başında ağlayan Eyvaz'ı görür. Köroğlu sazını eline alıp bir koşma söyler, Eyvaz'ın gönlünü alır, meclis kurulur. Deliler, hanımlar Köroğlu'nun gönlünü alırlar.

Köroğlu Kırat'ı getirmek için yine hazırlığını yapar, tek başına Tokat'a sefere çıkar. Yolda rastladığı bir eve misafir olur. Ev, yaşlı bir kadına aittir. Kadına şehirde olup bitenleri sorar. Kadın da Paşa'nın kızı Dona Hatun ile evlenmek için Hamza'nın Kırat'ı kaçırdığını, düğünün e başladığını söyler.

Köroğlu sazını alıp düğün yerine gider. Âşığın geldiğini duyanlar etrafına toplanır. Mecliste bulunanlar ona kim olduğunu sorar, o da Çenlibel'den geldiğini Köroğlu'nu da çok iyi tanıdığını söyleyip arkasından Kırat'ı ve Köroğlu'nu öven bir deyiş okur. Bunun üzerine Mahmut Paşa, Köroğlu'nun artık bir yiğitliğin kalmadığını, çünkü Kırat'ı kaçırdıklarını söyler. Mahmut Paşa âşıktan Kırat'ı tarif etmesini ister. Köroğlu sazını eline alıp bu defa Kırat'ı över. Aşığa yemek, şarap getirirler. Köroğlu, içtiği şarabın ağzını ıslatmadığını söyleyip üç tulum şarabı midesine indirir. Aşçının getirdiği yemeklerin dışında kaldığını midesine inmediğinden yakınır. Aşçı bir tepsi daha getirir. Köroğlu adamın boğazına yapışıp onu bir kazanın içine koyar. Kazanın ağzına bir sini koyup üstüne oturur. Yedi tepsi yemek yiyip meclise döner.

Köroğlu'nu tanımayan paşalar, Çenlibel'e gidip Köroğlu'na haber verecekleri korkusuyla onu Kırat'ın bulunduğu yere kapatırlar. Köroğlu'nu gören Kırat onu tanır ve kışner. Köroğlu'nun gönlü açılır. Sonra, Kırat'ı alıp tavlının dışına çıkarır. Köroğlu Misir kılıcını kuşanır, tek başına askerlere hücum eder. Cida oynatır, şeşper atar. Düşmanı sağdan vurup soldan

çıkar. Soldan vurup sağdan çıkar. Mahmut Paşa Köroğlu'nun yolunu kesmek için yollara tepelere adam koyar. Köroğlu onları da atlatıp Dona Çayı'na varır. Sonrada Çenlibel'e gider.

Çenlibel'de meclis kurulur. Yenilip içilir. Eyvaz Köroğlu'na düşmanı nasıl atlattığını yolda kimlerle karşılaştığını sorar. Köroğlu, Erzurum'da Arap Türkmen ve Kürt olmak üzere dört tane yolkesene rastladığını düşmanı da Mısri Kılıc'ıyla ve Kırat'ıyla atlattığını anlatır.

Kaynakça:

Abdullayev, Behlül, *Azərbaycan Edebiyatı İncileri*, Bakı, 1987, s. 323-345.

Elizade, H[ümmet]., *Köroğlu*, Bakı, 1941.

Ferzeliyev, Tehmasib- İsrail Abbasov, *Azərbaycan Klasik Edebiyatı Kitaphanası*, Elm Neşriyatı, C. 20, Bakı, 1982. s. 398-422.

Huluflu, Veli, *Köroğlu*, Bakı, 1999, s. 39-72.

Tofiqqızı, Elnara, *Koroğlu*, Seda Neşriyatı, Bakı, 2005, s. 227-253.